

Förord

Grundlagsutredningens uppgift är att göra en samlad översyn av regeringsformen. De övergripande målen för utredningens arbete är att stärka och fördjupa den svenska folkstyrelsen, att öka medborgarnas förtroende för demokratins funktionssätt och att höja valdeltagandet. Utredningen behandlar bl.a. frågor om valsystemet, folkomröstningar, förhållandet mellan riksdagen och regeringen samt domstolarnas roll i det konstitutionella systemet.

Peder Nielsen har på uppdrag av Grundlagsutredningen gjort en uppföljning och utvärdering av personvalet i 2006 års val till riksdagen, landstingen och kommunerna. I uppdraget har också ingått att göra en uppföljning och utvärdering av personvalet i 1999 och 2004 års val till Europaparlamentet. Uppdraget redovisas i denna rapport. De bedömningar och förslag som presenteras i rapporten är författarens egna. Grundlagsutredningens ledamöter har inte prövat och tagit ställning till innehållet i rapporten.

Stockholm i september 2007

Anders Eka

Innehåll

1 Inledning.....	5
Rapportens disposition	6
Kort beskrivning av personvals systemet	7
Personvalets bakgrund och tillkomst.....	9
Tidigare utvärderingar av personvalet	14
Debatt om personvalet.....	17
2 Väljarna och personvalet	23
Väljarnas attityd till personvalet.....	24
Personröstandets omfattning och utveckling över tid.....	25
Valkrets- och kommunskillnader	31
Vilka väljare personröstar?.....	39
Skäl att inte personrösta	44
Valdeltagande och personröstning.....	45
Sammanfattning och kommentar	49
3 Kandidaterna och personvalet.....	53
Personvalda kandidater	54
Personröster på kandidater som klarat spärren.....	57
Personvalda kandidater på icke valbar plats.....	60

Olika grupper av kandidater	62
Sammanfattning och kommentar	83
4 Partierna och personvalet	91
Personvalets genomslag i olika partier	92
Personvalets betydelse under valrörelsen.....	102
Personvalets konsekvenser i det parlamentariska arbetet	105
Sammanfattning och kommentar	109
5 Personvalets utformning	117
Olika spärrnivåer	118
Valkretsarnas storlek	131
Ett högre personvalsdeltagande	137
Sammanfattning och kommentar	145
6 Valet till Europaparlamentet och personvalet	151
Personvalsdeltagandet	152
Personvalda kandidater	156
Sammanfattning och kommentar	160
Referenser	163

1 Inledning

Vid allmänna val utses personer som under kommande mandatperiod ska representera medborgarna i politiska församlingar på olika nivåer. Mandaten är personliga i den meningen att varje utsedd ledamot "äger" sitt mandat. Samtidigt är valsystemet baserat på politiska partier. Partierna kommer genom interna nomineringsprocesser fram till vilka som ska kandidera för partiet och nominerar sedan dessa på partiets valsedel. Väljarna röstar genom att välja mellan partiernas valsedlar och de utövar således sitt inflytande främst genom att påverka partisammansättningen i de politiska församlingarna. Mandaten fördelas först mellan partierna på grundval av deras resultat i valet, därefter utses ledamöterna för respektive parti. Både kandidaterna själva och väljarna uppfattar i hög grad valen som partival (se Holmberg & Oscarsson 2004).

I snart tio års tid har väljarna haft möjlighet att också rösta på person. Förutom det grundläggande partivalsmomentet finns i valsystemet ett personvalsmoment. För val till riksdagen slås detta fast i regeringsformen, i vilken föreskrivs att röstning vid val till riksdagen sker på parti med möjlighet för väljarna att avge särskild personröst (3 kap. 1 §). Grundlagsregleringen gäller endast val till riksdagen, men principen regleringen ger uttryck för gäller även för övriga allmänna val (prop. 1993/94:115 s. 11).¹

Även före personvalsreformen hade väljarna möjlighet att påverka personsammansättningen i de valda församlingarna. Det kunde göras genom strykningar på de valsedlar som presenterades av partierna och genom att skriva till kandidater på valsedlarna.²

¹ I den tidigare vallagen (1997:157), som den 1 januari 2006 ersattes av en ny (SFS 2005:837), fastslogs i den inledande paragrafen att principen gällde för alla valen, dvs. valen till riksdagen, landstings- och kommunfullmäktige samt Europaparlamentet.

² Härutöver kan även nämnas möjligheten för väljarna att påverka personsammansättningen genom att välja bland de olika listor som kunde förekomma för ett parti i en valkrets (se SOU 1987:6 s. 137 f.). Denna möjlighet var dock beroende av om partierna hade beslutat att gå fram med flera listor i en valkrets eller om någon grupp inom partiet ställt upp en s.k. spränglista.

Betydelsen av dessa markeringar var dock i det närmaste obefintlig. Urvalet av kandidater blev som regel alltid i enlighet med den kandidatrangordning som bestämts internt i partierna och som framgick av deras listor inför valet. I praktiken kunde valen således beskrivas som renodlade partival (Johansson & Möller 1998 s. 39, se även prop. 1996/97:70 s. 117). Möjligheten för väljarna att avge särskild personröst infördes i full skala vid 1998 års val till riksdag, kommun och landsting. Dessförinnan hade i ett antal kommuner anordnats försök med personröstning i 1994 års kommunalval, och i Europaparlamentsvalet fanns möjligheten att personrösta redan i samband det första Europaparlamentsvalet 1995. Totalt har nu personval genomförts vid över tio valtillfällen.

Denna rapport³ har utarbetats på uppdrag av Grundlagsutredningen och är en utvärdering av hur personvalet har fungerat till dags dato. Det senaste valet, 2006 års val, studeras mer ingående och jämförs i olika avseenden med tidigare val. Till grund för utvärderingen ligger främst uppgifter från Valmyndigheten och Statistiska centralbyrån (SCB). Vidare har uppgifter inhämtats från de valundersökningar som genomförs av Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet och SCB i samband med allmänna val. Rapporten tar även upp vad som framkommit i tidigare utvärderingar och forskning som gjorts om personvalet och dess effekter.

Rapportens disposition

Utvärderingen är inriktad på tre aktörs kategorier i det politiska systemet som på olika sätt berörs av personvalet (jfr Anckar, Karvonen & Isaksson 2001 s. 33, Christensen m.fl. 2004 s. 12, KU 2003/04:URD6): väljarna, kandidaterna och partierna. Varje aktörskategori behandlas i särskilda avsnitt. Frågor om i vilken utsträckning väljarna personröstar, vilka väljare som personröstar, hur de politiska partierna har påverkats av personvalet, vilka kandidatgrupper som förlorar respektive vinner på personval etc. studeras. I rapporten uppmärksammas även effekter av det nuvarande personvalssystemets utformning kontra andra utformningar av personvalssystemet. Störst vikt läggs vid personvalet i samband med valen till riksdag, kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige, men i det

³ Tack till docent Magnus Isberg för värdefulla kommentarer på rapporten.

sista avsnittet uppmärksammas även personvalet i samband Europaparlamentsvalet.

Inledningsvis ges dock i detta avsnitt en kortfattad beskrivning av nuvarande personvalssystem samt den historiska bakgrunden. I korta drag redovisas även vad som framkommit i tidigare genomförda utvärderingar av personvalet samt synpunkter som förts fram av politiker och forskare i debatten om det nuvarande personvalssystemets utformning.

Kort beskrivning av personvalssystemet

Bestämmelser om hur val och fördelning av mandat ska göras finns i vallagen (2005:837). I korta drag kan valsystemet beskrivas på följande sätt. I varje politisk församling – riksdag, kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige och Europaparlamentet – finns ett på förhand givet antal mandat som ska tillsättas med utgångspunkt i valresultatet. I ett första steg fördelas mandatet i respektive församling mellan partierna. I riksdags-, landstings- och Europaparlamentsvalen krävs att partierna har passerat en småpartispärr för att få vara med i mandatfördelningen.⁴ Metoden som används för att fördela mandatet benämns jämkade uddatalsmetoden. Det parti som har det högsta jämförelsetalet i en valkrets erhåller valkretsens första mandat, osv.

Efter mandatet har fördelats mellan partierna ska ledamöter och ersättare utses. I första hand utses dessa på grundval av deras personliga röstetal, dvs. utifrån hur stor andel av partiets väljare i en valkrets som har personröstat på dem. Personliga röstetal fastställs dock enbart för de kandidater som har klarat personvalsspärren. I riksdagsvalet gäller här att personrösterna ska motsvara minst åtta procent av partiets röster i valkretsen. I kommunal-, landstings- och Europaparlamentsvalen krävs minst fem procent. Om en kandidat i en valkrets står på flera listor för samma parti räknas personrösterna ihop från alla listor. Utöver procentspärren finns i kommunal- och landstingsvalen en spärr i form av ett absolut antal personröster. I kommunalvalet är spärren 50 röster och i landstingsvalet 100 röster. Kandidater vars personkryss inte når upp till

⁴ I riksdagsvalet krävs att partiet har fått antingen fyra procent av rösterna i hela landet eller tolv procent av rösterna i en valkrets. I landstingsvalet krävs tre procent av rösterna i landstinget och i Europaparlamentsvalet krävs fyra procent av rösterna i landet. I kommunalvalet finns inga spärrar, utan alla partier som fått röster deltar i mandatfördelningen.

dessa antal blir alltså inte personvalda även om kryssen skulle motsvara minst fem procent av partiets röster i valkretsen. Om antalet kandidater som klarat personvalsspärren inte räcker för att tillsätta ett partis samtliga mandat fastställs ordningsföljden mellan återstående kandidater utifrån deras jämförelsetal, vilket enkelt uttryckt innebär att kandidaterna utses i den ordning de står på valsedeln.

Möjlighet att stryka kandidater från valsedeln fanns tidigare men togs bort i samband med att personvalet infördes. Enligt den nuvarande ordningen är det inte heller möjligt att på annat sätt markera sin åsikt att en viss kandidat inte ska bli invald. Det nuvarande valsystemet ger enbart möjlighet för väljarna att uttrycka sina kandidatpreferenser i form av stöd för en viss kandidat. Tillskrivna namn beaktas inte vid sammanräkningen för de partier som registrerat partibeteckning och anmält kandidater. Om ett parti valt att inte anmäla kandidaterna på en valsedel kan väljare skriva till ett namn på valsedeln och på så sätt personrösta på en person som inte partiet nominerat.

Någon reglering som hindrar en kandidat från att kandidera i flera valkretsar finns inte.⁵ En konsekvens av detta är att en kandidat kan komma att ta plats i mer än en valkrets, men denne kan då självklart endast tillträda mandatet i en av valkretsarna. Bland annat har anförts att kandidaturer i flera valkretsar leder till nackdelar för väljarna, men i stället för reglering, till exempel krav på bostadsband, som hindrar sådana kandidaturer har man förutsatt att partierna i sina nomineringar själva medverkar till att komma till rätta med problemet (prop. 2004/05:163 s. 92 f.). När det inträffar att en kandidat tar plats i till exempel två valkretsar tillträder denne i första hand mandatet i den valkrets där han eller hon har fått störst andel personröster och i andra hand mandatet i den valkrets där han eller hon har det största jämförelsetalet. I den andra valkretsen utses ersättaren i första hand utifrån andel personröster. Om ingen ersättare har klarat personvalsspärren utses den som har högst jämförelsetal. Har den dubbelvalsavvecklade kandidaten kommit över personvalsspärren även i den andra valkretsen och det inte finns någon annan kandidat i den valkretsen som har kommit över personvalsspärren ska ersättaren dock hämtas från den personvalde,

⁵ Kandidaten måste dock självklart uppfylla de valbarhetskrav som finns för det aktuella valet. Till exempel kan en kandidat till kommunfullmäktige endast kandidera i den kommun där han eller hon är folkbokförd. Om kommunen i sin tur är indelad i flera valkretsar kan kandidaten dock, som sagt, kandidera i alla dessa.

men alltså dubbelvalsavvecklade, kandidatens lista. Om partiet har gått fram med flera listor i en valkrets kan denna ordning medföra att ersättare hämtas från en lista som totalt sett har fått förhållandevis få röster i valkretsen.

Personvalets bakgrund och tillkomst

Möjligheten att i valen avge särskild personröst har, som nämnts, funnits i cirka tio år, men själva frågan om personval är betydligt äldre än så. Redan 1909, då Sverige övergick från majoritetsval i enmansvalkretsar till proportionella val, fördes diskussioner om införande av personval, och under de närmast följande decennierna tillsattes ett antal utredningar i frågan.⁶ Början till grunden för det nuvarande personvalssystemet kan härledas till Författningsutredningens arbete. År 1963 lämnade utredningen betänkandet *Sveriges statskick, del 2* (SOU 1963:17), i vilket angavs vissa riktlinjer i syfte att förstärka personvalsmomentet. Förslaget fick bl.a. kritik för att vara för komplicerat och ledde inte heller till någon proposition.

I stället fick Grundlagberedningen i uppdrag att överarbeta och vidareutveckla Författningsutredningens förslag. I betänkandet *Ny regeringsform – Ny riksdagsordning* (SOU 1972:15), som överlämnades våren 1972, framförde beredningen sina krav på de metoder som skulle stärka väljarnas inflytande över riksdagens person sammansättning (s. 87). Något förslag till nytt personvalssystem presenterades dock inte med hänvisning till att man inte haft möjlighet att göra de för ett sådant förslag nödvändiga undersökningarna. Beredningen ansåg också att ett förslag till ett nytt personvalssystem borde föregås av en särskild utredning.

Kraven som framfördes av Grundlagberedningen har dock varit vägledande för efterföljande utredningar och kan till stora delar sägas ligga till grund för den nuvarande personvalsordningen (se SOU 1993:21 s. 19). Kraven kan formuleras i följande fyra punkter.

1. Små grupper får inte ges möjlighet att styra personvalet på bekostnad av de stora väljargrupperna, som kanske helst överlåter valet av personer till partiinstanserna.
2. Stora ekonomiska insatser eller andra ovidkommande omständigheter får inte bli utslagsgivande för personvalet.

⁶ Den historiska redogörelsen för olika utredning i personvalsfrågan bygger på Personvalskommitténs betänkande *Ökat personval* (SOU 1993:21) kap. 2.

3. Metoden för personval får inte bli så komplicerad att den blir svår att förstå för de röstande eller nämnvärt fördröjer fastställandet av valresultatet.
4. Möjligheten att föra fram kandidater som inte är nominerade av ett parti bör bibehållas.

År 1974 tillsattes Personvals- och valkretsutredningen. I betänkandet *Personval och valkretsindelning* (SOU 1977:94) föreslog utredningen att väljarna skulle ges möjlighet att avge en preferensröst på en av partiets kandidater. Alternativet att ge väljarna möjlighet att avge flera preferensröster avfärdades av kommittén med motiveringen att sådana system tenderade medföra att personvalet blev illusoriskt. Vidare avfärdades ett system med obligatorisk preferensröstning. Enligt utredningen skulle ett sådant system visserligen medföra ett maximum av personval inom listvalssystemets ram, men en svårighet skulle kunna vara att det ledde till en "amerikanisering" av valrörelsen, vilket skulle stå i strid mot kravet att ekonomiska och andra ovidkommande omständigheter inte skulle få inverka på personvalet.

I betänkandet reserverade sig socialdemokraternas ledamöter mot utredningens förslag. De menade bl.a. att ett stort intresse bland väljarna för personvalet kunde leda till personliga valrörelser av amerikansk modell. Förslaget fick också kritik av flera remissinstanser. Någon proposition med förslag om personval lades inte fram, utan frågan överlämnades till Folkstyrelsekommittén, som tillsattes 1984. Kommittén presenterade förslag till ökat personvalsinslag i sitt betänkande *Folkstyrelsens villkor* (SOU 1987:6). I betänkandet framhölls betydelsen av att personvalssystemet skulle vara enkelt (s. 142 f.). Förslaget innebar att väljarna genom en siffermarkering på valsedeln skulle kunna ange om någon annan kandidat än listans första namn skulle placeras överst. Fortfarande skulle det vara möjligt att stryka namn på listan. Vid mandatfördelningen inom partierna skulle valsedlarna sorteras i grupper så att valsedlar med samma första namn bildade en grupp, och mellan grupperna fördelades partiets mandat med hjälp av d'Hondt-Phragmén's metod.

Vid remissbehandlingen fick förslaget viss kritik. Flera länsstyrelser ansåg att sammanräkningen skulle försvåras och kräva mer resurser. I propositionen som behandlade Folkstyrelsekommitténs förslag (prop. 1987/88:22) framhölls att det troligen skulle bli svårt för väljarna att förstå hur personvalssystem fungerade. Mot den

bakgrunden och med hänsyn till att det inte fanns tillräcklig upp-
slutning bland företrädare för riksdagspartierna var regeringen inte
beredd att lägga fram förslaget till riksdagen.

Nästa utredning i personvalsfrågan tillsattes 1992. Utredningen,
som antog namnet Personvalskommittén, avgav betänkandet *Ökat
personval* (SOU 1993:21). Uppdraget var att lägga fram förslag som
medförde ett ökat inslag av personval, dock utan att ändra valens
karaktär av partival. Kommittén var enig om att personvalinslaget
vid de allmänna valen borde öka. Utgångspunkter för arbetet var
att personvalssystemet skulle vara rimligt enkelt för väljarna att
tillämpa, att sammanräkningsförfarandet skulle vara smidigt och att
de röstande skulle ha möjlighet att välja mellan att rösta på person
och att stödja en partilista. Samtidigt skulle det inte vara möjligt för
ett fåtal väljare att styra personvalet. Kommittén studerade person-
valssystem i flera länder och presenterade fyra olika modeller.
Störst utrymme ägnade kommittén åt en ”modifierad dansk
modell”. Den innebar att partierna även fortsättningsvis skulle
presentera listor på vilka kandidaterna hade rangordnats och att
väljarna skulle ha möjlighet att göra en markering intill ett av
namnen på valsedeln. Personrösternas fördelning blev avgörande
för kandidaturvalet i de fall kandidaterna uppnått ett viss antal
personröster, dvs. en spärr. Enligt kommitténs bedömning skulle
en personvalsreform kunna genomföras med sikte på allmänna
valen år 1997. Någon spärrnivå ville kommittén inte fastställa med
hänvisning till att det var fråga om ett nytt system och det inte gick
att ha någon bestämd mening om hur många som skulle välja att
personrösta (s. 123 f.). Kommittén pekade på att en låg spärr i
kombination med ett lågt personvalsdeltagande om till exempel 30
procent skulle kunna medföra att ett fåtal väljare tilläts styra
personvalet på bekostnad av de som avstått från att personrösta,
och en sådan utveckling borde undvikas för att inte balansen mellan
personval och partival skulle gå förlorad. Å andra sidan skulle,
fortsatte kommittén, en hög spärr i kombination med ett svagt
intresse för personval göra att personvalsmomentet blev uttunnat.
En väl avvägd spärrnivå torde, menade kommittén, ligga i
intervallet 5–10 procent. Kommittén förordade en försiktighets-
princip som innebar att spärrnivån i ett inledningsskede hellre
borde ligga något högre än för lågt, och skulle erfarenheterna sedan
visa att personvalinslaget borde öka ytterligare var det lätt att
justera spärren.

Personvalskommitténs betänkande fick i huvudsak ett positivt mottagande av remissinstanserna och de flesta tillstyrkte förslaget (se prop. 1993/94:115 s. 9 f.). I partiöverläggningar om personvalet kom partierna överens om att en personvalsreform borde föregås av ett försök vid de allmänna valen år 1994. Försöket skulle omfatta tre till fem kommuner och spärren för att bli personvald skulle vara fem procent. Först vid därpå följande val skulle personröstning enligt den modifierade danska modell som Personvalskommittén förordat tillämpas i full skala. I riksdagsvalet skulle, enligt partiöverenskommelsen, spärren vara åtta procent med möjlighet att sänkas vid påföljande val. Vidare ansåg partierna att personvalsmomentet var av så grundläggande betydelse att det borde komma till uttryck i grundlag och då också gavs det skydd som följer av en sådan reglering. Hösten 1993 föreslog regeringen därför en ändring av regeringsformen så att det av den skulle framgå att väljarna hade möjlighet att avge särskild personröst vid riksdagsvalen (prop. 1993/94:115). Riksdagen antog regeringens förslag och ändringarna trädde ikraft 1 januari 1995 (bet. 1993/94:KU44, bet. 1994/95:KU1, rskr. 1994/95:3). Riksdagen antog även regeringens förslag till lag om försöksverksamhet, som innebar att väljarna i 1994 års val till fullmäktige i sju kommuner⁷ gavs möjlighet att avge särskild personröst (prop. 1993/94:129, bet. 1993/94:KU23, rskr. 1993/94:232).

Därmed stod det klart att det från och med 1998 års allmänna val skulle finnas möjlighet till personröstning. Vad gäller val till Europaparlamentet ansåg regeringen att dessa så långt det var möjligt borde utformas enligt samma ordning som riksdagsval (prop. 1994/95:154). Starka skäl talade därför, ansåg regeringen, för att väljarna borde ha möjlighet att avge personröst i 1995 års val till Europaparlamentet. Reglerna skulle vara samma som förutsågs gälla för 1998 års riksdagsval, men spärrnivån borde sättas vid den undre gräns som Personvalskommittén föreslagit, dvs. fem procent. Riksdagen godtog regeringens förslag (bet. 1994/95:KU40, rskr. 1994/95:273).

Försöksverksamheten i de sju kommunerna samt valet till Europaparlamentet utvärderades av Nomineringsrätts- och valkretskommittén i betänkandet *Utvärderat personval* (SOU 1996:66). Kommittén skulle även föreslå åtgärder som kunde underlätta personvalen. Som utgångspunkt för sitt arbete hade kommittén att de framtida svenska valen skulle utgå från partival och att det till detta

⁷ De sju kommunerna var Solna, Linköping, Vaggeryd, Helsingborg, Vänersborg, Östersund och Övertorneå.

skulle finnas en utökad möjlighet att personrösta. Det stod också, efter partiernas överenskommelse, klart att det var den modifierade danska modell som föreslagits av Personvalskommittén som skulle tillämpas. Kommittén föreslog ett antal förändringar i valsystemet för att underlätta personvalsinslaget vid de allmänna valen år 1998. Bland annat ville kommittén ta bort möjligheten att stryka kandidater liksom möjligheten att skriva till namn för de partier som registrerat partibeteckning och anmält kandidater (s. 77 f.). Därigenom förenklades sammanräkningsförfarandet väsentligt och valresultatet kunde garanteras snabbt och säkert. Vad spärnivån beträffar ansåg kommittén att de personval som genomförts indikerade att nivån i vart fall borde närma sig den av Personvalskommittén förespråkade lägsta nivån, dvs. fem procent (s. 80 f.). Kommittén ville dock inte föreslå en förändring av spärnivån inför 1998 års val utan menade att en justering av nivån fick anstå till dess personröstningen införts i full skala så att effekterna till fullo kunde överblickas.

Inför 1998 års val föreslog regeringen en ny vallag (prop. 1996/97:70). Till stora delar byggde förslaget på reglerna i den gällande vallagen men vissa nyheter föreslogs, bl.a. som utformats efter Nomineringsrätts- och valkretskommitténs förslag. Möjligheten att stryka och skriva till namn föreslogs försvinna enligt kommitténs modell, dvs. att strykningar aldrig skulle beaktas vid sammanräkningen och att tillskrivna namn bara skulle beaktas för partier som inte registrerat partibeteckning och anmält kandidater. Införandet av preferensröstning medförde, enligt regeringen, att det inte längre fanns behov av att kunna stryka och skriva till namn (s. 115). Strykningarna av kandidatnamn ansågs vara en negativ väljaryttring, medan personvalssystemet gav väljarna möjlighet att på ett positivt sätt ange sina preferenser för en viss kandidat (s. 132). Vad gällde spärnivån i personvalet utgick regeringen i sin bedömning från den beslutade grundlagsändringen som sade att det svenska valsystemet ska utgå från ett partival men att det också ska finnas möjlighet för väljarna att avge särskild personröst (s. 117 f.). Det var således fråga om avvägning mellan partiernas och väljarnas inflytande (s. 121 f.). Å ena sidan ansågs partierna känna väl till kandidaternas förutsättningar för att förverkliga partiernas idéer och mål, och partierna hade även framöver ett befogat intresse av att kunna påverka kandidaturvalet. Det var då, enligt regeringen, inte rimligt att ett fåtal väljare skulle kunna kullkasta partiernas kandidatrangordning. Å andra sidan uppgavs att ”all makt [sic]

utgår från folket”, av vilket följde att väljarna ska avgöra vilka som ska representera dem. Mot denna bakgrund föreslog regeringen att personvalsspärren skulle vara åtta procent vid riksdagsval och fem procent vid kommunal- och landstingsval samt Europaparlamentsval. Regeringen bedömde att den försiktighetsprincip som Personvalskommittén och Nomineringsrätts- och valkretskommittén hade förespråkat var en lämplig väg att gå. Man skulle således senare kunna besluta att justera spärrnivåerna nedåt. Riksdagen antog regeringens förslag (bet. 1996/97:KU16, rskr. 1996/97:177).

I 1998 års val till riksdag, kommun och landsting och 1999 års val till Europaparlamentet genomfördes personval på det sätt som riksdagen beslutat.

Tidigare utvärderingar av personvalet

Första personvalsutvärderingen gjordes, som framgått ovan, redan av Nomineringsrätts- och valkretskommittén och presenterades i kommitténs betänkande *Utvärderat personval* (SOU 1996:66). Utvärderingen omfattade dels försöksverksamheten vid 1994 års kommunalval, dels 1995 års Europaparlamentsval.⁸ Kommittén ansåg bl.a. att informationen till väljarna om de nya reglerna om personval inte var tillräcklig (kap. 4). Kommittén ansåg vidare att personvalsreglerna inte motverkade möjligheterna till parlamentarisk jämställdhet. Personvalet hade dock endast fått ett litet genomslag i kommunvalsförsöken. Andelen som personröstade var relativt låg, men även om andelen hade varit högre kunde enligt kommittén ifrågasättas om inte spärren låg väl högt. Kommittén kunde dock konstatera att inte bara andelen personröster utan också andelen valda på personröster var högre i valet till Europaparlamentet.

I samband med att förslaget till ny vallag antogs våren 1997 uttalade riksdagen att personvalet borde bli föremål för en parlamentarisk utvärdering (se bet. 1996/97:KU16 s. 11). Utvärderingen skulle bl.a. uppmärksamma om personvalsinslaget gett väljarna bättre möjlighet att påverka vilka som representerar dem.

Regeringen delade riksdagens uppfattning och beslutade i juni 1997 att tillkalla ett parlamentariskt sammansatt råd med uppgift

⁸ Även Riksskatteverket och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet genomförde uppföljningar och utvärderingar av de två valen. Dessa finns redovisade i Nomineringsrätts- och valkretskommitténs betänkande (SOU 1996:66 s. 47 f.).

att utvärdera de tekniska, ekonomiska, organisatoriska och praktiska effekterna av personvals-systemet. Rådet antog namnet Rådet för utvärdering av 1998 års val och överlämnade hösten 1999 betänkandet *Personval 1998. En utvärdering av personvalsreformen* (SOU 1999:136). Rådet anlidade också forskare med anknytning till de statsvetenskapliga institutionerna vid Stockholms, Göteborgs och Umeå universitet för att utföra undersökningar om personvals-systemet. Forskarnas rapporter publicerades i antologin *Premiär för personval* (SOU 1999:92).

Som utgångspunkt för utvärderingen och sina bedömningar hade rådet att avsikten med personvalsreformen inte varit att i grunden reformera den svenska valordningen utan att ge medborgarna bättre möjlighet att inom ramen för ett partivalssystem påverka vilka som ska representera dem (SOU 1999:136 s. 108 f.). Vidare betonade rådet att effekterna av mer genomgripande konstitutionella reformer oftast är beroende av den långsiktiga samhällsutvecklingen på många områden, varför personvalsreformens långsiktiga konsekvenser var svåra att bedöma. Särskilt svårt ansågs vara bedömningar i mer övergripande frågor, som till exempel personvalet betydelse för förhållandet mellan väljare och valda, medan slutsatser i frågor av mer konkret och valteknisk natur kunde vara mer säkra.

Enligt rådet fanns mycket som talade för att personvalsreformen kunde komma att bidra till en förbättrad relation mellan väljare och valda (s. 111 f.). Undersökningar visade att personer som annars inte engagerar sig politiskt hade valt att delta i valrörelsen just för att stödja en kandidat. Något påvisbart samband mellan det sjunkande valdeltagande och personvalsreformen förelåg inte. Jämfört med de tidigare genomförda personvalen hade reglerna förenklats och föregåtts av betydande informationsinsatser om röstningsproceduren och vals-systemet. Andelen väljare som personröstade sades vara den förväntade i riksdagsvalet medan den var något lägre än förväntat i valen till kommun- och landstingsfullmäktige. Andelen förväntades dock öka i framtida val. Rådet ville samtidigt framhålla att utvecklingen av personvalet till stor del skulle bero på i vad mån de politiska partierna valde att informera om och lyfta fram sina kandidater. I valet hade informationen om enskilda kandidater inte varit tillräcklig. Flest personröster tillföll kandidater som var placerade högt på partiernas listor. I de fall kandidater blev invalda enbart på grund av personröster, dvs. de skulle inte ha blivit valda med det gamla listsystemet, rörde det sig

oftast om personer som var placerade som nummer två på sitt partis lista, varför personvalet inte kunde sägas ha lett till några dramatiska omkastningar av partiernas nomineringsordning. Rådet ansåg att avvägningen mellan partiernas och de personröstande väljarnas inflytande rent allmänt var rimlig, men i de stora valkretsarna var förutsättningarna för väljarinflytande genom personval påtagligt lågt. Rådet förespråkade inte någon sänkning av spärrnivån utan ansåg i stället att ett ökat personvalsinslag hellre borde åstadkommas genom ökad personröstning. Rådet framhöll här också att det inte fanns stöd bland väljarna för en sänkning av spärrnivån.

Rådet fick även i uppdrag att analysera det låga valdeltagandet i 1999 års val till Europaparlamentet. Uppdraget redovisades i betänkandet *Valdeltagande och Europaparlamentsval* (SOU 2000:81). I betänkandet omnämndes personvalet endast i så måtto att undersökningsresultat visat att personvalssystemet inte haft någon negativ inverkan på valdeltagandet (s. 16). Av en forskarrapport som hade beställts av rådet framgick nämligen att andelen i valmanskåren som motiverade sitt icke-röstande med att det var krångligt med personröstning hade minskat betydligt sedan 1995 års Europaparlamentsval (Bennulf, Hedberg & Oscarsson 2000 s. 58).

Vid 2002 års val tillsattes inte något parlamentariskt råd motsvarande Rådet för utvärdering av 1998 års val. Konstitutionsutskottet lät däremot genomföra en egen utvärdering av personvalet i 2002 års val till riksdag, kommun och landsting, vilken presenterades i rapporten *Personval 2002* (KU 2003/04:URD6, se även bet. 2003/04:KU13 bilaga 2). I rapporten konstaterades att väljarnas inställning till personvalssystemet var stabil och positiv. Den dominerande uppfattningen bland dem var att personvalsinslaget i valsystemet var lagom. Trots det och trots att antalet personvalskampanjer hade ökat så minskade andelen väljare som personröstade. Färre kandidater blev också personvalda jämfört med 1998 års val. Något som skulle tyda på att vissa grupper (till exempel kvinnor och invandare) skulle missgynnas av personvalssystemet fanns inte enligt rapporten.

Utöver ovan nämnda utvärderingar har SCB och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet genomfört undersökningar av de allmänna valen och därvid även studerat personvalet i olika avseenden (se Holmberg 1999a, Holmberg & Oscarsson 2004, Oscarsson & Holmberg 2006, SCB 2005).

Debatt om personvalet

Som framgång i det föregående förgicks personvalsreformen av en partiöverenskommelse om införande av personval med personvalsspärrear på åtta procent i riksdagsvalet och fem procent i övriga val. Det är dock ingen hemlighet att partierna hade olika uppfattningar om hur stort personvalsinslaget borde vara i valsystemet, och den ordning som kom att införas har beskrivits som en ”utpräglad kompromiss” (Petersson m.fl. 1999 s. 106). När konstitutionsutskottet våren 1997 behandlade regeringens förslag till ny vallag avstyrkte ett i det närmaste enigt utskott motioner om lägre spärrnivå i riksdagsvalet (bet. 1996/97:KU16 s. 14). Endast Miljöpartiets representant, som ansåg att personvalsspärren borde ha varit fem procent även i riksdagsvalet, reserverade sig mot utskottets förslag till beslut. I ett särskilt yttrande anförde ledamöterna från Moderaterna och Folkpartiet att man sedan länge hade förordat ett starkt inslag av personval i valsystemet och gärna hade sett ett renodlat personval av finsk modell. Man ansåg även att spärren i riksdagsvalet borde ha varit fem procent. Med hänvisning till kompromissen vid partiöverläggningarna avstod man dock från att reservera sig.

Därefter har frågan om spärrnivån i personvalet legat på riksdagens bord vid flera tillfällen. Våren 2004 gjorde konstitutionsutskottet en fördjupad behandling av motioner om val- och regeringsbildning, bl.a. personvalet (bet. 2003/04:KU13). I motioner från socialdemokratiska ledamöter framhölls att det finns nackdelar med personvalet, till exempel att det leder till ytlighet, konkurrens inom partierna och försvagning av partiväsendet. I motionerna efterlystes en möjlighet för väljarna att på valsedeln markera sitt stöd till partiets kandidatrangordning. Motionärerna tog även upp risken att ekonomiska och andra kampanjmässiga resurser skulle kunna få avgörande betydelse för enskilda kandidaters framgång. Härutöver ansåg socialdemokratiska och miljöpartistiska ledamöter, liksom ledamöter från Centerpartiet, att det åter borde bli möjligt att stryka kandidater från valsedeln. Vänsterpartistiska ledamöter gav i motioner uttryck för en skeptisk inställning till personval. Personliga åsikter och löjeväckande personvalskampanjer ansågs riskera att minska informationen om partiernas program och ideologier. Även dessa ledamöter efterlyste en möjlighet för väljarna att markera sitt stöd till partiets kandidatrangordning. Från borgerligt håll anfördes främst att personvals-

spärren var för hög, framför allt i riksdagsvalet. Ledamöter från Centerpartiet ville avskaffa spärrens i både riksdags-, kommunal- och landstingsvalet men framhöll samtidigt att valsystemet även framgent borde grundas på partival. Även folkpartistiska ledamöter föreslog att spärrens skulle avskaffas. Moderata ledamöter föreslog att personvalsspärren i riksdagsvalet till att börja med borde sänkas till fem procent, och i förlängningen borde den avskaffas. Flera borgerliga ledamöter, bl.a. från Kristdemokraterna, föreslog också alternativa personvalssystem, till exempel att väljarna ska kunna personrösta på flera kandidater på valsedeln.

Konstitutionsutskottet ansåg, mot bakgrund av de erfarenheter som fanns, att det var naturligt med en fortsatt bred diskussion kring frågor om utformningen av personvalsinslaget i valsystemet. Grundläggande i diskussionen var, enligt utskottet, frågan om vilket inflytande partierna respektive väljarna skulle ha över kandidaturvalet. Utskottet ansåg också att personvalsinslaget borde diskuteras med hänsyn tagen till hur valsystemet i stort skulle vara utformat. Utskottet avstyrkte motionerna och ansåg att frågor om personvalet kunde komma att tas upp av Grundlagsutredningen.

Senast motioner om personvalssystemet behandlades av konstitutionsutskottet var våren 2007 (bet. 2006/07:KU11). I flera av motionerna uppmärksammades att personvalsdeltagandet hade minskat i 2006 års val. Centerpartistiska och folkpartistiska ledamöter föreslog att personvalsspärrens i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen skulle avskaffas. Partierna ansågs alltjämt ha för stor makt över kandidaturvalet och väljarnas direkta inflytande borde öka. Moderata ledamöter föreslog att personvalsspärren i riksdagsvalet till att börja med borde sänkas till samma nivå som i övriga val. Centerpartistiska ledamöter tog också upp att flera väljare som var nöjda med partiets rangordning i dag inte trodde sig behöva personrösta på toppkandidaterna, dvs. de som står överst på partiernas listor. Möjligheten att stryka kandidater togs upp av såväl moderata som socialdemokratiska ledamöter. Uppfattningarna var desamma, att möjligheten borde återinföras.

Utskottet ansåg att Grundlagsutredningens arbete borde avvaktas och avstyrkte motionerna. I kammardebatten om utskottets betänkande kom flera inlägg att handla om personvalet (prot. 2006/07:65). Från socialdemokratiskt håll uttrycktes skepsis mot ökat personvalsinslag. Man hänvisade till att valdeltagandet i länder med personval inte var högre än i länder med partival och att intresset bland väljarna för personvalet var förhållandevis lågt. I

stället betonades partiernas roll och vikten av tydliga politiska alternativ för väljarna att välja mellan. Risker med personvalet som nämndes i debatten var beroende av utomstående intressen för finansiering av personvalskampanjer och att enskilda kandidater skulle kunna "kuppa" sig in i politiska församlingar med stöd av endast ett fåtal personröster. Från centerpartistiskt håll framfördes däremot en positiv syn på personvalet men att det måste reformeras och ge mer makt åt medborgarna. Även från folkpartistiskt håll anfördes att personvalsinslaget borde stärkas. Om det skulle finnas en spärr eller inte behövde dock diskuteras noggrant. Den kristdemokratiska deltagaren i debatten ansåg att det låga personvalsdeltagandet i 2006 års val innebar att personvalssystemet hade havererat. Systemet förutsätter, menade han, att åtminstone hälften av väljarna personröstar. Det ansågs finnas behov av ett nytt system. Från moderat håll påpekades att partiernas medlemstal fallit stort samtidigt som valsystemet i praktiken ger partierna monopol på att utse ledamöter. De fallande medlemstalen uppgavs vara motiv för ett större personvalsinslag. Från miljöpartistiskt håll noterades förslagen om borttagande av spärrar med intresse. En enskild ledamot från Miljöpartiet anförde dock kritiska synpunkter på det nuvarande personvalssystemet och menade att Sveriges demokrati är en partidemokrati. Han uttryckte vidare tveksamhet till det informationsunderlag väljarna har tillgång till när de ska avge personröst på en viss kandidat.

Personvalssystemets utformning har även diskuterats av forskare, främst statsvetare. SNS Demokratiråd konstaterade i 1999 års rapport att det råder en betydande klyfta i svensk politik beträffande representationsuppfattningar, mellan dem som betonar partiernas kollektiva representationsrätt och dem som betonar förtroendebandet mellan väljare och representant (Petersson m.fl. 1999 s. 130 f.). Rådet ansåg att det vore fel att betrakta personvalsreformen som ett slags skenreform, men partierna hade hanterat personvalsfrågan på ett otydligt sätt vilket i sin tur hade medfört att såväl debatten som väljarreaktionen blivit otydlig. Vidare ansåg rådet att den kompromiss som ligger till grund för den nuvarande personvalsordningen kan avlösa valssystemet på dess starka sidor utan att åstadkomma de positiva effekter som åberopades till stöd för reformen. Rådet såg två lösningar på problemet. Antingen betonar man att valen ska ge väljarna klara regeringsalternativ. Att enskilda kandidater profilerar sig självständigt är då ingen fördel. I stället bör valsystemet utformas så att det försvårar fragmentering

av partisystemet samt underlättar sammanhållning inom partierna. Enligt rådet talar detta för en återgång till det gamla systemet med partiröstning. Betonar man i stället förändringar i väljarkårens sammansättning som den primära orsaken till det sjunkande engagemanget och förtroendet, och anser att dagens politik och partier vilar på kollektiva konflikter som är ett passerat stadium i svensk historia, är personval snarare ett instrument att återföra politiken närmare väljarna. Ska väljarnas intresse och förtroende återställas räcker inte partierna längre till som aktörer, enligt detta synsätt. Personvalet bör då vidareutvecklas till obligatoriskt personval inom ramen för partilistor. Rådet tog i rapporten inte ställning till vilken av de två lösningarna som var att föredra, utan det väsentliga ansågs vara att man valde en av dem. Kompromisslösningar såsom den nuvarande ansågs däremot ha stora nackdelar (s. 142).

På uppdrag av SNS författningsprojekt undersökte en forskargrupp vid Åbo Akademi hur medborgarna kunde få större inflytande i svensk politik (Anckar, Karvonen & Isaksson 2001). Forskarna såg i sin rapport positivt på förutsättningarna för att vidareutveckla personvalet i riktning mot ett större väljarinflytande över kandidaturvalet (s. 61). Det ansågs finnas ett uppenbart behov av att återge väljarna en känsla av starkare medborgerlig delaktighet i de politiska processerna, och det politiska systemet ansågs vara så stabilt att man inte behövde befara negativa följder på systemnivå, till exempel avseende regeringsstabilitet och fragmentering av partisystemet. Forskarna menade också att om valet av enskilda representanter helt och hållet läggs i väljarnas händer skulle partiernas klivenhet till enskilda kampanjer avlägsnas. Den nuvarande ordningen innebär, noterade forskarna, att partierna dels genom en intern demokratisk process ska rangordna kandidater på sina listor, dels ska tolerera att enskilda kandidater sedan gör sitt bästa för att bryta denna rangordning.

Ett annat nyligen avslutat forskningsprojekt om författningsfrågor bedrevs vid City-universitetet i Stockholm. Vad gäller personvalet sammanfattade forskarna att reformen hade varit misslyckad (Berggren, Karlson & Nergelius 2001 s. 130). De menade att ett av reformens viktigaste syften var att vitalisera politiken genom att stimulera politiker att agera mer självständigt i riksdagen, och på grund av olika inslag i personvalsystemet hade det syftet inte uppnåtts. De inslag som nämndes var att partiernas egna rangordningar på vallistorna hade bibehållits, att det var valfritt att

personvälja, att väljarna enbart får kryssa en kandidat och att det finns spärrar på åtta respektive fem procent som gjort att endast få kandidater kan bli personvalda. Forskarna skissade på tre alternativa konstitutionella system inklusive valsysteem (s. 195 f.). De tre förslagen var olika långtgående, men gemensamt för dem var att de innehöll ett starkare personvalsinslag än i dag. Bland annat föreslogs att det skulle vara obligatoriskt för väljarna att kryssa för tio kandidater på det partis lista som väljaren röstade för.

I sin doktorsavhandling från 2006 studerade statsvetaren Lars Davidsson, Uppsala universitet, hur riksdagsledamöternas parti-lojalitet hade påverkats av personvalet (Davidsson 2006). Resultaten av studien redovisas nedan (se avsnittet Partierna och personvalet). I sina slutsatser är Davidsson kritisk till personvalsreformen (s. 315 f.). Han menar att det råder en demokratisk obalans eftersom olika riksdagsledamöter företräder sina väljare på olika premisser. Den nuvarande ordningen stimulerar till individuell profilering hos vissa, men inte alla, ledamöter. Ledamöter som förväntas bli placerade på en omvalsmässigt säker plats på listan kan agera med hänsyn till hela partiets bästa, medan ledamöter på omvalsmässigt osäkra platser även behöver beakta konkurrensen från andra kandidater på listan och profilera sig med hänsyn till det. Vidare anser Davidsson att valsysteem där partival och personval blandas medför försämrade möjligheter till demokratiskt ansvarsutkrävande. Han menar att partierna i ett personvalssystem endast bör forma och upprätthålla en partilinje i några centrala frågor och att ledamöterna därutöver bör ges utrymme att agera efter eget samvete och på eget ansvar. I och med personvalet ges väljarna intrycket att enskilda ledamöter kan skapa sin egen politiska profil utanför partiets ram och de bör därför kunna utkräva ansvar inte bara av partierna utan även av individuella ledamöter. En sådan ansvarsfördelningen är dock, menar Davidsson, svår att förena med ett parlamentariskt styrelseskick eftersom regeringens verkställande makt sträcker sig över hela det politiska fältet. Davidsson anser att den nuvarande blandformen är olycklig från demokratisk synpunkt och att valsysteemets bör renodlas så att ansvarsutkrävandet kan ske genom antingen partival eller personval. Det mest realistiska alternativet är då, enligt Davidsson, att återgå till den ordning som rådde före personvalsreformen.

Från valforskarna har framförts olika uppfattningar om personvalet (Grundlagsutredningen 2006). Henrik Oscarsson, Göteborgs universitet, har anfört att personvalsinslaget bör stärkas i syfte att

höja valdeltagandet (s. 23). Han menar att spärrarna i personvalet bör tas bort vilket skulle verka mobiliserande för svärmobiliserade grupper, framför allt invandrare men även ungdomar, och det skulle bana väg för fler invandrare och ungdomar i demokratiska församlingar. Sören Holmberg, Göteborgs universitet, har i stället framhållit att personvalet försvårat för väljarna på valdagen (s. 50). Internationell forskning visar, enligt Holmberg, att flera val samtidigt komplicerar för väljarna. Många blir då väljartrötta och avstår från att rösta. I Sverige ska väljarna på valdagen numera inte bara ta ställning till parti i de tre valen till riksdag, kommun och landsting. De ska också ta ställning till vilken kandidat som ska väljas i respektive val. Totalt på valdagen krävs således ställningstaganden från väljarna i sex val.

2 Väljarna och personvalet

Med personvalsreformen skulle väljarnas inflytande över person-sammansättningen i de politiska församlingarna öka. Inte bara partierna utan även väljarna skulle direkt kunna påverka kandidat-urvalet. Det fanns en förväntan att det skulle bidra till ett stigande intresse hos såväl politiker som allmänheten inför en valrörelse (bet. 1993/94:KU44 s. 18). Undersökningar visade också att väljarna var positiva till att införa personval (Johansson 1996 s. 187 f., Petersson m.fl. 1997 s. 114). Sedan införandet av personval har utvecklingen dock varit nedåtgående. Andelen väljare som person-röstare har minskat för varje val. Inför 2006 års val fanns dock tecken på ökat personvalsdeltagande. Andelen som uppgav att de tänkte kryssa för en särskild kandidat i kommunal- och landstings-valen var klart högre än andelen som hade personröstat i föregående val, vilket av forskare tolkades som en ”tydlig vändning” (*Dagens Samhälle* 2006-08-31).

I detta avsnitt studeras väljarna och personvalet. Inledningsvis redovisas väljarnas attityd till personval och hur denna attityd har utvecklats över tid. Därefter studeras personröstandets omfattning i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen. Frågan är hur många väljare som utnyttjar möjligheten att personrösta. Särskilt uppmärksammas variationer mellan olika delar inom landet och om valkretsens, kommunens respektive landstingets storlek har någon betydelse för personvalsdeltagandet. I ett därpå följande avsnitt redovisas skillnader mellan olika grupper av väljare samt väljarnas skäl för att inte personrösta. Avslutningsvis studeras förekomsten av ett eventuellt samband mellan personröstning och valdeltagande.

Väljarnas attityd till personvalet

Sedan personvalsreformen 1998 har väljarna i de valundersökningar som genomförts i anslutning till varje val tillfrågats om sin åsikt om personvalet. De har fått ta ställning till om personvalssystemet är bra som det är eller om de vill stärka, minska eller helt avskaffa personvalsinslaget. Mellan 1998 och 2002 skedde i stort sett ingen förändring av väljarnas åsikter. Den vanligaste åsikten var att den nuvarande ordningen innebär lagom mycket personvalsinslag. Knappt hälften av de tillfrågade ansåg detta. Nästan lika många ville förändra personvalsinslaget, och av dessa ville flertalet (ca 30 procent) antingen avskaffa eller minska personvalsinslaget. Andelen väljare som önskade ett starkare personvalsinslag var klart mindre (13–14 procent).

Tabell 2.1 Väljarnas åsikter om personvalet 1998–2006 (procent)

År	Inget personvalsinslag	Mindre av personvalsinslag	Lagom med personvalsinslag	Ökat personvalsinslag	Vet ej	Summa
1998	17	12	44	14	13	100
2002	17	13	46	13	11	100
2006	14	12	54	12	8	100

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, vad är din åsikt om personval i samband med svenska riksdagsval? Du kan välja ett bland följande svarsalternativ".

Källor: KU 2003/04:URD6 s. 17, Oscarsson 2007.

När motsvarande fråga ställdes vid 2006 års val blev resultatet i stort sett detsamma som tidigare. Väljarna är huvudsakligen nöjda med den nuvarande ordningen och få vill minska eller ta bort personvalsinslaget, än färre vill öka det. Vissa smärre förskjutningar av väljarnas åsikter kan noteras. Andelen väljare som uppger sig vara nöjda med den nuvarande ordningen har ökat ytterligare och är nu över hälften (54 procent). Fortfarande önskar endast en liten andel (12 procent) av väljarna ett ökat personvalsinslag i valsystemet och denna andel är alltså mindre än andelen som vill minska eller helt ta bort personvalsinslaget (26 procent). Jämfört med föregående valundersökningar har dessutom andelen osäkra väljare som svarar "vet ej" på frågan om personvalsinslaget minskat (8 procent).

Personröstandets omfattning och utveckling över tid

Inför personvalsreformen diskuterades hur många väljare som skulle utnyttja möjligheten att personrösta. Personvalskommittén hänvisade till erfarenheter från Belgien och Danmark och ansåg att det på sikt var rimligt att räkna med ett personvalsdeltagande på mellan 30 och 50 procent i riksdagsvalet (SOU 1993:21 s. 53). Även resultaten från det forskningsprojekt som kommittén lät genomföra talade, enligt kommittén, för att deltagandet skulle komma att ligga på den nivån. I kommunalvalet bedömde kommittén att personvalsdeltagandet skulle vara ännu högre, på sikt mellan 50 och 70 procent (s. 152). För landstingsvalets del gjordes bedömningen att personvalsdeltagandet skulle bli lägre än i kommunalvalet.

Personvalsdeltagandet i 1998 års val får mot denna bakgrund anses ha legat åtminstone nära den förutspådda nivån. I alla fall när det gäller *riksdagsvalet*, i vilket 29,9 procent av väljarna avgav personröst. Rådet för utvärdering av 1998 års val gjorde också bedömningen att personvalsdeltagandet i riksdagsvalet var ungefär i nivå med förväntningarna (SOU 1999:136 s. 113). Rådet förutspådde att personröstningen framöver skulle komma att öka i omfattning.

Förhoppningarna om ett ökat personvalsdeltagande infriades emellertid inte. I 2002 års riksdagsval minskade nämligen personvalsdeltagandet till 26,0 procent. Andelen personröstande varierade kraftigt mellan olika riksdagsvalkretsar, från 18,5 procent i Skåne S till 39,5 procent i Västerbotten, men med undantag för några valkretsar minskade andelen personröstande i hela riket (KU 2003/04:URD6 s. 18).

Som framgår av tabell 2.2 minskade personvalsdeltagandet även i 2006 års riksdagsval. Totalt valde 21,9 procent av väljarna att avge personröst, vilket innebär en nedgång med omkring fyra procentenheter jämfört med 2002 års riksdagsval och åtta procentenheter jämfört med 1998 års riksdagsval. Nedgången har alltså varit omkring fyra procentenheter per valtillfälle.

Tabell 2.2 Andel personröster i 1998, 2002 och 2006 års riksdagsval fördelat på valkrets (procent)

Valkrets				Förändring	Förändring	Förändring
	1998	2002	2006	98-02	02-06	98-06
Stockholms kommun	30,2	22,4	22,5	-7,8	+0,1	-7,7
Stockholms län	20,6	21,8	20,6	+1,2	-1,2	0,0
Uppsala	30,3	24,1	20,7	-6,2	-3,4	-9,6
Södermanland	31,5	23,1	19,9	-8,4	-3,2	-11,6
Östergötland	26,2	21,4	18,0	-4,8	-3,4	-8,2
Jönköping	38,4	33,0	26,6	-5,4	-6,4	-11,8
Kronoberg	29,8	27,8	24,2	-2,0	-3,6	-5,6
Kalmar	29,2	29,8	24,5	+0,6	-5,3	-4,7
Gotland	39,5	37,5	33,7	-2,0	-3,8	-5,8
Blekinge	27,6	24,1	25,4	-3,5	+1,3	-2,2
Malmö	28,1	28,2	20,3	+0,1	-7,9	-7,8
Skåne V	33,2	23,3	21,3	-9,9	-2,0	-11,9
Skåne S	25,9	18,5	15,5	-7,4	-3,0	-10,4
Skåne NÖ	29,9	24,8	22,4	-5,1	-2,4	-7,5
Halland	32,6	28,0	21,0	-4,6	-7,0	-11,6
Göteborgs	33,1	29,8	22,6	-3,3	-7,2	-10,5
Västra Götaland V	31,0	27,1	19,4	-3,9	-7,7	-11,6
Västra Götaland N	29,6	28,1	20,1	-1,5	-8,0	-9,5
Västra Götaland S	29,6	25,4	21,4	-4,2	-4,0	-8,2
Västra Götaland Ö	37,0	31,9	26,7	-5,1	-5,2	-10,3
Värmland	29,6	26,2	22,5	-3,4	-3,7	-7,1
Örebro	29,8	26,8	22,2	-3,0	-4,6	-7,6
Västmanland	25,3	21,7	20,2	-3,6	-1,5	-5,1
Dalarna	36,9	27,4	24,7	-9,5	-2,7	-12,2
Gävleborg	31,6	23,9	21,4	-7,7	-2,5	-10,2
Västernorrland	30,8	22,7	19,0	-8,1	-3,7	-11,8
Jämtland	38,5	32,3	29,2	-6,2	-3,1	-9,3
Västerbotten	35,6	39,5	26,3	+3,9	-13,2	-9,3
Norrbottnen	29,9	33,3	24,4	+3,4	-8,9	-5,5
Hela riket	29,9	26,0	21,9	-3,9	-4,1	-8,0

Kommentar: I tabellen ingår endast personröster för partier som tagit mandat.
Källor: SOU 1999:136 s. 68, SCB 2003a s. 266, Valmyndigheten.

Skillnaden mellan riksdagsvalkretsarna fortsätter att vara stor. Åter var personvalsdeltagandet lägst i Skåne S, där endast 15,5 procent av väljarna personröstade. Andra valkretsar i vilka personvals-

deltagandet understeg 20 procent var Östergötland, Väster-norrland, Västra Götaland V och Södermanland. Den riksdagsvalkrets med högst personvalsdeltagande var Gotland, där andelen uppgick till 33,7 procent. Inte i någon annan valkrets översteg personvalsdeltagandet 30 procent. Näst högst var personvalsdeltagandet i Jämtland (29,2 procent), därefter Västra Götaland Ö (26,7 procent), Jönköping (26,6 procent) och Västerbotten (26,3 procent).

Studeras utvecklingen över tid kan konstateras att det sedan 1998 har skett en nedgång i samtliga riksdagsvalkretsar utom en, nämligen i Stockholms län där personvalsdeltagandet har legat på i stort sett samma, förhållandevis låga, nivå i alla tre riksdagsvalen. Men det är, som sagt, enda undantaget. I de valkretsar där personvalsdeltagandet var oförändrat eller rent av ökade något mellan 1998 och 2002 års riksdagsval har skett en ännu större nedgång 2006. I över en tredjedel av valkretsarna har nedgången varit över 10 procentenheter sedan 1998 års riksdagsval. Störst har nedgången varit i Dalarna, Skåne V, Västernorrland och Jönköping. Med undantag för Stockholms län har nedgången varit minst i Blekinge, där personvalsdeltagandet faktiskt steg något mellan 2002 och 2006, Kalmar och Västmanland. Särskilt anmärkningsvärd har förändringen över tid varit i Västerbotten. Där var personvalsdeltagandet i riksdagsvalet förhållandevis högt både 1998 och 2002; vid det sistnämnda skedde till och med en liten uppgång som resulterade i landets högsta personvalsdeltagande. Vid 2006 års riksdagsval vände utvecklingen och personvalsdeltagandet minskade med över 13 procentenheter, vilket är den största nedgången i någon valkrets mellan två val.

I övrigt kan noteras att det inte tycks föreligga några tydliga skillnader mellan personvalsdeltagandet i olika landsdelar. I de södra delarna av Sverige finns både valkretsar som ligger under och valkretsar som ligger över det genomsnittliga personvalsdeltagandet (jfr till exempel Skåne S och Skåne NÖ med Östergötland och Jönköping). Detsamma gäller Mellansverige (jfr till exempel Södermanland med Örebro). Möjligen kan personvalsdeltagandet sägas vara något högre i norra Sverige, men även där är variationen mellan valkretsarna stor (jfr Västernorrland med Jämtland).¹

Som regel är personvalsdeltagandet högst i *kommunalvalet*, så även 2006. Som framgår av tabell 2.3 var andelen personröstande i

¹ Genomsnittet för andel personröster i valkretsarna är 22,7 procent i Götaland, 21,7 procent i Svealand och 24,0 procent i Norrland.

detta val 28,3 procent. Jämfört med föregående val är det dock en nedgång. Nedgången var nästan lika stor som i riksdagsvalet. Andelen personröstande minskade från 31,4 procent till 28,3 procent, vilket är en nedgång med cirka tre procentenheter. På sin höjd kan personvalsdeltagandet i kommunalvalet således sägas vara hälften av vad Personvalskommittén förutspådde på sikt för detta val. Redan efter 1998 års val, då personvalsdeltagandet i kommunalvalet var 35,2 procent, gjorde Rådet för utvärdering av 1998 års val bedömningen att personröstningen i kommunalvalet låg under den nivå som kunde förväntas på sikt (SOU 1999:136 s. 113). Från den nivå har nu, två val senare, andelen väljare som personröstare minskat med sju procentenheter.

Tabell 2.3 Andel personröster i 1998, 2002 och 2006 års kommunalval i hela riket och de sju försökskommunerna (procent)

<i>Kommun</i>	<i>1994</i>	<i>1998</i>	<i>2002</i>	<i>2006</i>
Solna	22,8	27,5	28,1	23,6
Linköping	23,1	26,6	22,9	21,3
Vaggeryd	59,7	55,5	56,1	48,1
Helsingborg	24,2	29,7	28,1	25,4
Vänersborg	32,9	42,5	34,0	28,3
Östersund	28,6	41,8	36,2	30,8
Övertorneå	73,2	75,2	67,5	66,1
Genomsnitt (sju kommuner)	37,7	42,7	39,0	34,8
Hela riket	–	35,2	31,4	28,3

Kommentar: I tabellen ingår endast personröster för partier som tagit mandat.
Källor: SOU 1999:136 s. 71, SCB 2003c s. 296 f., Valmyndigheten.

Efter 2002 års kommunalval kunde konstateras att det fanns stora skillnader mellan kommunerna (KU 2003/04:URD6 s. 19). Högst var personvalsdeltagandet i Övertorneå kommun (67,5 procent) medan Stockholms kommun hade det lägsta personvalsdeltagandet (19,9 procent). I denna studie kan konstateras att skillnaden är fortsatt stor. I 2006 års kommunalval var personvalsdeltagandet återigen högst i Övertorneå (66,1 procent). Bland de tio kommuner som hade högst personvalsdeltagande ligger fyra i Västerbottens län, tre i Norrbottens län, två i Jönköpings län och en i

Hallands län.² Lägst var personvalsdeltagandet i Nacka kommun utanför Stockholm (19,1 procent). Av de tio kommuner som hade lägst personvalsdeltagande ligger hela sju i Stockholms län, därutöver två i Skåne län och en i Östergötlands län.³

De allra flesta kommuner (nio av tio) har fått erfara ett minskat personvalsdeltagande i 2006 års kommunalval jämfört med valet 2002. Mest minskade personvalsdeltagandet i Norsjö kommun. Andelen personröster var där förvisso fortfarande förhållandevis hög (46,5 procent), men nedgången var hela 17 procentenheter. Andra kommuner i vilka nedgången översteg tio procentenheter är Kalix, Nordmaling, Öckerö, Lilla Edet, Munkedal, Stenungsund, Falkenberg och Tjörn. I ett mindre antal kommuner steg personvalsdeltagandet. Oftast rör det sig om ökning på endast någontingendels procentenheter, dvs. i det närmaste ett oförändrat personvalsdeltagande. I några få fall rör det sig om större ökning. Störst var ökningen i Älvdalen, där andelen personröster i kommunalvalet steg med sju procentenheter jämfört med 2002. I tre ytterligare kommuner, Hörby, Karlskrona och Vaxholm, steg andelen med fem procentenheter eller mer.

För invånarna i de sju kommuner som deltog i personvalsförsöket 1994 var 2006 det fjärde tillfället att personrösta i kommunalvalet. Eventuella långsiktiga effekter av personvalsreformen torde därför märkas i dessa i högre grad än i övriga kommuner. Av tabell 2.3 framgår att andelen personröstande 2006 i samtliga sju kommuner gick ned jämfört med 2002. Den genomsnittliga nedgången var till och med något större bland de sju kommunerna än i riket totalt. Sedan 1994 har, med något undantag, utvecklingen bland de sju kommunerna sett ut så att personvalsdeltagandet först steg (1998) och därefter minskat successivt (2002 och 2006).

Slutligen, i *landstingsvalet* uppgick andelen personröstande 2006 till 21,9 procent. Personvalsdeltagandet ligger således på en lägre nivå än i kommunalvalet men på samma nivå som i riksdagsvalet. Mönstret känns igen från tidigare val (KU 2003/04:URD6 s. 18 f.). Vid 2002 års landstingsval var andelen personröstande 25,3 procent. Nedgången från 2002 till 2006 är alltså drygt tre procent-

² De tio kommuner med högst personvalsdeltagande i 2006 års kommunalval var Vilhelmina, Dorotea, Storuman, Hylte, Mullsjö, Gnosjö, Haparanda, Sorsele, Jokkmokk och Övertorneå.

³ De tio kommuner med lägst personvalsdeltagande i 2006 års kommunalval var Nacka, Haninge, Vallentuna, Huddinge, Tyresö, Kävlinge, Lidingö, Stockholm, Lund och Linköping.

enheter. Skillnaden mellan olika landsting är stor. Högst var personvalsdeltagandet i landstinget i Jönköpings län och lägst i Stockholms läns landsting (31,2 respektive 17,0 procent). Med ett undantag har personvalsdeltagandet gått ned i samtliga landsting. Undantaget är Landstinget Blekinge, där personvalsdeltagandet steg med knappt två procentenheter mellan 2002 till 2006.

En mer nyanserad bild av personvalsdeltagandet i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen fås genom att studera personvalsdeltagandet på *kommunnivå i de tre valen*. Det visar sig då att väljarna i Övertorneå kommun inte bara personröstar mest i landet i kommunalvalet utan också i riksdagsvalet och landstingsvalet. Andelen personröstande var i Övertorneå 42,6 procent i riksdagsvalet, 66,1 procent i kommunalvalet och 47,8 procent i landstingsvalet. Även om nivåerna skiljer sig åt kan vidare konstateras att det allmänt sett finns starka samband mellan personvalsdeltagandet i de tre valen. I kommuner där personvalsdeltagandet är, relativt sett, högt i till exempel riksdagsvalet är det som regel högt även i kommunalvalet.⁴ Det kan också konstateras att personvalsdeltagandet i kommunalvalet är högre än personvalsdeltagandet i riksdagsvalet i samtliga kommuner utom en, nämligen Stockholms kommun där 22,5 procent personröstade i riksdagsvalet och 20,9 procent i kommunalvalet. I alla övriga 289 kommuner var alltså andelen personröstande högre i kommunalvalet än i riksdagsvalet. I nästan hälften av kommunerna var personvalsdeltagandet mer än tio procentenheter högre i kommunalvalet än i riksdagsvalet. Störst var skillnaden i Jokkmokks och Mullsjös kommuner. I dessa var personvalsdeltagandet mer än 25 procentenheter högre i kommunalvalet än i riksdagsvalet.

Studerar förändringen i personvalsdeltagande på kommunnivå över tid framkommer att andelen väljare som personröstade minskade i flertalet kommuner mellan 2002 och 2006 i både riksdags-, kommunal- och landstingsvalet. Det finns dock kommuner i vilka väljarnas personvalsdeltagande ökade i alla tre valen. Ett exempel är Karlskrona kommun. Andelen väljare som personröstade steg där med nästan fyra procentenheter i riksdagsvalet, nästan sex procentenheter i kommunalvalet och nästan fyra procentenheter i landstingsvalet. Ett annat exempel är Överkalix, där

⁴ Korrelationen (Pearsons r) mellan andel personröstande i riksdagsvalet och kommunalvalet på kommunnivå är 0,79. Motsvarande mellan andel personröstande i riksdagsvalet och landstingsvalet är 0,86 och mellan andel personröstande i kommunalvalet och landstingsvalet 0,90.

personvalsdeltagandet steg med cirka fyra, tre respektive sex procentenheter i de tre valen.

Vidare finns kommuner där utvecklingen i de tre valen går åt olika håll, dvs. personvalsdeltagandet ökar i ett av valen samtidigt som det sjunker i ett annat. Ett exempel är Jokkmokks kommun. Mellan 2002 och 2006 steg personvalsdeltagandet där med över fyra procentenheter i kommunalvalet medan det sjönk med nästan åtta procentenheter i riksdagsvalet. Ett annat exempel är Mullsjö kommun, där personvalsdeltagandet steg med över tre procentenheter i kommunalvalet och samtidigt minskade med över fyra procentenheter i riksdagsvalet. Ytterligare exempel på kommuner där personvalsdeltagandet steg eller var oförändrat i kommunalvalet samtidigt som det minskade i riksdagsvalet är Sorsele, Boden, Haparanda, Arjeplog, Mönsterås, Hylte, Ydre och Hörby. I mindre utsträckning finns även kommuner där personvalsdeltagandet steg i riksdagsvalet och minskade i kommunalvalet. Ett exempel är Båstads kommun, där personvalsdeltagandet i riksdagsvalet steg med närmare två procentenheter och samtidigt minskade i kommunalvalet med ungefär lika mycket.

Sammantaget har utvecklingen således gått mot minskat personvalsdeltagande, men det finns undantag. De sistnämnda resultaten är intressanta när utvecklingen av personvalsdeltagandet över tid ska förklaras. Att mer utförligt studera vad som kännetecknar riksdagsvalkretsar, landsting och kommuner där personvalsdeltagandet ökar i alla eller något av de tre valen kräver dock en mer intensivt upplagd undersökning med möjlighet att studera dessa enheter mer utförligt. Utrymme att göra det har inte funnits inom ramen för arbetet med denna rapport. En sådan undersökning skulle kunna fördjupa kunskaperna om varför utvecklingen, trots att regelverket är oförändrat, i stort har gått mot lägre personvalsdeltagande och vilka faktorer som kan förklara varför personvalsdeltagandet i vissa fall går emot denna utveckling och ökar.

Valkrets- och kommunskillnader

Som redan påpekats finns stora skillnader mellan olika riksdagsvalkretsar, kommuner respektive landsting i fråga om väljarnas personvalsdeltagande. I riksdagsvalet var andelen personröstande i valkretsen med det högsta personvalsdeltagandet mer än dubbelt så hög som andelen personröstande i valkretsen med det lägsta

personvalsdeltagandet, och i landstingsvalet var motsvarande skillnad mellan landstingen nästa lika stor. I kommunvalet var andelen personröstande mer än tre gånger så hög i kommunen med högst personvalsdeltagande som i kommunen med lägst personvalsdeltagande.

Även om personvalsdeltagandet förefaller något vanligare i norr än i söder finns knappast, som också nämnts ovan, några tydliga geografiska skillnader mellan olika landsdelar. Det kan dock konstateras att personvalsdeltagandet i storstadsområdena, särskilt Stockholmsområdet, är förhållandevis lågt. En fråga som mot denna bakgrund inställer sig är om storleken på valkretsen, landstinget respektive kommunen har någon betydelse för personvalsdeltagandet (jfr KU 2003/04:URD6 s. 18 f.). Huruvida storleken på politiska enheter har betydelse för demokratins sätt att fungera är en klassisk statsvetenskaplig frågeställning (se till exempel Dahl & Tufte 1973). Forskning har visat att den kommunala demokratin i Sverige i olika avseenden fungerar bättre i små kommuner än i stora, till exempel på det sättet att invånarna i små kommuner oftare har direkt kontakt med kommunpolitiker än vad invånare i stora kommuner har (Nielsen 2003 kap. 4). En annan skillnad är att kandidat-kännenheten har visat sig vara bättre i små kommuner än i stora (Johansson, Nilsson och Strömberg 2001 s. 43), vilket får sägas vara särskilt intressant från personröstningssynpunkt. Utöver dessa iakttagelser kan noteras att det, allt annat lika, rent matematiskt fordras fler personröster i stora valkretsar än i små för att en kandidat ska bli personvald. För den enskilde väljaren innebär det att hans eller hennes personröst väger mindre i stora valkretsar än i små (jfr Mouritzen 1997 s. 282). Sammantaget talar detta för högre personvalsdeltagande i små valkretsar, kommuner respektive landsting än i stora.

I tabell 2.4 redovisas andelen personröstande i riksdagsvalkretsar, kommuner och landsting av olika *storlek*.⁵ Vad gäller riksdagsvalet kan konstateras att det finns ett tydligt samband mellan valkretsstorlek och personvalsdeltagande; ju större valkrets, desto mindre andel av väljarna tenderar att avge personröst. I de största valkretsarna är andelen personröstande i genomsnitt 20,9 procent. I de minsta valkretsarna är motsvarande andel 26,8 procent.

⁵Flera kommuner och alla landsting är indelade i valkretsar, se vidare 5, 11 och 12 §§ vallagen (2005:837). Av intresse i detta sammanhang hade främst varit att studera sambandet mellan valkretsstorlek och andel personröstande även i kommunal- och landstingsvalen. I arbetet med denna rapport har emellertid saknats underlag att göra detta.

Mönstret är detsamma i kommunal- och landstingsvalen. Väljare i befolkningsmässigt stora kommuner respektive landsting personröstar i mindre utsträckning än väljare i befolkningsmässigt små kommuner respektive landsting.

Tabell 2.4 Antal röstberättigade och andel personröster i de olika valen 2006 (procent)

<i>Antal röstberättigade</i>	<i>Medel</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Antal valkretsar/ kommuner/ landsting</i>
<i>Riksdagsvalet, valkretsar</i>				
-149 999	26,8	21,4	33,7	5
150 000–199 999	23,0	19,0	26,7	7
200 000–299 999	21,4	15,5	26,6	13
300 000–	20,9	18,0	22,6	4
<i>Kommunalvalet, kommuner</i>				
-5 999	40,3	27,7	66,1	43
6 000–11 999	34,6	21,8	52,6	104
12 000–19 999	30,1	21,8	40,3	48
20 000–34 999	29,4	19,8	45,3	48
35 000–59 999	28,8	19,8	39,8	25
60 000–149 000	25,2	19,1	31,6	19
150 000–	24,6	20,9	28,4	3
<i>Landstingsvalet, landsting</i>				
-149 999	27,8	26,7	28,6	3
150 000–199 999	23,9	20,7	27,4	4
200 000–299 999	24,1	19,7	31,2	9
300 000–	20,2	17,0	22,3	4

Källa: Valmyndigheten.

Samtidigt är variationen inom respektive storlekskategori stor (se Min och Max i tabellen). Vidare framgår av tabellen att personvalsdeltagandet inte genomgående är lägre i stora riksdagsvalkretsar etc. Till exempel finns bland de minsta riksdagsvalkretsarna ett fall där personvalsdeltagandet är lägre än i vissa av de största valkretsarna (21,4 procent jämfört med 22,6 procent). Detsamma gäller i de minsta och största kommunerna (27,7 procent jämfört med 28,4 procent). Vad gäller landstingen kan noteras att det landsting med högst personvalsdeltagande återfinns i den näst största storlekskategorin.

En förklaring skulle kunna vara att personvalsdeltagandet varierar med olika *typer av kommuner* snarare än med storleken på riksdagsvalkretsarna, kommunerna och landstingen. Till exempel har det visat sig att tätortsgrad har betydelse (till exempel KU 2003/04:URD6 s. 22). Andelen väljare som personröstar tenderar

att vara högre i kommuner med låg tätortsgrad än i kommuner med hög tätortsgrad. Sambandet mellan riksdagsvalkretsstorlek, kommunstorlek respektive landstingsstorlek och andel personröster skulle i så fall i själva verket mer kunna bero på att större riksdagsvalkretsar, kommuner respektive landsting innefattar stora städer och tätorter medan mindre riksdagsvalkretsar, kommuner respektive landsting innefattar mer landsbygd. Ytterligare en faktor som kan ha betydelse, åtminstone i kommunalvalet, är om kommunen är en utpendlingskommun (Mouritzen 1997 s. 282); pendlingen till och från områden som motsvarar riksdagsvalkretsar respektive landstingen är av naturliga skäl mindre omfattande eftersom de är större till ytan, varför pendlingens betydelse torde märkas mindre i dessa. Ju större utpendling, desto lägre förväntas personvalsdeltagandet vara. Resonemanget har sin grund i föreställningen att förutsättningar för åsikts- och kunskapsbildning kring frågor om den egna kommunen försämras om arbetsplatsen ligger i en annan kommun, eftersom den som arbetar i en annan kommun i mindre utsträckning torde delta i sådana samhällsdiskussioner på sin arbetsplats som rör den egna kommunen.

Ytterligare analyser ger visst stöd till resonemanget. Sveriges Kommuner och Landsting har delat in landets kommuner efter vissa strukturella egenskaper som befolkningsstorlek, pendlingsmönster och näringslivsstruktur. Totalt rör det sig om nio olika kommungrupper: storstäder⁶, förortskommuner⁷, större städer⁸, pendlingskommuner⁹, glesbygdskommuner¹⁰, varuproducerande kommuner¹¹, övriga kommuner över 25 000 invånare¹², övriga kommuner 12 500–25 000 invånare¹³ samt övriga kommuner mindre än

⁶ Kommun med en folkmängd som överstiger 200 000 invånare (3 kommuner).

⁷ Kommun där mer än 50 procent av nattbefolkningen pendlar till arbetet i någon annan kommun, vanligtvis någon av storstäderna (38 kommuner).

⁸ Kommun med 50 000–200 000 invånare samt en tätortsgrad överstigande 70 procent (27 kommuner).

⁹ Kommun där mer än 40 procent av nattbefolkningen pendlar till arbetet i någon annan kommun (41 kommuner).

¹⁰ Kommun med mindre än 7 invånare per kvadratkilometer och mindre än 20 000 invånare (39 kommuner).

¹¹ Kommun med mer än 40 procent av nattbefolkningen mellan 16 och 64 år, anställda inom varutillverkning och industriell verksamhet (40 kommuner). (SNI92).

¹² Kommun som inte hör till någon av tidigare grupper och har mer än 25 000 invånare (34 kommuner).

¹³ Kommun som inte hör till någon av tidigare grupper och har 12 500–25 000 invånare (37 kommuner).

12 500 invånare¹⁴. De nio olika kommungrupperna kan sägas representera nio olika kommuntyper.

I enlighet med resultaten i tabell 2.4 finns i tabell 2.5 ett negativt samband mellan valkretsstorlek, kommunstorlek respektive landstingsstorlek å ena sidan och andel personröster å andra sidan (Modell I). Andelen väljare som personröstar är i genomsnitt lägre i kommuner med många röstberättigade (kommunalvalet) och i kommuner som ligger i riksdagsvalkretsar (riksdagsvalet) och landsting (landstingsvalet) med många röstberättigade än i diton med få röstberättigade. Av tabellen framgår vidare att den genomsnittliga andelen personröster varierar mellan olika kommuntyper (Modell II). Lägst tenderar personvalsdeltagandet att vara storstadskommuner (som är referenskategori), förortskommuner och pendlingskommuner, medan det tenderar att vara högst i glesbygdskommuner. I kommunal- och landstingsvalen kännetecknas även varuproducerande kommuner av högt personvalsdeltagande. Det kan även noteras att skillnaderna mellan olika kommuntyper är mindre i riksdagsvalet än i framför allt kommunalvalet men även i landstingsvalet.

När sambandet mellan valkretsstorlek och andel personröster kontrolleras för kommuntyp (Modell III) försvagas sambandet. Att väljare i kommuner som ligger i valkretsar med få röstberättigade personröstar i större utsträckning i riksdagsvalet än väljare i kommuner som ligger i valkretsar med många röstberättigade har alltså delvis att göra med att de förra valkretsarna i högre grad består av glesbygdskommuner och andra kommuntyper som kännetecknas av högt personvalsdeltagande. Själva valkretsstorleken har mindre betydelse än vad som först tycktes vara fallet. Fortfarande finns dock ett visst negativt samband mellan valkretsstorlek och andel personröster. Att invånare i små riksdagsvalkretsar personröstar i större utsträckning än invånare i stora riksdagsvalkretsar kan med andra ord inte enbart förklaras av kommuntyperna i valkretsen, och det kan därför inte helt uteslutas att valkretsstorlek har viss betydelse för personvalsdeltagandet. Av tabellen framgår även att framför allt kommunstorlek men också landstingsstorlek har negativt samband med personvalsdeltagandet vid kontroll för kommuntyp. Invånare i kommuner och landsting med få röstberättigade personröstar i högre grad än invånare i

¹⁴ Kommun som inte hör till någon av tidigare grupper och har mindre än 12 500 invånare (31 kommuner).

kommuner och landsting med många röstberättigade.¹⁵ Nämnas kan även att personröstningen ter sig mindre omfattande i flera kommuntyper när hänsyn tas till antal röstberättigade. Till exempel minskar skillnaden mellan å ena sidan storstadskommuner och å andra sidan glesbygdskommuner och varuproducerande kommuner. Vissa andra kommuntyper utmärker sig med ett mycket lågt personvalsdeltagande vid kontroll för antal röstberättigade. Särskilt kan här nämnas förortskommuner och pendlingskommuner, som alltså tycks vara ogynnsamma miljöer från personröstningssynpunkt. Sammantaget pekar resultaten i riktning mot att små, sammanhållna enheter har gynnsamma effekter på personvalsdeltagande.

¹⁵ Som framgått är personröstningen lägre i storstadsområdena än i övriga landet. Det kan här nämnas att de negativa sambanden mellan valkretsstorlek etc. och andel personröster kvarstår även exklusive storstads- och förortskommuner.

Tabell 2.5 Valkretsstorlek, kommungrupper och andel personröster på kommunnivå i 2006 års val (linjär regression)

	Modell I		Modell II		Modell III	
	<i>b</i>	standardfel	<i>b</i>	standardfel	<i>b</i>	standardfel
Riksdagsval						
Valkretsstorlek (log _e)	-3,2	0,6	-	-	-1,1	0,7
Förortskommuner	-	-	-2,9	2,5	-2,7	2,5
Större städer	-	-	0,3	2,5	-0,3	2,6
Pendlingskommuner	-	-	-1,2	2,5	-1,6	2,5
Glesbygdskommuner	-	-	5,3	2,5	4,6	2,5
Varuproducerande kommuner	-	-	3,0	2,5	2,3	2,5
Övriga kommuner större än 25 000	-	-	0,7	2,5	0,1	2,5
Övriga kommuner 12 500-25 000	-	-	0,3	2,5	-0,3	2,5
Övriga kommuner mindre än 12 500	-	-	0,5	2,5	-0,0	2,5
R ²	0,094	-	0,258	-	0,265	-
Kommunval						
Röstberättigade i kommunen (log _e)	-4,6	0,4	-	-	-3,7	0,8
Förortskommuner	-	-	0,7	3,4	-9,6	3,9
Större städer	-	-	3,0	3,5	-3,3	3,6
Pendlingskommuner	-	-	6,1	3,4	-7,5	4,3
Glesbygdskommuner	-	-	16,8	3,4	1,1	4,6
Varuproducerande kommuner	-	-	12,5	3,4	-0,8	4,2
Övriga kommuner större än 25 000	-	-	5,5	3,4	-4,1	3,8
Övriga kommuner 12 500-25 000	-	-	7,3	3,4	-5,0	4,1
Övriga kommuner mindre än 12 500	-	-	11,0	3,4	-4,0	4,5
R ²	0,307	-	0,448	-	0,476	-
Röstberättigade i landstinget (log _e)	-3,0	0,4	-	-	-1,4	0,4
Förortskommuner	-	-	-1,9	2,9	-1,9	2,8
Större städer	-	-	2,7	2,9	0,8	2,9
Pendlingskommuner	-	-	1,9	2,8	0,6	2,8
Glesbygdskommuner	-	-	10,2	2,9	7,6	2,9
Varuproducerande kommuner	-	-	8,3	2,9	6,5	2,8
Övriga kommuner större än 25 000	-	-	3,3	2,9	1,7	2,8
Övriga kommuner 12 500-25 000	-	-	4,2	2,9	2,3	2,8
Övriga kommuner mindre än 12 500	-	-	5,0	2,9	3,4	2,9
R ²	0,195	-	0,376	-	0,404	-

Källor: Valmyndigheten, Sveriges Kommuner och Landsting.

Som framgått i det föregående var personvalsdeltagandet i kommunerna genomgående högre i kommunalvalet än i riksdagsvalet; endast Stockholms kommun avvek härvidlag. Studeras detta närmare visar det sig att skillnaden mellan personvalsdeltagandet i riksdagsvalet och kommunalvalet minskar i takt med kommunstorleken. I stora kommuner är således skillnaden mellan andel väljare som personröstar i riksdagsvalet respektive kommunalvalet mindre än i små kommuner. Jämförs olika kommuntyper framkommer att skillnaden i personvalsdeltagande i de två valen är störst i glesbygdskommuner, övriga kommuner mindre än 12 500 och varuproducerande kommuner. Minst är skillnaden i storstadskommuner, större städer och förortskommuner.

Utöver storlek och kommuntyp finns andra kommunspecifika förhållanden som kan tänkas förklara skillnader i personvalsdeltagande. Ett sådant förhållande gäller förändringar i befolkningen. Det visar sig nämligen att en stor *inflyttning* till kommunen, mätt som andel kommuninvånare som flyttade till kommunen under 2004 och 2005, påverkade personvalsdeltagandet i 2006 års val i negativ riktning, men bara i kommunal- och landstingsvalen.¹⁶ För andel personröstande i riksdagsvalet hade stor inflyttning till kommunen ingen nämnvärd betydelse. Resultatet ter sig naturligt eftersom flera personer som flyttar till en kommun redan kan tänkas bo i den aktuella enheten (riksdagsvalkretsen) och således redan har en förankring i den. Vidare finns i riksdagsvalet inget krav på kandidaterna att vara bosatta i valkretsen¹⁷, och det förekommer i flera partier att nationellt kända politiker kandiderar i valkretsar där de inte är bosatta. För att personrösta på sådana, nationellt kända, kandidater torde väljarnas förankring i sin valkrets vara av mindre betydelse. I kommunal- och landstingsvalen är kandidaterna däremot alltid från den egna kommunen eller landstinget. Vidare kan noteras att skillnaden mellan personvalsdeltagandet i riksdagsvalet respektive kommunalvalet är mindre i kommuner med stor inflyttning än i kommuner med liten inflyttning, vilket sannolikt förklaras av att personvalsdeltagandet är lägre i kommuner med hög inflyttning. Att personvalsdeltagandet är lägre i kommuner med stor inflyttning stärker slutsatsen

¹⁶ Båda sambanden signifikanta på 95 procents säkerhetsnivå (kontroll för kommuntyp).

¹⁷ Inte heller i landstings- och kommunalvalen finns krav på att kandidaterna ska vara bosatta i den valkrets de kandiderar (i kommunalvalet förekommer valkretsar endast i vissa kommuner). Däremot finns krav på att kandidaterna ska vara folkbokförda i landstinget eller kommunen.

ovan, att sammanhållna enheter är gynnsamma för ett högt personvalsdeltagande.

Vilka väljare personröstar?

Personvalsdeltagandet varierar således förhållandevis stort mellan olika delar av landet. Nästa fråga i utvärderingen gäller om och i så fall hur personvalsdeltagandet skiljer sig mellan olika delar av befolkningen. Nedan redovisas resultat från valundersökningarna, som statsvetaren Henrik Oscarsson har tagit fram på Grundlagsutredningens uppdrag (Oscarsson 2007). Resultaten visar hur stor andel av väljarna i olika befolkningsgrupper som avgav personröst i riksdagsvalet. Hur högt var personvalsdeltagandet bland kvinnliga och manliga väljare, yngre och äldre väljare, låg- och högtbildade väljare etc.? Vidare redovisas personvalsdeltagandet bland väljare med olika förhållningssätt till partier och politik. Personröstar till exempel partibytare och partitrogna väljare i olika stor utsträckning?

Befolkningsgrupper

Vad gäller personvalsdeltagandet i olika befolkningsgrupper visar det sig att skillnaderna som regel är förhållandevis små, åtminstone jämfört med andra deltagandeformer. Som framgår av tabell 2.6 personröstade bl.a. män och kvinnor, pensionärer, arbetslösa och förvärvsarbetande, arbetare och tjänstemän och offentliganställda och privatanställda i ungefär lika hög utsträckning i 2006 års riksdagsval, omkring 20 procent.

Vissa skillnader finns dock som är värda att notera. Yngre väljare personröstade i 2006 års val i större utsträckning än äldre väljare. Jämfört med 2002 års riksdagsval har skillnaden mellan olika åldersgrupper ökat, då personvalsdeltagandet var i stort sett lika högt i alla åldersgrupper. Det visar sig också att det framför allt var bland väljare över 50 år som personvalsdeltagandet gick ned mellan 2002 och 2006. Bland yngre väljare var däremot nivån på personvalsdeltagandet i stort sett oförändrad; sedan 1998 har personvalsdeltagandet dock minskat även bland yngre väljare.

Tabell 2.6 Andel personröstande väljare i riksdagsvalet i olika befolkningsgrupper 1998–2006 (procent)

	1998	2002	2006	Förändring 98–02	Förändring 02–06	Förändring 98–06
Samtliga väljare	28	24	20	-4	-4	-8
Kön						
Män	29	26	20	-3	-6	-9
Kvinnor	28	22	20	-6	-2	-8
Ålder (år)						
18–22	30	25	25	-5	0	-5
23–30	32	25	22	-7	-3	-10
31–40	26	24	23	-2	-1	-3
41–50	31	24	22	-7	-2	-9
51–60	30	25	15	-5	-10	-15
61–70	29	23	16	-6	-7	-13
71–	21	23	19	2	-4	-2
Förvärvsställning						
Förvärvsarbetande	30	24	20	-6	-4	-10
Arbetslös	36	30	23	-6	-7	-13
Förtidspensionerad	28	25	26	-3	+1	-2
Ålderspensionär	25	23	20	-2	-3	-5
Studerande	30	25	21	-5	-4	-9
Yrkesgrupp						
Industriarbetare	25	20	19	-5	-1	-6
Övriga arbetare	26	25	20	-1	-5	-6
Lägre tjänstemän	26	22	16	-4	-6	-10
Mellan tjänstemän	32	25	20	-7	-5	-12
Högre tjänstemän	30	24	24	-6	0	-6
Småföretagare	35	24	23	-11	-1	-12
Jordbrukare	44	37	46	-7	9	2
Utbildningsnivå						
Låg	23	22	15	-1	-7	-8
Medel	30	25	20	-5	-5	-10
Hög	34	26	24	-8	-2	-10
Civilstånd						
Gifta/Sambo	29	24	20	-5	-4	-9
Ensamstående	30	26	24	-4	-2	-6
Boendeort						
Ren landsbygd	31	24	24	-7	0	-7
Mindre tätort	30	27	18	-3	-9	-12
Större stad eller tätort	28	25	18	-3	-7	-10
Sthlm, Gbg, Malmö	31	21	23	-10	+2	-8
Sektor						
Offentlig sektor	30	26	20	-4	-6	-10

Peder Nielsen

Privat sektor	28	23	20	-5	-3	-8
Kyrkogång						
Minst varje månad	44	39	36	-5	-3	-8
2–11 gånger om året	31	26	20	-5	-6	-11
En gång om året	27	22	19	-5	-3	-8
Aldrig	26	22	20	-4	-2	-6
Födelseland						
Svenskfödda	28	23	19	-5	-4	-9
Utrikes födda	33	38	35	+5	-3	+2
Uppväxtland						
Sverige	28	23	20	-5	-3	-8
Utanför Sverige	31	32	36	+1	+4	+5
Norden	25	23	11	-2	-12	-14
Europa	36	30	55	-6	25	19
Utanför Europa	35	44	32	+9	-12	-3

Källor: KU 2003/04:URD6 s. 17, Oscarsson 2007.

Vidare framgår av tabellen att högutbildade väljare i 2006 års riksdagsval personröstade i större utsträckning än lågutbildade väljare (24 respektive 15 procent). Mönstret är ungefär detsamma som i tidigare valundersökningar, men skillnaden mellan hög- och lågutbildade har ökat något jämfört med 2002. Valundersökningen från 2006 visar också att personröstning var klart vanligare bland utrikes födda väljare än bland väljare födda i Sverige (35 procent respektive 19 procent). Resultatet är detsamma som vid tidigare valundersökningar och bekräftar således bilden av att väljare med utländsk bakgrund är mer benägna att personrösta än andra väljare. Värt att notera är att personvalsdeltagandet bland utrikes födda väljare i stort sett är oförändrat sedan 1998 – vilket i sig är unikt – medan det har gått ned bland svenskfödda väljare. Andelen personröstande har hela tiden varit högre bland utrikes födda än bland svenskfödda, men skillnaden har således ökat sedan personvalspremiären. Bland dem som vuxit upp utanför Sverige visar det sig framför allt vara väljare som vuxit upp i Europa som personröstar – i senaste valet personröstade över hälften av dessa (55 procent) – men även väljare som vuxit upp utanför Europa personröstar i större utsträckning än de som vuxit upp i Sverige. En grupp väljare som däremot personröstar i förhållandevis liten utsträckning är de som vuxit upp i något av de nordiska länderna utanför Sverige. I 2006 års riksdagsval valde endast var tionde sådan väljare

att avge personröst. Personvalsdeltagandet bland dessa var således klart lägre än bland dem med Sverige som uppväxtland.

Förhållande till partier och politik

Ett argument för personval har varit att partierna har minskat i betydelse som kanaler för medborgarnas politiska engagemang. När allt färre är medlemmar i ett politiskt parti, partiidentifikationen sjunker och förtroendet för politik i allmänhet är lågt har det particentrerade valsystemet ansetts behöva kompletteras. Genom personvalsinslaget i valsystemet ges det till synes växande antalet medborgare som inte hyser särskild sympati för något enskilt parti möjlighet att rösta på den person de vill ha som representant. Personvalet erbjuder kort sagt ett alternativ för väljare som inte känner tillhörighet till ett visst parti eller vill placera sig på den partipolitiska skalan utan som hellre fäster vikt vid kandidaternas egenskaper.

I tabell 2.7 redovisas samband mellan olika politiska variabler och personröstning. Vad 2006 års riksdagsval beträffar visar det sig att väljare som hade bytt parti och som saknade partiidentifikation personröstade i mindre utsträckning än väljare som inte hade bytt parti och som kände hög grad av partiidentifikation. Till exempel personröstade 33 procent av dem som uppgav sig vara starkt övertygade anhängare till ett visst parti, medan motsvarande andel bland dem som inte ansåg sig stå nära något parti bara var knappt hälften (16 procent) så stor. Föreställningen att personvalet skulle utgöra ett alternativ för de väljare som inte placerar in sig själva på den partipolitiska skalan får med andra ord inget stöd i valundersökningen.

Tabell 2.7 Andel personröstande väljare i riksdagsvalet bland personer med olika partibytarbenägenhet, partiidentifikation, politiskt intresse, politisk kunskap, politiskt förtroende 1998–2006 (procent)

	1998	2002	2006	Förändring 98–02	Förändring 02–06	Förändring 98–06
Partibytare sedan senaste val						
Partibytare	30	26	16	-4	-10	-14
Ej partibytare	26	22	22	-4	0	-4
Partiidentifikation						
Starkt övertygad anhängare	36	32	33	-4	+1	-3
Svagt övertygad anhängare	27	26	21	-1	-5	-6
Enbart partipreferens	28	23	19	-5	-4	-9
Ingen partipreferens	26	17	16	-9	-1	-10
Politiskt intresse						
Mycket intresserad	42	37	36	-5	-1	-6
Ganska intresserad	30	24	25	-6	+1	-5
Inte särskilt intresserad	25	20	13	-5	-7	-12
Inte alls intresserad	25	21	18	-4	-3	-7
Politisk kunskap						
Hög	35	27	24	-8	-3	-11
Medelhög	33	23	24	-10	+1	-9
Medel	28	27	20	-1	-7	-8
Medellåg	25	26	20	+1	-6	-5
Låg	27	18	17	-9	-1	-10
Politiskt förtroende						
Mycket stort	45	37	40	-8	+3	-5
Ganska stort	33	25	24	-8	-1	-9
Ganska litet	27	22	18	-5	-4	-9
Mycket litet	27	24	13	-3	-11	-14

Kommentar: Procentbasen har definierats som samtliga väljare som fått frågan om personröstning och som röstade på något parti. Personer som besvarat frågan om personröstning med vet ej ingår inte i procentbasen. Politisk kunskap bygger på en lång serie av person- och sakkunskapsfrågor som slagits samman till ett kunskapsindex och sedan delats in i fem grupper.

Källa: Oscarsson 2007.

Av tabellen framgår vidare att personvalsdeltagandet är högst bland de väljare som är mycket intresserade av politik och som uppvisar goda politiska kunskaper. Väljare med lägre politiskt intresse och sämre politiska kunskaper personröstar i mindre utsträckning. Det är även bland väljare som har stort förtroende för politiker som personröstningen är mest utbredd, medan väljare som hyser litet politikerförtroende personröstar i mer begränsad utsträckning. Resultaten visar att personvalet hittills främst har fungerat som en påverkanskanal för de väljare som är politiskt intresserade och kunniga och som känner sig hemma i den etablerade partipolitiska strukturen. Väljare som däremot känner sig utanför denna struktur och som är ointresserade av politik avstår som regel från att avge personröst.

Skäl att inte personrösta

Hittills har uppmärksamheten riktats mot de väljare som personröstar. Den stora majoriteten avstår emellertid från att avge personröst. I senaste riksdagsvalet valde, som framgick, nästan åtta av tio väljare att inte avge personröst. Av intresse är självklart vilka skäl dessa väljare hade för att inte personrösta. I 2006 års valundersökning ställdes dock ingen fråga om detta. I 1998 och 2002 års valundersökningar däremot ombads de väljare som inte personröstade att ange de viktigaste skälen därför. Det klart vanligaste skälet som då uppgavs var otillräckliga kunskaper som kandidaterna (KU 2003/04:URD6 s. 28 f., Oscarsson 2007). I 2002 års valundersökning angav knappt hälften av dem som inte personröstade detta skäl, vilket i och för sig var en viss nedgång jämfört med 1998 då drygt hälften angav otillräckliga kandidatkunskaper som skäl för att de inte personröstade. Näst vanligaste skälet var motstånd till personval. Även andelen som uppgav detta minskade dock mellan 1998 och 2002, från 28 till 18 procent. Andra skäl var mindre vanliga, till exempel ointresse för personval (8 procent), svårighet att välja (6 procent) och avsaknad av bra kandidater (0 procent). Det sätt på vilket personvalssystemet är utformat förefaller ha ringa betydelse för dem som avstår från att personrösta. I 2002 års valundersökning angav endast ett fåtal att de avstått på grund av att personvalspärren är så hög att personvalet saknar betydelse (4

procent), och än färre angav att de avstått för att de tyckte personvalet var krångligt (2 procent).¹⁸

Valdeltagande och personröstning

Ett argument som ofta framförs för personval är att det kan aktivera väljarkåren och leda till ett högre valdeltagandet (Karvonen 2002 s. 28). Särskilt sägs detta gälla grupper i väljarkåren som annars vanligtvis deltar i mindre utsträckning i politiken (Holmberg & Oscarsson 2004 s. 191). Tanken är att personvalet motiverar kandidaterna att öka sina kontakter med väljarna i valrörelsen och ökar väljarnas intresse inför valet då de inte längre bara kan påverka partisammansättningen utan även personsammansättningen i de politiska församlingarna. Kort sagt blir kandidaterna mer beroende av väljarnas direkta stöd och valen blir mer meningsfulla för väljarna. Å andra sidan har betonats vikten av att valordningen är begriplig för väljarna (SOU 1993:21 s 58). Om personvalet upplevs som komplicerat kanske personer avstår helt från att rösta med lägre valdeltagande som följd. Utvärderingen av det första Europaparlamentsvalet, 1995, visade också att flera väljare avstått från att rösta på grund av krångliga regler om personröstning (SOU 1996:66 s. 56).

Något tydligt stöd för att länder med personval skulle ha högre eller lägre valdeltagande än länder utan personval finns inte i litteraturen (till exempel Karvonen 2002 s. 32). Vad gäller Sverige hade Rådet för utvärdering av 1998 års val bl.a. i uppgift att utvärdera om, och i så fall på vilket sätt, personvalsreformen påverkade det allmänna valdeltagandet (SOU 1999:136). Rådet kunde konstatera att valdeltagandet i 1998 års val var det lägsta på mycket lång tid (s. 92 f.). Undersökningar som genomfördes på uppdrag av rådet visade dock att personröstningsreglerna, som hade förenklats sedan Europaparlamentsvalet 1995, inte hade upplevts som svåra att förstå. Vidare visade inte den officiella valstatistiken på något tydligt samband mellan personröstningens omfattning och det allmänna valdeltagandet. I vissa valkretsar var andelen personröstande lägre än genomsnittet medan det allmänna valdeltagandet var högre än genomsnittet. I andra valkretsar var andelen personröstande högre än genomsnittet medan det allmänna valdeltagandet var lägre

¹⁸ Det bör nämnas att varje svarande i de refererade undersökningarna kunde ange flera skäl till varför han eller hon inte personröstade.

än genomsnittet. Rådet tolkade resultaten som att det inte fanns något samband mellan införandet av personval och det låga valdeltagandet (s. 155). Förklaringar till det sjunkande valdeltagandet fick sannolikt, menade rådet, sökas i faktorer som ligger utanför själva valsystemets ram.

Hur såg då sambandet mellan personröstning och valdeltagande ut i 2006 års val? I tabell 2.8 visas samband mellan andel personröstande och valdeltagandet i riksdagsvalet, kommunalvalet och landstingsvalet på kommunnivå. Som framgår är sambandet negativt i alla tre valen.¹⁹ I kommuner där andelen personröstande är hög tenderar således valdeltagandet att vara lågt och i kommuner där andelen personröstande är låg tenderar valdeltagandet vara högt. Naturligtvis finns kommuner där det ser ut på motsatt sätt, till exempel där både personvalsdeltagandet och valdeltagandet är lågt, men sambanden i tabellen är förhållandevis starka. Sambandsanalysen ger med andra ord inget stöd för uppfattningen att personval stimulerar till högre valdeltagande, snarare tvärtom.

Tabell 2.8 Samband mellan valdeltagande och andel personröster på kommunnivå i de allmänna valen (Pearsons r)

	Valdeltagande 2006	Förändring i valdeltagande 2002–2006
Riksdagsval		
Personvalsdeltagande 2006	–0,34	–
Förändring i personvalsdeltagande 2002–2006	–	0,09
Kommunalval		
Personvalsdeltagande 2006	–0,32	–
Förändring i personvalsdeltagande 2002–2006	–	0,15
Landstingsval		
Personvalsdeltagande 2006	–0,35	–
Förändring i personvalsdeltagande 2002–2006	–	0,19

Kommentar: Antalet kommuner uppgår i analyserna gällande riksdagsval och kommunalval till 290 och gällande landstingsval till 289 (Gotland är landstingsfri kommun).

Källa: Valmyndigheten.

¹⁹ Samtliga samband signifikanta på 99 procents säkerhetsnivå.

Att jämföra nivån på personvalsdeltagandet med nivån på det allmänna valdeltagandet vid en viss tidpunkt säger dock föga om personvalets eventuella effekt på valdeltagandet. Som statsvetenskaplig forskning har visat finns det flera faktorer som kan förklara valdeltagandet, till exempel föreningsaktivitet, förtroende för andra människor, politiskt intresse och partiidentifikation (se vidare Oskarsson 2003, Teorell & Westholm 1999). Nivån på valdeltagandet torde således förklaras av främst sådana faktorer. Det innebär dock inte att personvalet helt kan sägas saknas betydelse för valdeltagandet. En sådan fråga måste studeras longitudinellt. Det väsentliga är då inte nivåerna i sig på det allmänna valdeltagandet och andelen väljare som personröstare. Vad som i stället har betydelse är om valdeltagandet förändras (stiger eller sjunker) från ett val till ett annat och om den förändringen i så fall har samband med hur personvalet har fungerat i de två valen.

Studeras enbart den nationella nivån härvidlag kan konstateras att valdeltagandet sjönk mellan 1994 och 1998 års val, då personvalet infördes. Mellan 1998 och 2002 års val sjönk både valdeltagandet och andelen väljare som personröstade. Vid 2006 års val steg däremot valdeltagandet något medan personröstandet fortsatte att sjunka. Valdeltagandet är fortfarande klart lägre än före personvalsreformen. Sammantaget finns på denna övergripande nivå inget som talar för att personvalet haft någon inverkan, positiv eller negativ, på det allmänna valdeltagandet. Bilden är emellertid alltför grov och störs bl.a. av att det kan finnas skillnader mellan de olika valrörelserna som påverkat valdeltagandet, till exempel om valrörelsen varit jämn och spännande vilket verkar engagerande på väljarna (jfr Franklin 2004). Vidare beaktas inte att personvalet kan ha fungerat olika bra i olika delar av landet.

Det finns därför anledning att i stället studera förändringarna på kommunnivå. Frågan är om det i kommunerna finns samband mellan förändring i valdeltagandet och förändring i andel väljare som personröstare i riksdagsvalet, kommunalvalet respektive landstingsvalet. Studeras frågan på detta sätt utnyttjar man information om på vilket sätt personvalet fungerar i olika delar av landet. Genom att studera själva förändringen konstanthålls dessutom sådana faktorer som återkommande förklarar varför valdeltagandet är högt i vissa kommuner och lågt i andra.

Av tabell 2.8 framgår att det finns samband mellan förändringar i valdeltagandet och förändringar i andel personröstare och att de går i positiv riktning. I kommuner där andelen som personröstade

ökade mellan 2002 och 2006, alternativt minskade i endast begränsad utsträckning, ökade i genomsnitt också valdeltagandet. I kommuner där minskningen av andelen personröstande var mer markant minskade i genomsnitt även valdeltagandet. I synnerhet gäller detta i kommunalvalet²⁰ och landstingsvalet²¹. I riksdagsvalet är sambandet svagare²².

Som framgått ovan har diskussionen om personvalets möjliga effekt på valdeltagandet till stor del gällt grupper i valmanskåren vars politiska deltagande är lägre än andra gruppers. I synnerhet har dess betydelse för invandares valdeltagande diskuterats. Möjligheten att avge personröst har för dessa ansetts kunna leda till mobilisering av väljare som annars inte skulle ha röstat (Togeby 2004 s. 310). En annan grupp i valmanskåren som diskuterats är unga förstagångväljare (Holmberg & Oscarsson 2004 s. 191). Undersökningar har indikerat att personvalet haft en positiv inverkan på invandrades valdeltagande (till exempel Sveriges kommuner och landsting 2002 s. 10, Rodrigo Blomqvist 2000). Datamaterialet som legat till grund för undersökningarna har dock inte tillåtit några mer säkra eller långtgående slutsatser. Inte heller i denna rapport finns möjlighet till sådana på grund av otillräckliga data. Det kan dock noteras att de ovan konstaterade positiva sambanden mellan förändring i valdeltagandet och förändring i andel väljare som personröstar visar sig vara ännu starkare när enbart kommuner där det bor en stor andel (tio procent eller mer) med utländsk bakgrund²³ studeras.²⁴ I kommuner där det bor en mindre andel (mindre än tio procent) med utländsk bakgrund är sambanden klart svagare.²⁵ Detta skulle kunna tyda på att personvalet, när det fungerar väl, mobiliserar invandrare att gå och rösta; till bilden hör även, som konstaterats ovan, att utrikes födda, personröstar i högre grad än svenskfödda. Vad gäller personvalets mobiliserande verkan på yngre väljare saknas dock motsvarande samband. Studeras enbart kommuner där det bor en stor andel (femton procent eller mer) invånare mellan 18 och 29 år²⁶ finns nämligen inget nämnvärt

²⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå.

²¹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå.

²² Ej signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (p-värde = 0,11).

²³ Med utländsk bakgrund avses här utrikes födda med två utrikes födda föräldrar och inrikes födda med två utländska föräldrar.

²⁴ Sambandet (Pearsons r) är signifikant på 99 procents säkerhetsnivå i alla tre valen (N = 134 i respektive val).

²⁵ Inte i något av de tre valen är sambandet (Pearsons r) signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (N = 156 i riksdagsvalet respektive kommunalvalet och 155 i landstingsvalet).

²⁶ Analysen inkluderar således även icke förstagångväljare.

samband mellan förändring i valdeltagandet och förändring i andel väljare som personröstare.²⁷

Det vore för långtgående att mot bakgrund av resultaten i undersökningen dra slutsatsen att personvalet aktiverar väljarkåren och stimulerar valdeltagande. Sådana slutsatser kräver ytterligare analys och annan typ av data än den som har funnits tillgänglig i denna undersökning. Till exempel kan inte uteslutas andra, bakomliggande faktorer som påverkar både väljarnas benägenhet att delta i valet och deras benägenhet att avge personröst. Vad gäller invandrarers deltagande är här inte heller fastställt att det konstaterade sambandet mellan förändring i valdeltagande och förändring i andel som personröstare gäller just invandrarna i de invandrartäta kommunerna. Vad som ändå torde kunna sägas är att resultaten i alla fall inte motsäger vad som tidigare har påståtts om personvalets positiva effekt på främst invandrarers valdeltagande. Resultaten indikerar tvärtom ett visst stöd för dessa påståenden.

Sammanfattning och kommentar

Inledningsvis kan konstateras att de flesta väljare tycks nöjda med det nuvarande personvals-systemet. Drygt hälften av dem anser att den nuvarande ordningen erbjuder ett lagom stort personvalsinslag. En fjärdedel vill antingen minska eller helt avskaffa personvalsinslaget. Andelen väljare som vill öka personvalsinslaget är i klar minoritet. Sett över tid indikerar resultaten från valundersökningarna att det stöd som redan inledningsvis fanns för personvalet bland väljarna långsamt har stärkts och att personvalet nu accepteras av flertalet, men det finns ingen efterfrågan på ett valsystem med ett större personvalsinslag än vad som gäller i dag.

Trots väljarnas attityd till personvalet har andelen väljare som utnyttjar möjligheten att avge personröst minskat för varje val sedan personvalspremiären i 1998 års val. I senaste valet, 2006, personröstade 21,9 procent i riksdagsvalet, 28,3 procent i kommunalvalet och 21,9 procent i landstingsvalet. Personvalsdeltagandet ligger därmed väsentligt under de nivåer som förutspåddes inför personvalsreformen. Efter det första personvalet gjorde Rådet för utvärdering av 1998 års val bedömningen att personvalsdeltagandet

²⁷ Inte i något av de tre valen är sambandet (Pearsons r) signifikant på 90 procents säkerhetsnivå ($N = 127$ i riksdagsvalet respektive kommunalvalet och 126 i landstingsvalet).

skulle komma att öka. Åtta år senare kan alltså konstateras att utvecklingen har gått i motsatt riktning.

Någon genomgång av hur många personvalskampanjer som bedrevs i 2006 års val har såvitt känt inte presenterats, men det kan konstateras att mellan 1998 och 2002 ökade antalet kampanjer betydligt (se avsnittet Partierna och personvalet). Att den successiva nedgången sedan 1998 skulle ha sin grund i att allt färre kandidater driver egna personvalskampanjer är därför mindre sannolikt. Vidare är regelverket kring personval oförändrat, så inte heller det torde förklara att personvalsdeltagandet fortsatt att minska. Orsakerna får sökas på annat håll. Värt att notera är då att utvecklingen av personvalsdeltagandet ser olika ut i olika delar av landet. I flertalet kommuner minskade personvalsdeltagandet i såväl riksdagsvalet som kommunal- och landstingsvalen, men i en del kommuner ökade det i alla tre valen. I ytterligare ett antal kommuner utvecklades personvalsdeltagandet olika i de tre valen. Till exempel finns kommuner där personvalsdeltagandet ökade i kommunalvalet men minskade i riksdagsvalet. En jämförande studie av utvecklingen i olika kommuner skulle kunna ge kunskap om varför personvalsdeltagandet går upp respektive ned trots att regelverket är oförändrat.

Vidare när personvalsdeltagandet i olika delar av landet jämförs framkommer att det finns stora variationer och att det tycks finnas ett samband mellan valkretsstorlek och personvalsdeltagande. I små riksdagsvalkretsar personröstas väljarna genomsnittligt sett i större utsträckning än i stora riksdagsvalkretsar. Det visar sig också att väljare i små kommuner tenderar att personrösta i större utsträckning än väljare i stora kommuner i kommunalvalet samt att väljare i små landsting tenderar att personrösta i större utsträckning än väljare i stora landsting i landstingsvalet. Till större delen beror sambanden dock på skillnader mellan olika kommuntyper. Till exempel personröstas storstadsbor i mindre utsträckning än glesbygdsbor. Även vid kontroll för kommuntyp kvarstår dock ett visst samband som indikerar att stora enheter har negativt samband med personvalsdeltagandet. Främst märks detta i kommunalvalet, men sambandet finns även för valkretsar i riksdagsvalet och landsting i landstingsvalet. Ett annat resultat i rapporten är att en ökad geografisk mobilitet bland väljarna kan påverka personvalsdeltagandet negativt. Det visar sig nämligen att personvalsdeltagandet i kommunalvalet tenderar att vara lägre i kommuner med stor inflyttning än i kommuner med liten inflyttning. En inte orimlig

tanke är att benägenheten att rösta på inte bara parti utan även en viss person ökar om väljarna är förankrade i den enhet valet avser. Om så är fallet innebär det att ett samhälle där invånarna i stor utsträckning flyttar mellan olika städer och regioner har sämre förutsättningar för ett högt personvalsdeltagande, allt annat lika.

När olika grupper bland väljarna studeras framkommer att personvalsdeltagandet är förhållandevis jämt fördelat. Till exempel personröstade män och kvinnor i samma utsträckning i 2006 års riksdagsval. Några skillnader värda att framhållas finns ändock. Yngre väljare personröstade mer än äldre och högutbildade personröstade mer än lågutbildade. Det rör sig emellertid knappast om några alarmerade skillnader och dessutom har skillnaderna inte varit konstanta över tid. En grupp som dock genomgående tycks urskilja sig genom ett klart högre personvalsdeltagande än andra är utrikes födda väljare. Dessa väljare avgav personröst i klart större utsträckning än väljare födda i Sverige. Ända sedan personvalet infördes har denna skillnad funnits och den har dessutom ökat över tiden, främst på grund av att personvalsdeltagandet gått ned bland svenskfödda väljare. Noteras kan att valdeltagande är lägre bland utrikes födda än bland födda i Sverige.²⁸ Utrikes födda är med andra ord en grupp i befolkningen som kännetecknas av lågt valdeltagande men samtidigt högt personvalsdeltagande. Även yngre väljare kännetecknas av lägre valdeltagandet och något högre personvalsdeltagande, medan höginkomsttagare kännetecknas av både högre valdeltagande och högre personvalsdeltagande.

Väljarnas personvalsdeltagande kan även studeras utifrån deras förhållningssätt eller inställning till partier och politik. Det visar sig då att väljare som är trofasta ett parti och som uppger att de identifierar sig med ett visst parti personröstade i större utsträckning än väljare som byter parti mellan valen och som uppger att de inte identifierar sig med ett visst parti. Föreställningen att personvalet skulle fungera som en påverkanskanal för personer som inte känner sig hemma i partipolitiken får följaktligen inget stöd i undersökningen. Tvärtom är det de partipolitiskt orienterade väljarna som också uppvisar det högsta personvalsdeltagandet.

Majoriteten av väljarna personröstar inte. En i sammanhanget central fråga är varför man avstår från att personrösta. Någon undersökning av väljarnas skäl för att inte avge personröst gjordes inte i samband med 2006 års val, men i de valundersökningar som

²⁸ År 2006 var valdeltagandet i riksdagsvalet 67 procent bland utrikes födda medborgare och 85 procent bland svenskfödda medborgare (SCB 2007 s. 8).

genomfördes vid 1998 och 2002 års val fanns en sådan fråga med. Det klart vanligaste skälet som då angavs var att man inte hade tillräckliga kandidatkunskaper. Det näst vanligaste skälet var motstånd mot personvalet. Båda dessa skäl minskade dock i omfattning mellan 1998 och 2002. Noteras kan att endast ett fåtal väljare angav skäl som hade med utformningen av personvalssystemet att göra, som att personvalet saknade betydelse på grund av för höga spärrar och att personvalet var krångligt. Resultatet tyder på att lägre spärrar inte i sig skulle öka väljarnas deltagande i personvalet.

En tanke med personval är att det ska öka intresset bland väljarna under valrörelserna och kanske engagera fler att rösta. Således var förhoppningen att personvalsreformen skulle leda till ett ökat valdeltagande. Emellertid minskade valdeltagandet mellan 1994 och 1998, då personvalet infördes. Valdeltagandet fortsatte att minska mellan 1998 och 2002 för att sedan öka något 2006. Det visar sig också att valdeltagandet är lägre i kommuner där personvalsdeltagandet är högt. Sådana jämförelser säger dock föga eftersom valdeltagandet sannolikt har samband med ett stort antal faktorer. Frågan är snarare om valdeltagandet – oavsett vilken nivå det ligger på – kan påverkas i positiv riktning av personvalet. Det intressanta blir då i stället om det finns samband mellan förändring i valdeltagandet 2002–2006 och förändring i personvalsdeltagandet 2002–2006, vilket kan studeras på kommunnivå. Om sambandet är positivt skulle det kunna indikera att ett väl fungerande personval har positivt verkan på valdeltagandet. Undersökningen visar att det finns ett samband och att det är positivt. Framför allt gäller detta i kommunalvalet och landstingsvalet, men i viss mån även riksdagsvalet. Ytterligare analyser ger vid handen att sambandet gäller i mer invandrartäta kommuner. När analyserna avgränsas till enbart dessa kommuner är sambandet signifikant i alla tre valen. Resultaten antyder således att personvalet kan verka mobiliserande i kommuner där många invånare har utländsk bakgrund. För att fullt ut studera detta och om personvalet kan verka mobiliserande på just väljare med utländsk bakgrund krävs emellertid ytterligare analyser på individnivå. En annan grupp vars valdeltagande har ansetts kunna påverkas positivt av personvalet är yngre. I undersökningen finns dock ingen nämnvärd skillnad mellan kommuner med stor respektive liten andel yngre väljare när det gäller samband mellan förändring av valdeltagande och förändring av personvalsdeltagande.

3 Kandidaterna och personvalet

En av de mer uppmärksammade frågorna när personvalet diskuteras är dess genomslag på kandidatnivå. Hur många kandidater blir personvalda och i vad mån rör det sig om kandidater som inte skulle ha blivit valda utan personval? Det är inte självklart att väljarnas personröster förändrar kandidaturvalet. Väljarna kan genom sina personröster antingen bekräfta eller korrigera partiernas kandidatrangordning. Det förra blir fallet om väljarna personröstar på kandidater som hade blivit valda även utan personvalet, dvs. som stod på s.k. valbar plats, och det senare om väljarna personröstar på kandidater som inte hade blivit valda utan personvalet, dvs. som stod på s.k. icke valbar plats. Ytterligare en fråga gäller hur olika grupper av kandidater berörs av personvalet. Tenderar personvalet att ha olika effekt på olika kandidaters möjlighet att bli valda? Finns kandidatgrupper som gynnas eller missgynnas av personvalet? Inför personvalsreformen uppehöll man sig härvidlag framför allt kring hur reformen skulle komma att påverka kvinnliga kandidaters möjlighet att bli valda (SOU 1993:21 s. 60 f., SOU 1996:66 s. 60 f.). Andra kandidatgrupper som förekommit i diskussionen är yngre kandidater och kandidater med invandrarbakgrund. Utöver sådana yttre kandidategenskaper kan även studeras om personvalet haft någon inverkan på inre kandidategenskaper, med vilket avses kandidaternas representationsstil och företrädarroll.

I detta avsnitt studeras först hur många kandidater som blivit personvalda i riksdagsvalet, kommunalvalet och landstingsvalet samt hur många personröster som tilldelats kandidater som klarade personvalsspärren. Kandidater som blev invalda enbart på personröster, dvs. som inför valet stod på icke valbar plats, uppmärksammas särskilt. Återstoden av avsnittet ägnas olika kandidatgrupper. Framför allt är frågan om personvalssystemet har påverkat vissa grupper av kandidater mer och i så fall på vilket sätt. Mindre ingående berörs även frågan om representationsstilen bland valda

kandidater har förändrats till följd av personvalet (se vidare avsnittet Partierna och personvalet).

Personvalda kandidater

Totalt i 2006 års val fanns 65 209 nominerade kandidater, varav 4 840 var nominerade i riksdagsvalet, 49 613 i kommunalvalet och 10 756 i landstingsvalet. Antalet valda kandidater i 2006 års val blev totalt 15 092, varav 349 valdes till riksdagen, 13 087 till kommunfullmäktige och 1 656 till landstingsfullmäktige.

Den stora majoriteten av de valda kandidaterna blev inte personvalda, dvs. de klarade inte personvalsspärren på åtta respektive fem procent. De erhöll i stället sitt mandat genom att vara placerade på valbar plats på sitt partis lista. Av riksdagens 349 ledamöter klarade 57 personvalsspärren. Andelen personvalda riksdagsledamöter uppgick således till 16,3 procent.¹ I riksdagsvalet delas landet in i totalt 29 valkretsar. Studeras valresultatet närmare framkommer att det i flertalet av dessa valkretsar blev minst en personvald kandidat. I fyra valkretsar – Malmö kommun, Skåne S, Skåne V och Västmanland – blev ingen kandidat personvald.² Något enkelt samband med valkretsstorlek tycks inte föreligga i detta avseende. Av de 57 personvalda riksdagsledamöterna kommer nio från de minsta valkretsarna (–149 999 röstberättigade³), 13 från de näst minsta valkretsarna (150 000–199 999 röstberättigade⁴), 22 från de näst största valkretsarna (200 000–249 999 röstberättigade⁵) och 13 från

¹ Härutöver finns ett antal kandidater som i och för sig klarade personvalsspärren men som ändå inte blev valda eftersom partiet inte fick något mandat i den aktuella valkretsen eller, om partiet fick mandat, för att en annan av partiets kandidater fick ännu fler personröster. I ett antal fall rör det sig om kandidater som kandiderat och blivit personvalda i flera valkretsar men som självklart endast kan bli invald i en valkrets. Totalt rör det sig om drygt ett 30-tal kandidater som klarade personvalsspärren men som av nämnda anledningar inte blev invalda. Av de totalt 4 840 kandidaterna i riksdagsvalet var det således omkring 1,9 procent som klarade att komma över personvalsspärren.

² Det bör nämnas att det i dessa fyra valkretsar förekom att kandidater klarade personvalsspärren men inte tillträdde mandatet antingen på grund av dubbelvalsavveckling eller för att partiet blev utan mandat i den aktuella valkretsen.

³ Kategorin omfattar Gotlands län, Jämtlands län, Blekinge län, Kronobergs län och Västra Götalands läns södra.

⁴ Kategorin omfattar Kalmar län, Västmanlands län, Västernorrlands län, Norrbottens län, Västra Götaland läns östra., Södermanlands län och Västerbottens län.

⁵ Kategorin omfattar Västra Götalands läns norra, Malmö kommun, Skåne läns västra, Örebro län, Värmlands län, Dalarnas län, Gävleborgs län, Hallands län, Skåne läns norra och östra och Uppsala län.

de största valkretsarna (250 000– röstberättigade⁶). I genomsnitt innebär det cirka 1,8 personvalda per valkrets i de minsta valkretsarna, 1,9 personvalda i de näst minsta valkretsarna, 2,2 personvalda i de näst största valkretsarna och 1,9 personvalda i de största valkretsarna. Det totala antalet ledamöter är dock självklart större i stora valkretsar än i små, varför andelen personvalda per valkrets blir klart mindre i stora valkretsar än i små (se vidare avsnittet Personvalsystemets utformning).

Tabell 3.1 Andel personvalda i riksdagen, kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige (procent)

	1998	2002	2006
Riksdagen	24,9	24,6	16,3
Kommunfullmäktige	21,7	18,5	16,0
Landstingsfullmäktige	39,6	34,7	26,4

Källor: Valmyndigheten, KU 2003/04:URD6, SCB 1999.

Jämfört med föregående val har andelen personvalda minskat. Totalt var då 86 riksdagsledamöter personvalda, vilken motsvarade knappt en fjärdedel (24,6 procent) av ledamöterna. Mot bakgrund av att personvalsdeltagandet, som redovisats i föregående avsnitt, minskade 2006 är utvecklingen knappast överraskande. Nedgången av andelen personvalda var dock större än nedgången i personvalsdeltagandet; i det förra fallet drygt åtta procentenheter och i det senare fallet omkring fyra procentenheter. Förklaringen torde vara den tröskeleffekt som inträder till följd av personvalsspärren. En liten nedgång i personvalsdeltagande och, som en följd av det, i personröster på olika kandidater kan medföra att ett större antal kandidater med knapp marginal inte når upp till den andel personröster som krävs för att bli personvald.

Undersökningen visar även att andelen personvalda har gått ned i kommunerna. I procent räknat är nedgången från 2002 dock mindre än i riksdagsvalet. I valet 2006 blev 2 96 personvalda kommunfullmäktigeledamöter vilket motsvarar 16,0 procent av fullmäktigeledamöterna. Jämfört med 2002 års val, då 18,5 procent av fullmäktigeledamöterna blev personvalda, är nedgången således endast ett par procentenheter. Förändringen är i nivå med den ovan konstaterade nedgången i andel personröstande i kommunalvalet.

⁶ Kategorin omfattar Jönköpings län, Västra Götalands läns västra, Skåne läns södra, Östergötlands län, Göteborgs kommun, Stockholms kommun och Stockholms län.

Störst andel personvalda finns i landstingen, där 26,4 procent av fullmäktigeledamöterna klarade personvalsspärren. I absoluta tal rör det sig om 437 personvalda ledamöter. Jämfört med 2002 års val har andelen personvalda landstingsfullmäktigeledamöter minskat med över åtta procentenheter. I likhet med riksdagsvalet är nedgången av andel personvalda således större än nedgången av andel personröster.⁷

Jämförs de olika nivåerna kan i förstone tyckas märkligt att andelen personvalda är lägst i kommunerna; som framgick i föregående avsnitt var ju personvalsdeltagandet högst just i kommunalvalet. Förklaringen torde ha att göra med relationen antal väljare-antal nominerade (KU 2003/04:URD6 s. 36 f.). Antalet väljare är ungefär lika stort i alla tre valen, medan antalet nominerade är klart störst i kommunalvalet. I valet till kommunfullmäktige finns därför betydligt fler kandidater på vilka väljarna kan sprida sina personröster än i till exempel valet till landstingsfullmäktige, och ju större spridning, desto färre kandidater klarar personvalsspärren.

Vad gäller riksdagen, som enligt detta resonemang borde ha störst andel personvalda, bidrar den högre personvalsspärren till att färre kandidater blir personvalda. Om personvalsspärren i riksdagsvalet hade legat på samma nivå som den gör i kommunal- och landstingsvalen, dvs. på fem i stället för åtta procent, skulle andelen personvalda riksdagsledamöter ha ökat (se vidare avsnittet Personvalssystemets utformning). Dessutom finns, som framgått, ett flertal kandidater i riksdagsvalet som klarade personvalsspärren men som trots det inte blev valda på grund av att partiet blev utan mandat. I kommunal- och landstingsvalen är antalet mandat som tillfaller respektive parti i en valkrets inte sällan större. Risken för att en kandidat som klarat personvalsspärren ska bli utan mandat på grund av att partiet blir utan mandat i den aktuella valkretsen torde således vara lägre i kommunalvalet och landstingsvalet än i riksdagsvalet.

Ytterligare en förklaring till den förhållandevis låga andelen personvalda i kommunfullmäktigeförsamlingarna kan vara att väljarna i kommunalvalet – trots det större utbudet av kandidater – i högre grad koncentrerar personröstandet till ett mindre antal kandidater. De kandidater som klarar personvalsspärren får då en

⁷ På samma sätt som i riksdagsvalet finns kandidater i kommunal- och landstingsvalen som klarade personvalsspärren utan att bli invalda. Det finns vidare ett förhållandevis stort antal kandidater som blivit personvalda i flera valkretsar i kommunen eller landstinget. Totalt rör det sig om cirka 540 kandidater i kommunalvalet och cirka 150 kandidater i landstingsvalen som klarade personvalsspärren utan att bli personvalda.

större andel personröster i kommunalvalet än i riksdagsvalet och landstingsvalet. Om så är fallet studeras i nästa avsnitt.

Personröster på kandidater som klarat spärren

En fråga i sammanhanget är med vilken marginal kandidaterna klarar personvalsspärren. Hur stor andel klarade bara precis att komma över spärren i 2006 års val och hur många personröster fick de mest populära kandidaterna? Studeras samtliga kandidater i riksdagsvalet som klarade personvalsspärren (inklusive de som blev personvalda i flera valkretsar och de som i och för sig klarade spärren men som ändå inte blev personvalda på grund av att partiet blev utan mandat i valkretsen) på åtta procent fick de i genomsnitt 12,7 procent i personröster.⁸ För knappt hälften av dem var, som framgår av tabell 3.2, andelen personröster mellan 8 och 11 procent. En liten grupp kandidater fick över 20 procent. Totalt i riksdagsvalet rörde det sig här om åtta kandidater vilket motsvarar knappt var tionde kandidat som klarade personvalsspärren. Av dessa åtta var fyra partiledare eller språkrör (Maud Olofsson, Fredrik Reinfeldt i Stockholms kommuns valkrets och Stockholms läns valkrets samt Peter Eriksson). Den kandidat som erhöll isärklass störst andel personröster i riksdagsvalet var dock ingen partiledare utan Lars Thomsson (c), Gotlands län. Thomsson fick personröster från 43,9 procent av Centerpartiets väljare i valkretsen. Trots det blev han inte personvald eftersom Centerpartiet blev utan mandat i Gotlands län. Näst störst andel personröster fick Maud Olofsson (c), Västerbottens län. Av Centerpartiets väljare i valkretsen valde 24,9 procent att personrösta på henne. Bland valda kandidater som inte var partiledare fick Per Åsling (c), Jämtlands län, störst andel personröster (22,0 procent).

Vidare kan nämnas att det i sammanhanget inte förefaller finnas något systematiskt samband med valkretsstorlek. Den genomsnittliga andelen personröster på kandidater som klarade personvalsspärren visar sig nämligen vara störst i de minsta (-149 999 röstberättigade) och största (250 000– röstberättigade) valkretsarna. Kandidater som i dessa valkretsar klarade personvalsspärren fick i genomsnitt omkring 13,5 procent i personröster. I de största valkretsarna rör det sig ofta om partiledare som klarat personvals-

⁸ Motsvarande för enbart valda riksdagskandidater som klarade personvalsspärren är 12,1 procent.

spärren. Dessa har självklart en fördel i personvalet genom sin position i partiet och den exponering i medierna som följer därav. Även när kandidater som klarade personvalsspärren i de största valkretsarna studeras exklusive partiledarna är emellertid den genomsnittliga andelen personröster omkring 13,5 procent. Minst andel personröster tenderar kandidaterna i de näst största valkretsarna (200 000–249 999 röstberättigade) att få. Kandidater i dessa som klarade personvalsspärren fick i genomsnitt drygt 11 procent i personröster. Motsvarande andel i de näst minsta valkretsarna (150 000–199 999 röstberättigade) var knappt 13 procent.

Tabell 3.2 Fördelning av personröster bland kandidater som klarat personvalsspärren i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen 2006 (procent)

Personröster (%)	Riksdagen	Kommunfullmäktige	Lanstingsfullmäktige
5,0–7,9	–	35,9	51,7
8,0–10,9	44,0	23,2	21,1
11,0–13,9	31,9	15,1	13,3
14,0–16,9	8,8	9,5	6,8
17,0–19,9	6,6	5,8	3,6
20,0–22,9	6,6	3,5	1,2
23,0–25,9	1,1	2,6	1,0
26,0–	1,1	4,4	1,4

Kommentar: I tabellen ingår personvalda kandidater för partier som tagit mandat i riksdagen, kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige. Även kandidater för dessa partier som klarade personvalsspärren men trots det inte blev invalda ingår. Kandidater som klarat personvalsspärren i två valkretsar räknas alltså två gånger.

Källa: Valmyndigheten.

I kommunalvalet var den genomsnittliga andelen personröster på kandidater som klarade personvalsspärren 11,7 procent. Av dessa kandidater fick mer än var tionde hela 20 procent eller mer i personröster. Den kandidat som fick störst andel personröster i kommunalvalet var Torsten Larsson (kd), Vansbro kommun (hela kommunen en valkrets). Av Kristdemokraternas väljare i Vansbro personröstade 68,8 procent på honom. Ytterligare en kandidat i kommunalvalet, Nicke Grahn (fp), Dorotea kommun (hela kommunen en valkrets), fick över 60 procent i personröster (63,4

procent). Härutöver fick två kandidater mellan 50 och 60 procent i personröster och nio kandidater mellan 40 och 50 procent.

I landstingsvalet var den genomsnittliga andelen personröster på kandidater som klarade personvalsspärren 9,6 procent. Som framgår av tabellen var det bland dessa vanligast att få mellan fem och åtta procent i personröster. Endast var trettionde kandidat klarade att få 20 procent eller mer i personröster. De kandidater som fick störst andel personröster var Anders Mansten (fp), Norrbottens läns landsting (Östra valkretsen), med 45,1 procent och Torsten Larsson (kd), Dalarna läns landsting (valkretsen Malung-Vansbro), med 40,1 procent.

Den genomsnittliga andelen personröster på kandidater som klarade personvalsspärren var alltså högst i riksdagsvalet. Detta förklaras dock av att personvalsspärren är högre i det valet än i kommunal- och landstingsvalen, vilket i sig höjer medelvärdet. Om hänsyn tas till att spärrnivåerna skiljer sig åt visar det sig däremot att den genomsnittliga andelen personröster bland kandidater som klarade personvalsspärren var högst i kommunalvalet.⁹ Det är även i kommunalvalet man finner de mest populära kandidaterna i personvalet med över 20 procent i personröster. Vidare är andelen kandidater som endast med knapp marginal klarade personvalsspärren minst i kommunalvalet (35,9 procent). I landstingsvalet gick däremot flertalet personröster till kandidater som med knapp marginal klarade personvalsspärren (51,7 procent). I kommunalvalet förefaller väljarna således i större utsträckning koncentrera personröstandet till färre, men också mer populära, kandidater, medan de i riksdagsvalet och landstingsvalet i högre grad sprider sina personröster på en större grupp kandidater – åtminstone ter det sig så när enbart kandidater som klarade personvalsspärren studeras.¹⁰

⁹ Studeras enbart kandidater som fick åtta procent eller mer i personröster (dvs. motsvarande personvalsspärren i riksdagsvalet) blir den genomsnittliga andelen personröster 14,7 procent i kommunalvalet och 12,9 procent i landstingsvalen. I riksdagsvalet var, som framgått, den genomsnittliga andelen 12,7 procent. Andelen som fick 20 procent eller mer i personröster blir 16,3 procent i kommunalvalet och 7,4 procent i landstingsvalet. Som framgår av tabell 3.2 var motsvarande andel i riksdagsvalet 8,8 procent.

¹⁰ Det kan inte uteslutas att personrösterna totalt sett, inklusive personröster på kandidater som inte klarade personvalsspärren, hade större spridning i kommunalvalet än i riksdagsvalet och landstingsvalet. Om så är fallet har emellertid inte kunnat studeras i denna rapport.

Personvalda kandidater på icke valbar plats

Av de kandidater som blev personvalda skulle det stora flertalet även ha blivit valda i ett valsystem utan personval. Anledningen är att många av de kandidater som klarade personvalsspärren var placerade på valbar plats på sitt partis lista. Dessa kandidaters mandat kan således sägas ha sin grund i både partiets kandidat-rangordning och att väljarna aktivt har röstat på vederbörande.

Att kandidater på valbar plats blir personvalda skulle kunna ses som ett slags bekräftelse från väljarna av partiernas kandidat-rangordning. Parti och väljare gör så att säga samma bedömning av vilka kandidater som bör bli invalda. När däremot en personvald kandidat står på icke valbar plats avviker väljarnas bedömning från partiets. Väljarnas personröstning leder i dessa fall till en annan personsammansättning av de politiska församlingarna än om partierna själva hade fått bestämma kandidaturvalet. Man kan här tala om den direkta effekten av personvalet.

Tabell 3.3 visar hur många kandidater på icke valbar plats som blev personvalda i 2006 års val. Av de personvalda kandidaterna i riksdagsvalet var sex placerade på icke valbar plats, vilket motsvarar 1,7 procent av samtliga riksdagsledamöter.¹¹ De sex kandidaterna kom från sex olika valkretsar: Dalarna, Gotland, Göteborg, Jämtland, Jönköping och Uppsala. Storleksmässigt fördelar sig dessa valkretsar så att två (Göteborg och Jönköping) ingår i kategorin med de största valkretsarna (se kategoriindelning ovan), två (Dalarna och Uppsala) i kategorin med de näst största valkretsarna och två (Gotland och Jämtland) i kategorin med de minsta valkretsarna.

Sett över tid har andelen personvalda på icke valbar plats minskat. Som framgår av tabell 3.3 rör det sig om en halvering sedan 1998.

Det har i tidigare undersökningar visat sig att även de personvalda som stod på icke valbar plats som regel har haft förhållandevis höga placeringar på partiernas listor (KU 2003/04:URD6 s. 38). Att kandidater placerade långt ned på valsedlarna blir personvalda

¹¹ De personvalda kandidaterna på icke valbar var följande: Lennart Sacrédeus (kd) i Dalarnas län (9,8 procent), Rolf K. Nilsson (m) i Gotlands län (11,9 procent), Annelie Enochson (kd) i Göteborgs kommun (8,9 procent), Per Åsling (c) i Jämtlands län (22,0 procent), Annie Johansson (c) i Jönköpings län (13,3 procent) och Cecilia Wikström (fp) i Uppsala län (11,2 procent).

är ytterst ovanligt.¹² Detta visar sig gälla även i 2006 års riksdagsval. Av de sex personvalda som stod på icke valbar plats var fyra placerade som nummer två och två placerade som nummer tre. Även om de inte toppade sina partiers listor rör det sig alltså även i dessa fall om personer som rangordnats högt av sina respektive partier.

Tabell 3.3 Antal personvalda på icke valbar plats till riksdagen, kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige

	1998	2002	2006
Riksdagen	12	10	6
Kommunfullmäktige	229	161	129
Landstingsfullmäktige	i.u.	77	60

Kommentar: Tabellen visar den direkta effekten av personvalet. Utöver de som ingår i tabellen finns ett antal kandidater som blev invalda till följd av personvalet utan att de klarade personvalsspärren. Detta skedde eftersom valreglerna medför att jämförelsetalen för kandidater kan påverkas om någon annan kandidat på listan blivit vald på personröster. Personrösterna sägs då ha haft en indirekt effekt (se SOU 1999:136 s. 41). Vidare förekommer att kandidater blir invalda på grund av att en kandidat högre upp på listan har blivit personvald i en annan valkrets (dvs. dubbelvalsavveckling).

Källor: Valmyndigheten, KU 2003/04:URD6, SOU 1999:136.

Bland dem som klarade personvalsspärren i kommunalvalet var 129 placerade på icke valbar plats. Det motsvarar knappt 1 procent av kommunfullmäktigeledamöterna. Jämfört med föregående kommunalval var det, som framgår av tabell 3.3, en nedgång. I likhet med riksdagsvalet var många av dem som klarade personvalsspärren placerade högt på partiernas listor. Emellertid förekom även att kandidater med en lägre placering klarade spärren. Medianvärdet bland de personvalda kandidater som stod på icke valbar plats var nummer fem på partiets lista. I 26 fall var placeringen tio eller lägre.

Av kandidaterna på icke valbar plats i landstingsvalet klarade 60 att bli personvalda, vilket motsvarar 3,6 procent av landstingsfullmäktigeledamöterna. Andelen personvalda som var placerade på icke valbar plats är således högre i landstingen än i riksdagen och kommunerna. Likväl var det en minskning jämfört med föregående

¹² Ett undantag i 2002 års riksdagsval var Sören Wibe (s). Han blev personvald trots en placering som nummer tio på sitt partis lista. Av övriga nio personvalda kandidater på icke valbar plats var sex placerade som nummer två, två placerade som nummer tre och en placerad som nummer 4 (KU 2003/04:URD6 s. 38). Av de personvalda kandidaterna på icke valbar plats i 1998 års riksdagsval var Kent Härstedt (s) och Mikael Oskarsson (kd) placerade som nummer sex på sina partiers listor. Samtliga övriga tio var placerade som nummer två (SOU 1999:136 s. 87).

val. Bland de personvalda återfinns kandidater som var placerade långt ned på partiernas listor, men dessa är mindre vanligt förekommande än i kommunalvalet. Flertalet hade, såsom i riksdagsvalet, en förhållandevis hög placering. Medianvärdet bland de personvalda som stod på icke valbar plats var nummer tre på listan. I åtta fall var placeringen tio eller lägre.

Olika grupper av kandidater

Som nämnts ovan förekom inför personvalsreformen diskussioner om att personvalet skulle kunna försvåra för olika grupper av kandidater att bli valda. Farhågor fanns för att redan underrepresenterade grupper skulle missgynnas av personvalet. Kvinnor, unga och invandrare nämndes som sannolika förlorare (Holmberg & Möller 1999 s. 9). Det befarades också att tillgång till pengarna för att bedriva personliga valkampanjer skulle få större betydelse för vilka kandidater som blev valda.

Nedan studeras personvalets betydelse i 2006 års riksdags-, kommunal- och landstingsval för olika grupper av kandidater. Följande grupper ingår i undersökningen: kvinnor och män, olika åldersgrupper, invandrare och svenskar, låg-, medel- och högutbildade samt låg-, medel- och höginkomsttagare. Personvalets betydelse studeras i tre olika avseenden: andel personröster, andel personvalda totalt och andel personvalda på icke valbar plats. Utgångspunkten för jämförelserna är gruppernas representation på valsedlarna, dvs. deras andel bland de nominerade i respektive val.

Kön

Kvinnliga kandidater var alltså en av de grupper som en del befarade skulle missgynnas av personvalsreformen. Farhågan kan sägas ha visst stöd i erfarenheter som finns av personval i andra länder, bl.a. Danmark (Lidström 2006 s. 35, Kjær 1997). Den kan också sägas ha stöd i erfarenheter från länder med majoritetsval, som förvisso inte är detsamma som personval men som har det gemensamt med personvalssystem att de medför en starkare personcentring (till exempel Anckar, Karvonen & Isaksson 2001 s. 28). I de länder med majoritetsvalsystem är nämligen representationen av kvinnor klart lägre än i länder med proportionella valsystem (till

exempel Norris 2004 s. 187 f.). Det fanns inför personvalsreformen emellertid även de som förutspådde att personval tvärtom skulle gynna kvinnliga kandidater. Bland andra menade Personvalskommittén detta (SOU 1993:21 s. 66 f.). Kommittén noterade att andelen nominerade kvinnor var högre än andelen valda kvinnor, vilket antogs bero på att kvinnliga kandidater placerades lägre på listorna än manliga kandidater. I ett personvalssystem skulle fördelningen mellan kvinnor och män, enligt kommittén, i högre grad påverkas av väljarnas inställning, och erfarenheter från personvalet i Finland visade att skillnaden mellan andelen nominerade och valda kvinnor var lägre där än i Sverige. Kommittén byggde sin slutsats på att väljarna hade en positiv inställning till att låta sig representeras av kvinnor.

Rådet för utvärdering av 1998 års val studerade personvalssystemets inverkan på den parlamentariska jämställdheten (SOU 1999:136 s. 128 f.). Rådet kunde bl.a. konstatera att personrösterna fördelade sig olika mellan könen. Andelen personröster på kvinnliga kandidater var lägre än andelen kvinnor på valsedlarna. Rådets slutsats var ändå att personvalssystemet visade sig ”neutralt”. Systemet hade dock tydliggjort att det fanns en obalans mellan kvinnliga och manliga kandidater och deras olika ställning i partiorganisationerna. Manliga kandidater placerades ofta högre på listorna än kvinnliga kandidater. Enligt rådet hade listplacering betydligt större betydelse för kandidaters möjlighet att få personröster än könstillhörigheten som sådan.

I konstitutionsutskottets utvärdering av personvalet 2002 drogs slutsatsen att personvalet i sig knappast missgynnade kvinnliga kandidater i förhållande till manliga kandidater (KU 2003/04:URD6 s. 48). I kommunalvalet indikerade förvisso resultaten att kvinnliga kandidater hade svårare att bli personvalda än manliga kandidater, men i landstingsvalet var bilden i det närmaste den motsatta. Andra faktorer än kön förmodades ha större betydelse. Till exempel innebar en topplacering på valsekeln sannolikt bättre förutsättningar för att få många personröster än en placering längre ned på valsekeln (se även Håkansson 1999 s. 227); som framgick ovan var ju också flertalet personvalda kandidater placerade förhållandevis högt upp på sitt partis lista.

Vad gäller 2006 års val kan först konstateras att andelen kvinnor bland de valda totalt sett blev 47,3 procent i riksdagsvalet, 42,3 procent i kommunalvalet och 47,6 procent i landstingsvalet. Andelen kvinnliga riksdagsledamöter fortsatte därmed att öka för fjärde

valet i rad och är nu den högsta någonsin (se figur 3.1). I kommun- och landstingsfullmäktige blev andelen kvinnliga ledamöter i stort sett densamma som under föregående mandatperiod. Det kan också konstateras att sedan det sista valet utan personval, 1994, har andelen kvinnor antingen ökat (riksdagen) eller varit i stort sett oförändrad (kommun- och landstingsfullmäktige). På en övergripande nivå finns således inget som talar för en mindre jämställd representation i de politiska församlingarna efter personvalsreformen.

Figur 3.1 Kvinnliga valda vid de allmänna valen 1982–2006

Vad kan då mer sägas om personvalets betydelse för kvinnliga och manliga kandidater 2006? Vad gäller riksdagsvalet kan först konstateras att kvinnor var något underrepresenterade bland de nominerade. Totalt var 44,7 procent av kandidaterna i riksdagsvalet kvinnor och 55,3 procent män (se tabell 3.4). Om personvalet är neutralt i förhållande till kön skulle, teoretiskt sett, andelen personröster och andelen personvalda fördela sig på motsvarande sätt, dvs. omkring 45 procent av personrösterna skulle tillfalla kvinnliga kandidater och omkring 45 procent av de personvalda kandidaterna skulle vara kvinnor. Som framgår av tabell 3.4 var så dock inte fallet. Av personrösterna tillföll 42,0 procent kvinnliga kandidater och av de personvalda var 40,4 procent kvinnorna.

Utfallet var således något sämre för de kvinnliga kandidaternas del än vad som kan motiveras av deras andel på valsedlarna.

Placering på valsedeln har ovan nämnts som en faktor som kan förklara framgång i personvalet. Färre personröster på kvinnliga kandidater samt färre kvinnliga personvalda skulle i så fall kunna bero på att det är mindre vanligt med kvinnliga toppkandidater än manliga toppkandidater. Statistiken från 2006 års riksdagsval visar att så var fallet, men andelen kvinnliga toppkandidater var något högre än andelen nominerade kvinnliga kandidater totalt (46,6 jämfört med 44,7 procent). Vidare, om både första och andra namnet på valsedeln räknas som toppkandidat är andelen kvinnliga toppkandidater ännu högre, till och med högre än andelen manliga toppkandidater (52,3 procent kvinnor jämfört med 47,7 procent män). Det något sämre utfallet för kvinnliga kandidater i personvalet tycks med andra ord inte kunna förklaras av att de i mindre utsträckning än manliga kandidater är placerade högt upp på sina partiers valsedlar.

Tabell 3.4 Kön och personval 2006 (procent)

	<i>Nominerade, totalt</i>	<i>Nominerade, toppkandidater</i>	<i>Personröster</i>	<i>Personvalda, totalt</i>	<i>Personvalda, ej valbar plats</i>
<i>Riksdag</i>					
Kvinnor	44,7	46,6	42,0	40,4	50,0
Män	55,3	53,4	58,0	59,6	50,0
<i>Kommun</i>					
Kvinnor	41,1	30,9	39,3	30,6	23,3
Män	58,9	69,1	60,7	69,4	76,7
<i>Landsting</i>					
Kvinnor	45,9	44,7	48,3	46,5	53,3
Män	54,1	55,3	51,7	53,5	46,7

Källa: SCB.

Så här långt tyder resultatet på att manliga kandidater gynnades av personvalet i 2006 års riksdagsval medan kvinnliga kandidater missgynnades. En sådan slutsats ter sig emellertid tveksam när personvalda kandidater som inför valet stod på icke valbar plats

studeras, dvs. kandidater som stod så långt ned på sitt partis lista att de inte hade blivit valda utan personvalet. Förvisso utgjorde dessa kandidater, som framgått ovan, en liten grupp (sex personer), men det kan ändå noteras att hälften av dem var kvinnor. Denna andel, 50 procent, är således högre än andelen kvinnliga kandidater på valsedlarna, och utifrån det kan personvalet i 2006 års riksdagsval i det närmaste sägas ha gynnat kvinnliga kandidater. Sammantaget är resultaten i tabellen motstridiga och därmed svårtolkade (jfr Wängnerud 1999 s. 320).

Det bör här också noteras att det finns stora variationer inom landet. Till exempel gick 63 procent av personrösterna i Jönköpings läns valkrets till kvinnliga kandidater medan motsvarande andel i Stockholms läns valkrets endast var 27 procent. Den låga andelen i Stockholms läns valkrets bör ses mot bakgrund av att flera partiledare kandiderade där, och eftersom alla dessa var män och då partiledare som regel får en stor andel av personrösterna blev resultatet att större delen av personrösterna gick till manliga kandidater. Även i övrigt går som regel dock majoriteten av personrösterna till manliga kandidater. Endast i 6 av de 29 valkretsarna fick kvinnliga kandidater fler personröster än manliga kandidater.

I kommunalvalet ser det på en övergripande nivå delvis annorlunda ut än i riksdagsvalet. Andelen personröster på kvinnor och framför allt andelen personvalda kvinnor var lägre än andelen kvinnliga kandidater. I dessa avseenden är mönstret detsamma som i riksdagsvalet. Vidare framgår att andelen kvinnliga toppkandidater var klart lägre i kommunalvalet än i riksdagsvalet. Det i kommunalvalet dåliga utfallet för kvinnliga kandidater av personvalet skulle alltså åtminstone delvis kunna bero på att kvinnor i mindre utsträckning var placerade högst upp på valsedeln än män. Räknas både första och andra namnet på valsedlarna som toppkandidater var dock andelen kvinnliga toppkandidater högre (40,8 procent) och når faktiskt upp till andelen personröster på kvinnliga kandidater. Studeras slutligen andelen personvalda kandidater på icke valbar plats visar det sig finnas en tydlig skillnad mot riksdagsvalet. I kommunalvalet var nämligen kvinnor klart underrepresenterade bland dessa (23,3 procent). Tvärtemot riksdagsvalet tycks det i kommunalvalet med andra ord vara svårare för kvinnliga kandidater än manliga kandidater längre ned på listan att bli personvalda. Sammantaget indikerar resultaten att personvalet åtminstone delvis missgynnade kvinnor i 2006 års kommunalval, vilket till viss del skulle kunna förklaras av färre kvinnliga toppkandidater. Men, som

sagt, även bland kandidater som lyckades kryssa sig förbi partiernas rangordningar var männen överrepresenterade.

Precis som i riksdagsvalet visar det sig finnas en stor variation inom landet. Vanligast är att manliga kandidater får fler personröster än kvinnliga kandidater; så var fallet i hela 270 av landets 290 kommuner. I tio kommuner gick så mycket som över 80 procent av personrösterna i kommunalvalet till manliga kandidater, bl.a. i Fagersta, Markaryd, Boxholm, Vellinge, Åsele och Västervik. Att kvinnliga kandidater fick fler personröster än manliga förekom i 20 kommuner. Störst var andelen i Täby, Stockholm och Ljusnarsberg, där över 60 procent av personrösterna gick till kvinnliga kandidater. Studeras personvalsresultatet närmare visar det sig finnas vissa skillnader mellan olika kommuntyper. I framför allt glesbygdskommuner tenderar andelen personröster på kvinnliga kandidater att vara lägre än i övriga kommuner. Däremot tenderar andelen att vara högre, om än inte i majoritet, i större kommuner och förortskommuner. I fråga om personvalda i kommunalvalet har inte funnits tillgång till uppgifter om kvinnliga och manliga kandidater på kommunnivå men väl på länsnivå. Även här kan konstateras att det finns stora skillnader. Högst andel personvalda kvinnor förekom bland kommuner i Stockholms län (40,0 procent) och minst andel förekom bland kommuner i Kalmar län (21,2 procent).

Landstingsvalet skiljer sig från övriga val på det sättet att andelen personröster på kvinnliga kandidater var högre än andelen kvinnliga kandidater på valsedlarna (48,3 procent jämfört med 45,9 procent). Även andelen personvalda kvinnor var något högre än andelen kvinnliga kandidater (46,5 procent jämfört med 45,9 procent). Utfallet av personvalet var för de kvinnliga landstingskandidaterna således bättre än vad som kan motiveras av deras andel bland de nominerade. Resultatet indikerar att personvalet i 2006 års landstingsval snarast gynnade kvinnliga kandidater. Av tabellen framgår också att detta inte torde förklaras av att kvinnor i högre grad var toppkandidater. Andelen kvinnliga toppkandidater var nämligen till och med något lägre än andelen kvinnliga kandidater totalt sett (44,7 procent jämfört med 45,9 procent). Av tabellen framgår också att andelen kvinnor bland de personvalda kandidater som stod på icke valbar plats var högre än deras andel bland kandidaterna totalt sett, vilket även det talar för att personvalet i landstingsvalet gynnade kvinnliga kandidater.

Liksom i riksdagsvalet och kommunalvalet finns dock en variation inom landet. I sju landsting fick kvinnliga kandidater fler personröster än manliga kandidater. Störst var andelen personröster på kvinnliga kandidater i Västernorrland (55,7 procent), därefter i Västerbotten och i Halland (53,4 respektive 52,5 procent). I de flesta landsting var andelen personröster på kvinnliga kandidater dock lägre än andelen personröster på manliga kandidater. Störst var andelen personröster på manliga kandidater i Norrbotten (61,5 procent), Blekinge (59,8 procent) och Kronoberg (56,7 procent).

Ålder

Yngre kandidater omtalades inför personvalsreformen som en grupp som skulle kunna missgynnas av personvalet. Samtidigt visade undersökningar inför 1998 års val att unga väljare var mer positiva till personvalsreformen än medelålders och äldre (Oscarsson 1999 s. 330). I den utvärdering som gjordes efter 1998 års val jämfördes medelåldern och den åldersmässiga fördelningen på riksdagens ledamöter efter valet 1994 och 1998 (SOU 1993:136 s. 130). Medelåldern på de personvalda ledamöterna var då något högre än medelåldern på samtliga ledamöter. Bland de personvalda kandidater som stod på icke valbar plats var medelåldern däremot lägre. Skillnaderna ansågs vara så små att det inte gick att dra några säkra slutsatser om personvalssystemets betydelse för den åldersmässiga sammansättningen i riksdagen. Hursomhelst ansågs kandidaternas listplacering ha större betydelse än deras ålder i sig. Även konstitutionsutskottets utvärdering efter 2002 års val gav vid handen att ålder inte hade någon större betydelse för vilka kandidater som blev personvalda, vare sig i riksdagsvalet, kommunalvalet eller landstingsvalet (KU 2003/04:URD6 s. 49). I riksdagen var medelåldern efter 2002 års 48,5 år vilket kunde jämföras med 48,7 år efter 1998 års val och 49,3 år efter 1994 års riksdagsval.

Vad gäller 2006 års val kan först konstateras att medelåldern på de valda riksdagsledamöterna (47,9 år) inte skiljde sig nämnvärt från föregående val. Långsiktigt tycks dock finnas en svag trend som går mot en lägre medelålder. Vidare kan konstateras att vissa åldersgrupper är underrepresenterade i de politiska församlingarna på olika nivåer i förhållande till deras andel i valmanskåren. Mest underrepresenterade i riksdagen är äldre personer (65– år), därefter

yngre personer (18–29 år). Mest överrepresenterade är personer mellan 50 och 64 år och näst mest personer mellan 40 och 49 år. I landets kommunfullmäktigeförsamlingar är däremot yngre personer (18–29 år) mest underrepresenterade, därefter äldre personer (65– år) och personer mellan 30 och 39 år. Klart mest överrepresenterade är personer mellan 50 och 64 år. Viss överrepresentation finns även av personer mellan 40 och 49 år. I landstingsfullmäktigeförsamlingarna är bilden ungefär densamma som i kommunerna.

I tabell 3.5 redovisas uppgifter om ålder och personvalet 2006. Till skillnad från tidigare personvalsutvärdering redovisas inte medelålder utan uppgifterna är i stället fördelade på olika åldersgrupper.¹³ Vad gäller riksdagsvalet förefaller både yngre kandidater (18–29 år) och äldre kandidater (65– år) ha missgynnats av personvalet. Andelen personröster på kandidater i dessa åldersgrupper var lägre än deras andel bland de nominerade. De blir också personvalda i klart mindre utsträckning än vad som motiveras av deras andel på valsedlarna. En förklaring till det kan vara att de sällan är toppkandidater på sina partiers valsedlar; som framgår av tabell 3.5 är både yngre och äldre i förhållandevis liten utsträckning placerade högst upp på valsedeln. Av de sex personvalda kandidater som stod på icke valbar plats tillhörde dock en ålderskategorin yngre (18–29 år). Ingen av de personvalda på icke valbar plats tillhörde ålderskategorin äldre (65– år). Den åldersgrupp som gynnades mest av personvalet förefaller ha varit 40–49-åringarna. Andelen personröster som gick till dessa och deras andel bland de personvalda var klart högre än deras andel bland de nominerade. Någon nämnvärd draghjälp av att ha stått som toppkandidater på valsedlarna tycks 40–49-åringarna inte ha haft, utan förklaring måste sökas på annat håll som att de är populära hos väljarna och därför får fler personröster. Det kan också noteras att hela tre av de sex personvalda kandidater som stod på icke valbar plats var mellan 40 och 49 år.

¹³ Skälet till detta är att ett mått som medelålder inte säger något om hur spridningen mellan olika åldersgrupper ser ut. Om till exempel alla personvalda kandidater fördelade sig jämt på kategorierna yngre och äldre skulle genomsnittsåldern hamna mittemellan dessa grupper. Medelåldern skulle bli densamma även om ingen personvald kandidat tillhörde kategorierna yngre och äldre utan alla tillhörde ålderskategorin mittemellan dessa. Att populationerna i de två exemplen ser helt olika ut framgår alltså inte när man enbart studerar genomsnittsåldern.

Tabell 3.5 Ålder och personval 2006 (procent)

År	Nominerade totalt	Nominerade toppkandidater	Personröster	Personvalda, totalt	Personvalda, ej valbar plats
<i>Riksdag</i>					
18–29	11,5	2,6	7,7	1,8	16,7
30–39	18,6	18,1	19,5	26,3	0,0
40–49	24,0	26,9	36,4	35,1	50,0
65–	7,4	2,6	2,8	1,8	0,0
<i>Kommun</i>					
18–29	7,7	3,7	7,4	3,1	6,2
30–39	13,0	11,2	15,0	11,8	11,6
40–49	20,0	22,5	24,2	24,9	34,1
50–64	41,4	50,1	45,0	50,4	34,9
65–	18,0	12,4	8,4	9,8	13,2
<i>Landsting</i>					
18–29	7,6	2,0	6,9	3,2	8,3
30–39	12,7	10,2	13,4	10,1	10,0
40–49	18,7	16,6	19,5	19,0	26,7
50–64	45,2	59,9	50,5	55,4	45,0
65–	15,8	12,2	9,5	12,4	10,0

Källa: SCB.

I kommunalvalet ser det delvis annorlunda ut. En skillnad är att yngre (18–29 år) kandidater erhöll i stort sett lika stor andel av personrösterna som deras andel bland de nominerade (7,4 procent respektive 7,7 procent). Visserligen var yngre kraftigt underrepresenterade bland de nominerade i förhållande till sin andel i valmanskåren, men de som väl nominerats fick uppenbarligen personröster i en omfattning som motsvarar andelen på valsedlarna. Detta gäller trots att de sällan placerades som toppkandidater på sina partiers valsedlar. Här kan också konstateras att andelen yngre bland dem bland de personvalda trots att de stod på icke valbar plats i det närmaste är i nivå med deras andel bland de nominerade (6,2 procent respektive 7,7 procent). Sammantaget är bilden att yngre

kandidater knappast vare sig gynnades eller missgynnades av personvalet i kommunalvalet. En annan skillnad jämfört med riksdagsvalet är att den åldersgrupp som gynnades mest av personvalet inte var 40–49-åringarna utan 50–64-åringarna. De erhöll fler personröster och blev personvalda i större utsträckning än vad som kan motiveras av deras andel bland de nominerade. Som framgår av tabellen kan de här ha haft draghjälp i personvalet av höga placeringar på valsedlarna. Däremot lyckades de inte särskilt väl i att bli personvalda när de står på icke valbar plats. Andelen 50–64-åringar som blev personvalda trots att de stod på icke valbar plats var nämligen lägre än deras andel på valsedlarna (34,9 procent jämfört med 41,4 procent). I stället var det 40–49-åringarna som i förhållande till sin andel på valsedlarna lyckades bäst med att bli personvalda på icke valbar plats. En grupp som enligt resultaten missgynnades av personvalet var de äldre kandidaterna (65– år). Andelen personröster och andelen personvalda var för deras del klart lägre än andelen bland de nominerade (8,4 respektive 9,8 procent jämfört med 18,0 procent). De äldre som stod på icke valbar plats lyckades inte heller bli personvalda i en utsträckning som motsvarar deras andel på valsedlarna.

I landstingsvalet, slutligen, såg det ungefär ut som i kommunalvalet. Den åldersgrupp som tycks ha gynnats mest av personvalet var 50–64-åringarna. Andelen personröster och andelen personvalda var för deras del klart högre än andelen bland de nominerade (50,5 respektive 55,4 procent jämfört med 45,2 procent). En förklaring skulle kunna vara att toppkandidaterna i stor utsträckning tillhörde just denna åldersgrupp (59,9 procent). Bland de personvalda som stod på icke valbar plats var 50–64-åringarna inte överrepresenterade. Liksom i kommunalvalet var det i stället 40–49-åringarna som i detta avseende gynnades mest av personvalet satt i relation till deras andel på valsedlarna. Slutligen förefaller det även i landstingsvalet ha varit de äldre kandidaterna (65– år) som missgynnades mest av personvalet.

Bakgrund

Ytterligare en grupp man befarade skulle kunna påverkas negativt av personvalsreformen var kandidater med utländsk bakgrund. Rådet för utvärdering av 1998 års val fann dock att kandidater med utländsk bakgrund, med vilket i huvudsak avsågs personer som var

eller hade varit utländska medborgare, hade utnyttjat personvalsinstrumentet i ungefär samma utsträckning som svenska kandidater (SOU 1999:136 s. 130 f.). Många invandrarkandidater hade dock, enligt rådet, bedrivit en kampanj för att de känt motstånd från den lokala partiavdelningen. Samtidigt hade de upplevt ett starkt stöd från invandrarföreningar och fackliga organisationer. Utvärderingen visade också att invandrarkandidater hade fått hjälp av grupper av vänner och familjemedlemmar som annars inte var partipolitiskt aktiva (se vidare Soininen & Bäck 1999). Vidare visade utvärderingen att invandrarkandidater i sina personvalskampanjer i regel vände sig till andra invandrare. Sammantaget gjorde rådet bedömningen att personvalsreformen varken hade gynnat eller missgynnat invandrarkandidater.

Utvärderingar av 2002 års kommunalval gav också vid handen att vissa grupper av kandidater med utländsk bakgrund i större utsträckning än infödda svenska kandidater bedrev egna personvalskampanjer (Rodrigo Blomqvist 2003 s. 140 f.). I konstitutionsutskottets utvärdering av 2002 års val drogs slutsatsen att det inte fanns något som talade för att personvalet skulle missgynna kandidater med invandrarbakgrund, snarare tvärtom (KU 2003/04:URD6 s. 50). Härutöver kan nämnas erfarenheter från Danmark. Där har personvalet lett till att fler kandidater med utländsk bakgrund har blivit valda på kommunal nivå (Togeby 2004 s. 308). I en rad större kommuner uppges invandrargrupper till och med vara överrepresenterade i den valda församlingen.

Med utländsk bakgrund avses i denna undersökning personer vars båda föräldrar är utrikes födda. Även personer födda i Sverige ingår således i kategorin utländsk bakgrund om båda föräldrarna är invandrade. I riksdagsvalet krävs dessutom svenskt medborgarskap för att ingå i valmanskåren och att vara valbar, medan det i kommunal- och landstingsvalen är tillräckligt att ha varit folkbokförd i Sverige i tre år före valdagen.

Det kan först konstateras att personer med utländsk bakgrund totalt sett är underrepresenterade i de politiska församlingarna på alla tre nivåer. Underrepresentationen är något mindre i riksdagen än i kommunerna och landstingen. Studeras invandrare från olika ländergrupper visar det sig att personer från Afrika och Asien är mest underrepresenterade, medan invandrare från övriga Norden,

Sydamerika och EU utanför Norden är mindre underrepresenterade.¹⁴

Vad gäller personvalet visar undersökningen att kandidater med utländsk bakgrund knappast hade någon fördel av detta i 2006 års riksdagsval. Som framgår av tabell 3.6 var andelen personröster som tillföll dessa kandidater lägre än deras andel bland de nominerade (9,3 procent jämfört med 12,1 procent). Kandidater med utländsk bakgrund fick med andra ord i genomsnitt färre personkryss än andra kandidater. Av de kandidater som blev personvalda var andelen som hade utländsk bakgrund ännu lägre (1,8 procent). Vidare framgår av tabellen att andelen toppkandidater med utländsk bakgrund var lägre än andelen nominerade med utländsk bakgrund (5,2 procent jämfört med 12,1 procent). Att kandidater med utländsk bakgrund relativt sett erhöll färre personkryss och blev personvalda i mindre utsträckning än övriga kandidater skulle således delvis kunna bero på att de mer sällan placerades högst upp på sitt partis valsedel och därmed inte fick den draghjälp en sådan placering innebär. Inte heller när både första och andra namnen på valsedlarna beaktas var andelen toppkandidater med utländsk bakgrund särskilt hög. Slutligen framgår att ingen av de sex personvalda kandidaterna på icke valbar plats hade utländsk bakgrund.

¹⁴ Jämförelsen mellan olika ländergrupper avser endast representation i kommunfullmäktige. Valmanskåren och valda till kommunfullmäktige har delats in i följande ländergrupper med avseende på födelseland: Afrika, Asien, EU25 utom Norden, Europa utom EU25 och Norden, Norden utom Sverige, Sverige, Sydamerika och Övriga världen.

Tabell 3.6 Bakgrund och personval 2006 (procent)

	<i>Nominerade, totalt</i>	<i>Nominerade toppkandidater</i>	<i>Personröster</i>	<i>Personvalda, totalt</i>	<i>Personvalda, ej valbar plats</i>
<i>Riksdag</i>					
Svensk	87,9	94,8	90,7	98,2	100
Utländsk	12,1	5,2	9,3	1,8	0
<i>Kommun</i>					
Svensk	90,4	93,8	88,7	93,9	86,0
Utländsk	9,6	6,2	11,3	6,1	14,0
<i>Landsting</i>					
Svensk	89,5	94,8	89,3	94,1	90,0
Utländsk	10,5	5,2	10,7	5,9	10,0

Kommentar: Med "svensk bakgrund" avses inrikes född med minst en inrikes född förälder samt utrikes född med minst en inrikes född förälder. Med "utländsk bakgrund" avses inrikes född med två utrikes födda föräldrar samt utrikes född med två utrikes födda föräldrar. Kategorin "okänd bakgrund" har utelämnats.

Källa: SCB.

Vad gäller kommunalvalet 2006 är bilden delvis en annan. Andelen personröster på kandidater med utländsk bakgrund var i det valet till och med något högre än deras andel bland de nominerade (11,3 procent jämfört med 9,6 procent). Kandidater med utländsk bakgrund fick i genomsnitt alltså fler personröster än andra kandidater. Detta trots att de inte hade lika stor fördel av att vara placerade som toppkandidater på sina partiers valsedlar. Att kandidater med utländsk bakgrund fick många personröster resulterade dock inte i att de i större utsträckning blev personvalda. Andelen av de personvalda som hade utländsk bakgrund var lägre än motsvarande andel bland de nominerade (6,1 procent jämfört med 9,6 procent). Eventuellt kan det förklaras av att antalet personröster på kandidater med utländsk bakgrund i många fall inte var tillräckligt stort för att klara personvalsspärren (se vidare avsnittet Personvalsystemets utformning). Tabellen visar emellertid också att en förhållandevis stor andel av de personvalda kandidater som stod på icke valbar

plats hade utländsk bakgrund (14 procent). I de fall då kandidater genom personvalet lyckades ta sig förbi partiets rangordning var följaktligen kandidater med utländsk bakgrund mer framgångsrika än andra kandidater. Här bör noteras att det finns en stor skillnad mellan manliga respektive kvinnliga kandidater med utländsk bakgrund. Uppemot 95 procent av de kandidater med utländska bakgrund som klarade att bli personvalda trots placering på icke valbar plats var män. I absoluta tal var det endast en kvinnlig kandidat med utländsk bakgrund på icke valbar plats som lyckades bli personvald, vilket ska jämföras med 16 manliga kandidater med utländsk bakgrund.

Landstingsvalet var i sammanhanget något av ett mellanting mellan riksdagsvalet och kommunalvalet. Vad gäller personröster erhöll kandidater med utländsk bakgrund en andel som motsvarade deras andel på valsedlarna (10,7 procent jämfört med 10,5 procent), men de blev personvalda i mindre utsträckning (5,9 procent). Bland dem som blev personvalda trots att de stod på icke valbar plats var andelen med utländsk bakgrund (10,0 procent) ungefär densamma som på valsedlarna, vilket indikerar att personvalet var neutralt i detta avseende.

Sammantaget tycks personvalet åtminstone till viss del innebära gynnsamma förutsättningar för kandidater med utländsk bakgrund. Framför allt gäller detta manliga kandidater med utländsk bakgrund i kommunalvalet. Bilden kan nyanseras ytterligare och kandidaterna delas in i ländergrupper efter födelseland.¹⁵ Det visar sig då att andelen personröster på kandidater med andra födelseländer än Sverige nästan genomgående var högre i 2006 år kommunalval än deras andel bland de nominerade. Resultatet innebär att personvalet i detta avseende var positivt för flertalet invandrargrupper. Ett undantag var invandrare från övriga Norden. För kandidater i denna invandrargrupp var andelen personröster något lägre än deras andel på valsedlarna, vilket de hade gemensamt med kandidater födda i Sverige. Att andelen personröster på kandidater från andra länder än Sverige och övriga Norden var förhållandevis hög innebar dock inte att de blev personvalda i större utsträckning. Mönstret är här alltså detsamma som konstaterades för hela gruppen kandidater med utländsk bakgrund. Bland de kandidater som blev personvalda trots att de stod på icke valbar plats var

¹⁵ I undersökningen har populationen delats upp i följande grupper efter födelseland: Afrika, Asien, EU25 utom Norden, Europa utom EU25 och Norden, Norden utom Sverige, Sverige, Sydamerika, Övriga världen.

kandidater från andra födelseländer än Sverige och övriga nordiska länder däremot – också det i enlighet med vad som konstaterats ovan för hela gruppen kandidater med utländsk bakgrund – något överrepresenterade i förhållande till deras andel på valsedlarna.

Härutöver kan nämnas att den positiva effekt som personvalet delvis tycks ha haft för kandidater med utländsk bakgrund inte gäller de kandidater som alltså är utländska medborgare. Andelen personröster i kommunalvalet som gick till kandidater som hade kvar sitt utländska medborgarskap var nämligen klart lägre än deras andel bland de nominerade. De blir inte heller personvalda i en omfattning som motsvarar deras andel bland de nominerade. Slutligen var ingen av de personvalda kandidater som stod på icke valbar plats utländsk medborgare.

Utbildning

Hur personvalet påverkar förutsättningarna för kandidater med olika utbildningsnivå har hittills inte uppmärksamrats i större utsträckning. Av en forskarrapport som utgavs av Rådet för utvärdering av 1998 års val framgick emellertid att kandidater med hög utbildning i större utsträckning bedrev personvalskampanjer i riksdagsvalet än kandidater med låg utbildning (Brothén 1999 s. 152). Känt sedan tidigare är vidare att lågutbildade är underrepresenterade och högutbildad överrepresenterade i både riksdag, kommun och landsting (Petersson m.fl. 1997 s. 99 f., se även Bäck & Öhrvall 2004 s. 15). Störst tenderar skillnaden mellan väljares och valdas utbildningsnivå att vara i riksdagen och minst i kommunerna.

Resultaten i 2006 års val innebar en fortsatt överrepresentation av personer med eftergymnasial utbildning. Liksom tidigare blev överrepresentationen störst i riksdagen, där andelen ledamöter med eftergymnasial utbildning blev mer än dubbelt så hög som motsvarande andel i valmanskåren. Även i landstingsfullmäktigeförsamlingarna blev andelen med eftergymnasial utbildning mer än dubbelt så hög som i valmanskåren. I kommunfullmäktigeförsamlingarna blev andelen knappt dubbelt så hög.

Vad innebar då personvalet i 2006 år val för kandidater med olika utbildningsnivå? Vad gäller riksdagsvalet framgår av tabell 3.7 att andelen personröster på kandidater med eftergymnasial utbildning blev något högre än dessa kandidaters andel bland de nomi-

nerade (66,6 procent respektive 64,9 procent). I genomsnitt fick alltså högutbildade kandidater fler personröster än övriga kandidater. Skillnaden mellan andel högutbildade bland de nominerade och andel personröster på högutbildade är dock inte särskilt stor. Bland dem som blev personvalda är andelen med eftergymnasial bakgrund dock högre (70,2 procent). Delvis skulle det kunna förklaras av att partiernas valsedlar i större utsträckning toppades av kandidater med eftergymnasial utbildning (74,1 procent). Slutligen, bland de sex personvalda kandidater som stod på icke valbar plats, och som alltså inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval, var andelen kandidater med eftergymnasial bakgrund ännu högre (83,3 procent). Resultaten tyder på att personvalet i riksdagsvalet gynnade kandidater med eftergymnasial utbildning och således förstärkte skillnaden mellan högutbildades och övriga gruppers representation.

Tabell 3.7 Utbildning och personval 2006 (procent)

	<i>Nominerade, totalt</i>	<i>Nominerade, toppkandidater</i>	<i>Personröster</i>	<i>Personvalda, totalt</i>	<i>Personvalda, ej valbar plats</i>
<i>Riksdag</i>					
Uppgift saknas	0,6	0,0	0,4	0,0	0,0
Förgymnasial	5,4	4,1	5,0	5,3	0,0
Gymnasial	29,1	21,8	28,0	24,6	16,7
Eftergymnasial	64,9	74,1	66,6	70,2	83,3
<i>Kommun</i>					
Uppgift saknas	2,4	1,2	0,6	0,7	0,8
Förgymnasial	12,8	9,9	9,0	8,7	10,9
Gymnasial	40,9	35,3	34,1	32,6	31,0
Eftergymnasial	43,9	53,6	56,4	58,0	57,4
<i>Landsting</i>					
Uppgift saknas	1,2	0,2	0,4	0,5	1,7
Förgymnasial	7,9	4,7	6,7	5,0	3,3
Gymnasial	34,1	29,3	31,3	27,5	18,3
Eftergymnasial	56,7	65,8	61,6	67,0	76,7

Källa: SCB.

Även i 2006 års kommunalval fanns skillnader mellan hur kandidater med olika utbildningsnivå påverkades av personvalet. I vissa avseenden var skillnaderna dessutom större än i riksdagsvalet. Andelen personröster på kandidater med eftergymnasial bakgrund var klart högre än andelen nominerade med eftergymnasial bakgrund (56,4 procent jämfört med 43,9 procent). Skillnaden finns även sett till andel personvalda med eftergymnasial bakgrund (58,0 procent). Resultaten i tabellen innebär att högutbildade kandidater erhöll i genomsnitt fler personröster och i större utsträckning blev personvalda än övriga kandidater. Även bland de kandidater som blev personvalda fast de stod på icke valbar plats var högutbildade kandidater överrepresenterade i förhållande till deras andel bland de nominerade (57,4 procent jämfört med 43,9 procent). Noteras kan också att överrepresentationen av högutbildade kandidater bland personvalda på icke valbar plats var lägre i kommunalvalet än i riksdagsvalet.

I landstingsvalet är bilden ungefär densamma som i övriga val. Andelen personröster på kandidater med eftergymnasial utbildning och andelen personvalda kandidater med eftergymnasial utbildning var större än andelen nominerade med eftergymnasial utbildning. I likhet med riksdagsvalet var överrepresentationen störst i fråga om personvalda på icke valbar plats.

Inkomst

Som nämnts inledningsvis var en central utgångspunkt i det utredningsarbete som föregick personvalet att stora ekonomiska resurser inte skulle få bli utslagsgivande för personvalet. I diskussionen i samband med personvalsreformen framhölls också risken att stora ekonomiska resurser skulle inverka på valutgången (SOU 1999:136 s. 108).

Rådet för utvärdering av 1998 års val fann i sina undersökningar att farhågorna inte hade fog för sig (SOU 1999:136 s. 134). Ovidkommande ekonomiska faktorer hade inte fått någon inverkan på valresultatet. Personvalskampanjerna bedrevs som regel med relativt begränsade resurser. Kampanjmedlen hade som regel understigit 25 000 konor i riksdagsvalet och 5 000 kronor i kommunalvalet. De vanligaste finansieringskällorna hade varit den egna partiorganisationen och egna medel, medan ren extern finansiering endast hade förekommit i liten utsträckning. I 2002 års riksdagsval

steg kostnaderna för personvalskampanjer något (SOU 2004:22 s. 55 f.). Det stora flertalet personvalskampanjer kostade dock alltså jämt under 25 000 kronor. Kostnaderna för personvalskampanjer i de kommunala valen var, i likhet med 1998, lägre. Fortfarande gällde att bidrag från den egna partiorganisationen var den vanligaste finansieringsformen, följt av att kandidaten själv lade ut pengar för sin kampanj. De summor kandidaterna själva lade ut varierade, enligt olika undersökningar, från ett par tusen kronor upp till 40 000 kronor (Duit & Möller 2004 s. 287, Andersson 2004 s. 324 f.).

Frågan här är om personer med hög inkomst har gynnats av personvalet. Innan frågan besvaras kan konstateras att personer med en inkomst på 400 000 kronor eller mer är kraftigt överrepresenterade i riksdagen i förhållande till valmanskåren. Delvis torde det förklaras av att samtliga tidigare invalda kandidater som ställer upp för omval har en förhållandevis hög inkomst på grund av att de uppbär riksdagsarvode. Personer med en inkomst mellan 200 000 och 399 999 kronor är underrepresenterade i riksdagen, och mest underrepresenterade är personer vars inkomst understiger 200 000 kronor. Även i kommunfullmäktigeförsamlingarna är personer vars inkomst är 400 000 kronor eller mer överrepresenterade, om än inte lika mycket som i riksdagen. Också personer vars inkomst uppgår till mellan 200 000 och 399 999 kronor är överrepresenterade i kommunfullmäktige, medan personer med lägre inkomst än 200 000 kronor är underrepresenterade. Skillnaderna mellan väljares och valdas inkomst är alltså mindre i kommunerna än i riksdagen. I landstingsfullmäktigeförsamlingarna är förhållandena någonstans mittemellan riksdagen och kommuner.

När det så gäller personvalet i 2006 års riksdagsval framgår av tabell 3.8 att kandidater i den högsta inkomstskategorin (400–tkr) fick en betydligt större andel av personrösterna än deras andel på valsedlarna (62,6 procent jämfört med 26,4). För kandidater i övriga inkomstgrupper gäller att de tvärtom fick en mindre andel personröster. Resultatet innebär att de kandidater som hade hög inkomst i genomsnitt fick klart fler personröster än övriga kandidater. Som nämnts ovan uppgår riksdagsarvodet till ett förhållandevis högt belopp med den följderna att ledamöter som ställde upp för omval ingick i den högsta inkomstgruppen. Det har tidigare visat sig att sittande riksdagsledamöter tenderar att få fler personröster än andra kandidater (Håkansson 1999 s. 224). Att kandidater med hög inkomst erhöll många personröster skulle därför åtminstone

delvis kunna ha att göra med att de, såsom sittande riksdagsledamöter, redan var etablerade och kända för väljarna i sin valkrets än att de hade gott om resurser för egna personvalskampanjer. Många av de sittande riksdagsledamöter som ställde upp för omval kan också tänkas ha varit toppkandidater, vilket även det, som framgått, är gynnsamt från personvalssynpunkt. Som framgår av tabellen var kandidater med hög inkomst också kraftigt överrepresenterade bland toppkandidaterna (78,2 procent). Emellertid framgår av tabellen också att överrepresentationen av högstinkomsttagare var ännu högre bland de personvalda (89,5 procent). Vidare, av de sex personvalda kandidater som stod på icke valbar plats tillhörde fyra (66,7 procent) den högsta inkomst kategorin, och i procent är även denna andel klart högre än motsvarande andel på valsedlarna. Sammantaget tyder resultaten på att personvalet gynnade kandidater med en hög inkomst.

Tabell 3.8 Inkomst och personval 2006 (procent)

	<i>Nominerade, totalt</i>	<i>Nominerade, toppkandidater</i>	<i>Personröster</i>	<i>Personvalda, totalt</i>	<i>Personvalda, ej valbar plats</i>
<i>Riksdag</i>					
0–99 tkr	11,2		5,6		
100–199 tkr	13,7	4,7*	5,3	1,8	
200–399 tkr	48,8	17,1	26,5	8,8	33,3*
400– tkr	26,4	78,2	62,6	89,5	66,7
<i>Kommun</i>					
0–99 tkr	10,0	5,8	7,1	5,0	10,9
100–199 tkr	19,5	13,2	10,1	9,1	16,3
200–399 tkr	55,1	49,8	41,7	48,1	49,6
400– tkr	15,4	31,2	41,1	37,8	23,3
<i>Landsting</i>					
0–99 tkr	9,0	2,3	6,6	2,5	
100–199 tkr	16,4	4,7	9,0	4,6	18,3**
200–399 tkr	54,7	40,4	43,3	44,2	50,0
400– tkr	19,8	52,6	41,1	48,7	31,7

Kommentar: * Inkomst 0–399 tkr, ** Inkomst 0–199 tkr.

Källa: SCB.

Även i kommunalvalet förefaller personvalet ha gynnat kandidater med hög inkomst. Kandidater i den högsta inkomst kategorin (400–tkr) både erhöll personröster och blev personvalda i en utsträckning som klart överskred deras andel på valsedlarna (41,1 respektive 37,8 procent jämfört med 15,4 procent). Skillnaden mellan kandidater med hög och låg inkomst var dock mindre än i riksdagsvalet. Vidare kan noteras att kandidater i den lägsta inkomst kategorin (0–99 tkr) som stod på icke valbar plats blev personvalda i en utsträckning som ungefär motsvarar deras andel på valsedlarna (10,9 procent jämfört med 10,0 procent). Just i det avseendet tycks personvalet i kommunalvalet med andra ord inte ha missgynnat kandidater med lägre inkomst.

Landstingsvalet påminner till en del om kommunalvalet. Dock blev kandidater med lägre inkomst (0–99 tkr och 100–199 tkr) personvalda i något lägre utsträckning, vilket kan ha samband med att de i mindre utsträckning än i kommunvalen toppade sina partiets valsedlar. I ytterligare ett avseende förefaller personvalet i landstingsvalet ha missgynnat kandidater med låg inkomst mer än i kommunalvalet. Som framgår av tabell 3.8 var det mindre vanligt i landstingsvalet att personvalda kandidater på icke valbar plats hade låg inkomst.

Förtroenderoll

I rapportens nästa avsnitt (Partierna och personvalet) studeras i vad mån personvalet haft konsekvenser för partierna i olika avseenden, bl.a. om partisammanhållningen har förändrats. En närbesläktad fråga som uppmärksammas redan i detta avsnitt är om de förtroendevaldas representationsstil eller förtroenderoll har ändrats efter införandet av personval. Hur uppfattar ledamöterna sin roll som representant? I den statsvetenskapliga litteraturen talar man ibland om tre olika slags representationsuppfattningar som skiljer sig åt med avseende på relationen väljare–valda (till exempel Bäck 2000 s. 56 f., se även SOU 2001:48 s. 93 f.). Representanten såsom väljardelegat innebär att den förtroendevalde har ett mer eller mindre bundet mandat från väljarna. Hans eller hennes uppgift är att följa väljarnas uppfattning i olika frågor. Väljardelegatens motsats är förtroendemannen. Den förtroendevalda har då ha ett öppet mandat från väljarna och fattar efter eget skön det beslut som han eller hon anser vara bäst för medborgarna. Väljarna utkräver ansvar

i efterhand i samband med val. Den tredje företrädarrollen är partiombudet. I likhet med väljardelegaten har partiombudet ett bundet mandat, men det härrör inte direkt från väljarna utan från det parti han eller hon representerar. Väljarna röstar på olika partiers politiska program och kan också själva vara medlemmar i ett. Ledamotens koppling till väljarna går således via partiet. I den mån personvalet har haft någon påverkan på ledamöternas förtroenderoll torde det vara ett minskat inslag av partiombud och ökat inslag av främst väljardelegat.

I sammanhanget kan vara värt att notera erfarenheter från Tyskland där man har ett s.k. blandvalssystem. Studier visar nämligen att det sätt på vilket en ledamot har fått sitt mandat – genom valkretsval, som är majoritetsval i enmansvalkretsar, eller genom listval, som är val på parti – till en viss del påverkar ledamoten i dennes förtroenderoll (Isberg 2003 s. 18). Valkretsvalda visar sig ha medborgarkontakter i något större utsträckning än listvalda. De valkretsvalda är också mer inriktade på att företräda medborgarna i sin valkrets och anser i högre grad att deras egen uppfattning är det mest avgörande beslutsriteriet.

Någon studie som specifikt behandlar det svenska personvalets påverkan på ledamöters förtroenderoll har, såvitt känt, inte genomförts på senare tid (se dock avsnittet Partierna och personvalet). Statsvetarna Martin Brothén och Mikael Gilljam har emellertid studerat hur riksdagsledamöter i allmänhet själva ser på sin roll som representanter och utför sitt uppdrag mellan valen, och de har därvid även diskuterat frågan om personvalets betydelse (Brothén & Gilljam 2005). Vad gäller vikten av att representera olika grupper och intressen uppgav ledamöterna i en undersökning som genomfördes 2002 att det var viktigast att representera partiets politik, därefter regionens/valkretsens intressen (s. 198 f.). Att föra fram sina personliga åsikter eller arbeta med problem för enskilda väljare som vänt sig till vederbörande ansågs inte fullt lika viktigt. Jämförs med tidigare undersökningar, från tiden före personvalsreformen, är ledamöternas bedömningar tämligen stabila. En tydlig skillnad sedan 1980-talet är dock att det enligt ledamöterna har blivit mindre viktigt att arbeta med problem för enskilda väljare som vänt sig till vederbörande.

En annan fråga i Brothéns och Gilljams undersökning gällde om ledamöterna i en omröstningssituation anser att de i första hand bör följa partilinjen (partiprincipen), följa den egna kompassen (individprincipen) eller fungera som en av väljarna bunden delegat

(väljarprincipen). Den princip som i 2002 års undersökning förordades av flest riksdagsledamöter var individprincipen, därefter partiprincipen och sist väljarprincipen (s. 200 f.). I tidigare undersökningar har som regel partiprincipen satts främst. Resultatet innebär således att det har skett en förändring i riksdagsledamöternas uppfattning om vilken linje man bör följa vid en eventuell lojalitetskonflikt. Brothén och Gilljam menar att partiets ställning som representationsobjekt successivt har försvagats. Undersökningen visar också att partiets (partiprincipen) ställning gentemot den egna valkretsen (väljarprincipen) fortfarande är stark, även om det skett en försvagning åtminstone jämfört med mitten av 1980-talet.

Vad gäller riksdagsledamöternas kontakter med väljarna mellan valen visar undersökningen att dessa ökade mellan 1985 och 2002 både i och utanför den egna valkretsen. Kontakterna med väljarna från den egna valkretsen var något vanligare än kontakterna med andra väljare. Skillnaden har dock minskat något sedan 1985. Brothén och Gilljam menar att det är uppenbart att ledamöterna lägger stor vikt vid mellanvalskontakter med den egna valkretsen och att även andra typer av kontakter har blivit vanligare. Vad gäller kontakterna med den egna valkretsen anser ledamöterna framför allt att dessa är viktiga för att få information om problemen i valkretsen, även om många ledamöter även framhåller vikten av att informera om det pågående riksdagsarbetet.

Sammanfattningsvis visar, enligt Brothén och Gilljam, studien att partierna i dag inte längre har samma dominerande ställning i riksdagsledamöternas representationsideologier, att mellanvalskontakter med olika medborgargrupper (både valkretsen och andra medborgargrupper) har blivit ett allt viktigare inslag i ledamöternas arbetsuppgifter och att det enligt ledamöterna är särskilt viktigt att informera sig om problemen på hemmaplan (s. 211 f.). Utvecklingen kan förmodligen, anser de, kopplas samman med personvalet och att allt fler ledamöter upplever att de sitter på personliga riksdagsmandat.

Sammanfattning och kommentar

Den stora majoriteten kandidater som blir valda blir inte personvalda utan får sitt mandat till följd av sin placering på partiets valsedel. I 2006 års riksdagsval blev 57 av 349 ledamöter person-

valda, vilket motsvarar 16 procent. Det är färre än i 1998 och 2002 års riksdagsval, då ungefär en fjärdedel av ledamöterna blev personvalda. Av de totalt 13 087 kommunfullmäktigeledamöterna blev 2 096 personvalda, vilket också det motsvarar 16 procent av ledamöterna. Även detta var en nedgång jämfört med föregående val, då omkring en femtedel av ledamöterna blev personvalda. Av de totalt 1 656 landstingsfullmäktigeledamöterna blev 437 personvalda, vilket motsvarar 26 procent av ledamöterna. Vid föregående landstingsval blev drygt en tredjedel av ledamöterna personvalda.

Till stor del går väljarnas personröster till kandidater som står högt placerade på partiernas valsedlar. Flertalet av de personvalda ledamöterna skulle följaktligen ha blivit valda även i ett system utan personval eftersom de var placerade på valbar plats. Det innebär att personvalets direkta effekt på kandidaturvalet, dvs. antalet kandidater som står placerade på icke valbar plats och som blir invalda enbart på personröster, var liten. I riksdagsvalet blev 6 kandidater på icke valbar plats personvalda. I kommunal- och landstingsvalen var motsvarande antal 129 respektive 60. I samtliga val var detta färre än 2002.

Tillsammans med resultatet i föregående avsnitt om väljarna och personvalet kan alltså sägas att personröstningen i 2006 års riksdagsval innebar att omkring en femtedel av väljarna genom sina personröster utsåg omkring en sjättedel av riksdagsledamöterna som i sin tur till 90 procent stämde med partiernas kandidatrangordning, dvs. de stod på valbar plats. I kommunalvalet utsåg knappt en fjärdedel av väljarna genom sina personröster omkring en sjättedel av fullmäktigeledamöterna, och till nästan 95 procent överensstämde dessa med partiernas kandidatrangordning. I landstingsvalet, slutligen, utsåg omkring en femtedel av väljarna genom sina personröster drygt en fjärdedel av fullmäktigeledamöterna som till drygt 85 procent stämde överens med partiernas kandidatrangordning.

Hur resultatet ska tolkas beror så klart på vilka förväntningar eller förhoppningar som finns på personvalet. Klart är att förändringarna av kandidaturvalet har sjunkit successivt, och skulle det fortsätta att sjunka i samma takt kommer det om två val inte att bli några förändringar alls i förhållande till partiernas rangordningar. Om personvalets genomslag i 2006 års val också ska anses för litet görs här ingen bedömning av. En synpunkt som ändå kan framhållas är att man i en diskussion om personvalets genomslag bör beakta hela den ovanstående bilden. Även om den direkta effekten

av personvalet på kandidaturvalet var liten, allra helst i det senaste valet, framgår av undersökningen att genomslaget är klart större när det totala antalet personvalda beaktas. Slutsatsen av detta är att de väljare som personröstar ofta tycks göra samma bedömning som partierna själva av vilka kandidater som bör utses, och personvalda kandidater som inför valet stod på valbar plats är knappast mindre personvalda än personvalda kandidater som inför valet stod placerade längre ned på listorna. Med utgångspunkt enbart i de få förändringar som personvalet har resulterat i avseende kandidaturvalet skulle en tolkning av personvalets genomslag kunna vara att det är alltför svårt för kandidater längre ned på listorna att bli personvalda. Men resultatet skulle också kunna tolkas som att partierna många gånger är i fas med sina väljare när det gäller vilka kandidater som är mest lämpade att företräda dem i de beslutande församlingarna.

Studerars personröster på kandidater som klarat spärren visar det sig att flertalet av dem klarar spärren med en viss marginal. Av de kandidater som i riksdagsvalet klarade spärren på åtta procent fick en majoritet personröster motsvarande elva procent eller mer. En liten grupp fick 20 procent eller mer. Kommunalvalet kännetecknas ännu mer av att de kandidater som klarar personvalsspärren gör det med förhållandevis bred marginal. Nästan två tredjedelar av dem som klarade spärren på fem procent hade personröster motsvarande åtta procent eller mer. Jämfört med övriga val var det också en större andel av dessa kandidater som fick 20 procent eller mer i personröster. I landstingsvalet däremot var som regel marginalen till personvalsspärren mindre. Av de kandidater som klarade spärren på fem procent hade majoriteten personröster motsvarande fem till åtta procent. Resultatet tyder på att väljarna i kommunalvalet koncentrerar personröstandet på ett mindre antal populära kandidater som med förhållandevis bred marginal klarar personvalsspärren, medan de i landstingsvalet sprider sina personröster på ett större antal kandidater som med knapp marginal klarar personvalsspärren.¹⁶ Riksdagsvalet är i detta avseende ett mellanting mellan kommunalvalet och landstingsvalet.

I avsnittet har även studerats hur personvalssystemet påverkar olika grupper av kandidater. Vad kvinnliga och manliga kandidater beträffar tycks personvalet ha missgynnade de förra i riksdagsvalet på så sätt att kvinnliga kandidater fick färre personröster och blev

¹⁶ Resonemanget baseras på kandidater som klarat personvalsspärren. Väljarnas personröster på kandidater som inte klarat spärren beaktats inte i sammanhanget.

personvalda i mindre utsträckning än vad som kan motiveras av deras andel på valsedlarna. Samtidigt var hälften (tre av sex) av de personvalda kandidaterna på icke valbar plats kvinnor, vilket indikerar att personvalssystemet fungerade jämställt i det avseendet. I kommunalvalet missgynnade personvalssystemet kvinnliga kandidater genom att de fick färre personröster och blev personvalda i mindre utsträckning än vad som motsvarar deras andel på valsedlarna. Till viss del kan det möjligen förklaras av att kvinnliga kandidater var underrepresenterade bland toppkandidaterna på valsedlarna, vilka erfarenhetsmässigt brukar få fler personröster än kandidater längre ned på valsedlarna. Emellertid var kvinnorna även underrepresenterade bland personvalda kandidaterna som stod på icke valbar plats i kommunalvalet. Personvalet förefaller således kunna leda att förstärka den underrepresentation som finns av kvinnor i kommunfullmäktige. Tilläggas bör att det finns stora skillnader mellan olika kommuner och kommuntyper. Hur personvalssystemet påverkat kvinnliga kandidater varierar med andra ord inom landet. I landstingsvalet är bilden att personvalssystemet i det närmaste gynnade kvinnliga kandidater. Både när det gäller personröster, personvalda och personvalda på icke valbar plats var kvinnor överrepresenterade i förhållande till deras andel på valsedlarna. Bilden varierar dock mellan olika landsting. Sammantaget pekar resultaten i något olika riktningar i de tre valen varför slutsatsen måste bli att det knappast är personvalssystemet i sig som gynnar eller missgynnar ettdera könet. En möjlighet skulle dock kunna vara att personvalet under vissa omständigheter missgynnar kvinnliga kandidater. I enstaka kommuner kan finnas lokala kulturer som från personvalssynpunkt innebär sämre förutsättningar för kvinnliga kandidater än manliga kandidater (jfr Bäck & Öhrvall 2004 s. 34). Kandidaters tillgång till lokala nätverk och föreningar som kan bistå med stöd i olika former i kandidaternas personvalskampanjer kan också variera mellan kommunerna, något som i sin tur kan inverka på kvinnliga och manliga kandidaters framgång i ett personval. Till exempel kan förekomsten av väl fungerande kvinnoförbund i en kommun förbättra förutsättningarna för kvinnliga kandidater att bedriva personvalskampanjer.

En grupp kandidater som enligt undersökningen missgynnas av personvalssystemet i både riksdags-, kommunal- och landstingsvalet är de äldre. I alla tre valen fick kandidater som är 65 år eller äldre färre personröster och blev personvalda i mindre utsträckning än vad som kan motiveras av deras andel på valsedlarna. De var även

underrepresenterade bland personvalda kandidater på icke valbar plats. Yngre kandidater mellan 18 och 29 år missgynnades av personvalssystemet i riksdagsvalet. Av de sex personvalda riksdagskandidaterna på icke valbar plats ingick emellertid en i den yngre åldersgruppen, vilket innebär att yngre kandidater åtminstone inte kan sägas ha missgynnats i detta avseende. Vidare förefaller yngre kandidater ha missgynnats i mindre utsträckning av personvalet i kommunal- och landstingsvalen. I dessa val fick de förhållandevis många personröster och var väl representerade bland personvalda på icke valbar plats. Bland personvalda totalt sett var de dock underrepresenterade. Den åldersgrupp som gynnades mest av personvalssystemet i riksdagsvalet var 40–49-åringarna. Till sammans med 50–59-åringarna var dessa också de mest gynnade i kommunal- och landstingsvalen.

När det gäller riksdagsvalet förefaller kandidater med utländsk bakgrund ha missgynnats av personvalssystemet. De fick färre personröster och blev personvalda i mindre utsträckning än vad som motsvarar deras andel på valsedlarna. Bland de personvalda på icke valbar plats fanns ingen med utländsk bakgrund. I kommunal- och landstingsvalen såg det emellertid annorlunda ut. Kandidater med utländsk bakgrund fick där personröster som motsvarar deras andel på valsedlarna, och bland de personvalda på icke valbar plats var kandidater med utländsk bakgrund väl representerade; i kommunalvalet fick kandidater med utländsk bakgrund till och med något fler personröster än vad som motsvarar deras andel på valsedlarna och de var något överrepresenterade bland personvalda kandidater på icke valbar plats. I dessa avseenden förefaller personvalssystemet således ha gynnat kandidater med utländsk bakgrund. Bland personvalda totalt sett var personer med utländsk bakgrund emellertid underrepresenterade. Här kan noteras att de var underrepresenterade bland toppkandidaterna på partiets valsedlar. Att de var underrepresenterade bland de personvalda totalt sett kan således ha att göra med att de hade sämre placeringar på partiernas listor.

Högutbildade kandidater tycks gynnas av personvalssystemet. Kandidater med eftergymnasial utbildning fick fler personröster och blev personvalda i större utsträckning än vad som motsvarar deras andel på valsedlarna. En bidragande orsak kan vara att partiernas toppkandidater inte sällan är högutbildade. Högutbildade kandidater är emellertid även kraftigt överrepresenterade bland personvalda på icke valbar plats. Den överrepresentation av

högutbildade som redan finns i de politiska församlingarna förefaller således kunna förstärkas av personvalssystemet.

Ytterligare en grupp kandidater som gynnas av personvalssystemet är de med hög inkomst. Kandidater med en inkomst över 400 000 kronor fick en större andel av personrösterna än vad som motsvarar deras andel på valsedlarna och de var klart överrepresenterade bland de personvalda även bland personvalda på icke valbar plats. Detta gäller särskilt, visar undersökningen, i riksdagsvalet. Även i kommunal- och landstingsvalen tycks kandidater med hög inkomst ha gynnats av personvalet, men överrepresentationen är mindre. I kommunalvalet visar sig kandidater i den lägsta inkomstgruppen (0–99 tkr) till och med bli personvalda i en utsträckning som motsvarar deras andel bland toppkandidaterna, och bland de personvalda på icke valbar plats utgör de ungefär en lika stor grupp som deras andel på valsedlarna.

Resultaten i undersökningen innebär att personvalssystemets påverkan på olika kandidatgrupper knappast låter sig sammanfattas i en enkel mening. Det finns tecken på att grupper som traditionellt har varit överrepresenterade gynnas, men bilden varierar beroende på vilken aspekt av personvalsresultatet (personröster, personvalda totalt, personvalda på icke valbar plats) som studeras. Dessutom finns skillnader mellan riksdagsval, kommunalval och landstingsval samt variationer inom landet. Sannolikt har partiernas sätt att fungera internt – på vilket sätt de ger stöd och hjälp till engagerade partimedlemmar och nominerar kandidater – lika stor eller större betydelse än själva personvalssystemet för hur olika grupper påverkas av personvalet. En grupp som det dock kan slås fast har missgynnats av personvalssystemet är äldre kandidater, medan kandidater med hög utbildning och inkomst i huvudsak tycks ha gynnats. Huruvida det faktum att äldre kandidater missgynnas i grunden är en fråga om skillnad mellan åldersgrupper eller mellan olika generationer återstår att se. En annan slutsats som kan dras av undersökning är att grupper som traditionellt har ansetts resurs-svaga i politiken tycks ha missgynnats mindre av personvalssystemet i kommunalvalet än i riksdagsvalet. Kandidater med utländsk bakgrund förefaller i kommunalvalet till och med ha gynnats av personvalet i vissa avseenden. Från detta mönster finns ett undantag. Kvinnliga kandidater i kommunalvalet tycks i det närmaste ha missgynnats av personvalssystemet. Ytterligare en iakttagelse som kan göras är att andelen personröster som går till kandidater från underrepresenterade grupper, såsom kvinnor,

yngre, invandrare, låg- och medelutbildade samt låg- och medelinkomsttagare, tenderar att vara högre än andelen personvalda kandidater från motsvarande grupp. Resultatet innebär att det är relativt sett vanligare att personröster på kandidater från någon av dessa grupper blir resultatlösa i den meningen att de inte leder till att kandidaten blir personvald.

Personvalets eventuella effekter på ledamöternas aktivitet i parlamentet behandlas i nästa avsnitt om partierna och personvalet. I detta avsnitt har den närbesläktade frågan om de valdas representationsstil eller förtroenderoll uppmärksammas. Ser förtroendevalda sig i första hand som representanter för sitt parti eller för väljarna? Eller lägger de störst vikt vid sin egen, självständigt grundande mening? Någon särskild studie av personvalets eventuella effekter på ledamöternas representationsstil har såvitt känt inte genomförts. I en nyligen presenterad studie undersöks dock hur riksdagsledamöter generellt ser på sin roll som representanter. I studien undersöks utvecklingen över tid, vilket gör det möjligt att jämföra ledamöternas uppfattningar före och efter personvalsreformen. Av studien framgår att det har skett vissa förändringar. Bland annat har partiernas ställning som representationsobjekt försvagats. Det är dock inte så mycket väljarna i den egna valkretsen som har stärkt sin ställning därvidlag utan i stället förefaller ledamöterna lägga större vikt vid att följa den uppfattning de själva bildat sig. Denna tillsammans med ytterligare ett antal förändringar, till exempel ökning av kontakter med väljarna i den egna valkretsen, kopplas av författarna till studien samman med införandet av personröstning och att flera ledamöter numera sitter på ett personligt mandat. Med det inte sagt att ledamöternas faktiska handlande i det parlamentariska arbetet har förändrats (se Mattson 2005 s. 129), vilket alltså diskuteras i följande avsnitt.

4 Partierna och personvalet

Den tredje aktörskategorin i rapporten är de politiska partierna. Som beskrivs i inledningsavsnittet har personvals-systemet utformats med hänsyn till både partiernas och väljarnas intresse. Valen ska vara partival i grunden, men inom denna ram ska väljarna ha möjlighet att påverka kandidaturvalet. Personvalet kan beröra partierna både direkt och indirekt. I direkt mening kan de påverkas genom att andra personer än de som partierna själva rangordnat högst kommer att företräda partiet och dess väljare i de valda församlingarna. I mer indirekt mening kan personvalet påverka partiernas inre liv och sätt att fungera. I samband med val torde partierna mer än tidigare anse sig behöva presentera kandidater som med sina personliga egenskaper kan locka väljare att rösta på (kandidaten och) partiet. Vidare kan partiernas förmåga att agera enhetligt påverkas. Varje parti går till val med ett samlat program för sin politik och med det som grund konkurrerar de med andra partier om väljarnas röster. Samtidigt har enskilda kandidater egna personvalskampanjer med egna profilfrågor och de konkurrerar med andra kandidater i partiet. Behovet bland nominerade och i slutändan valda att profilera sig och märkas utanför partiet och partigruppen kan förväntas öka till följd av personvalet.

Nedan redovisas inledningsvis personvalets direkta genomslag på de politiska partierna. Genomslaget studeras brett. Flera aspekter uppmärksammas liksom skillnader mellan olika partier. I vad mån har olika partiers väljare personröstat? Har ett partis väljare i huvudsak bekräftat den kandidatrangordning som partiet har gjort på valsedlarna eller har de röstat på ett sätt går emot partiets rangordning med ändrad personsammansättning av partigruppen som följd? Därefter studeras hur personvalet indirekt har påverkat partierna i två olika avseenden under en mandatperiod: dels i samband med valrörelserna, dels under den tid däremellan som ägnas åt parlamentariskt arbete. I dessa sistnämnda delar byg-

ger rapporten inte på något nyframtaget material, utan i stället redovisas bl.a. resultat som framkommit i andra utvärderingar och i forskning på området.

Personvalets genomslag i olika partier

Väljarnas personröster

Först studeras alltså hur stor andel av partiernas väljare som personröstar. Ju större andel av ett partis väljare som personröstar, desto mer kan partiet sägas vara berört av personvalet. Ett högt personvalsdeltagande bland ett partis väljare behöver förvisso inte medföra att kandidater blir personvalda. Väljarna kan sprida sina personröster på ett stort antal kandidater med den följd att endast ett fåtal klarar personvalsspärren. Det säger inte heller något om väljarna stödjer partiets kandidatrangordning eller inte. Oaktat detta kan man anta att ett högt personvalsdeltagande bland ett partis väljare i sig tolkas och beaktas av partiet.

Det har ovan konstaterats att andelen som avgav personröst minskade i 2006 års val. Av tabell 4.1 framgår att personröstningen minskade bland samtliga partiers väljare. I riksdagsvalet var minskningen störst bland Centerpartiets väljare. Jämfört med 1998 års val har andelen personröster bland dessa minskat med över 15 procentenheter. Alltjämt är centerpartistiska väljare dock de som personröstar i störst utsträckning. Näst mest personröstar Kristdemokraternas väljare. Socialdemokraternas väljare personröstar i minst utsträckning. Av tabellen framgår även att Moderaternas väljare personröstar i något mindre utsträckning än vid 2002 års riksdagsval. Vid närmare granskning visar det sig dock att personröstningen minskade förhållandevis mycket för Moderaternas del i alla län utom i Stockholms län (inklusive Stockholms kommun), där partiledaren Fredrik Reinfeldt kandiderade och fick många personröster. I till exempel Västerbottens län minskade personvalsdeltagandet bland de moderata väljarna med drygt 22 procentenheter, i Norrbottens län med drygt 17 procentenheter, i Östergötlands län med drygt 15 procentenheter och i Jönköpings län med drygt 12 procentenheter. Att personröstningen på detta sätt minskar i partier som ökar kraftigt mellan två val, vilket Moderaterna gjorde mellan 2002 och 2006, är känt sedan tidigare. Som exempel kan nämnas Folkpartiet 2002. Tidigare hade Folkpartiets väljare fram-

stått som de kanske mest personröstningsbenägna, men vid 2002 års val minskade personvalsdeltagandet bland de folkpartistiska väljarna markant till den lägsta nivån av alla partiers väljare. Minskningen har satts i samband med att kännedomen om det egna partiets kandidater är lägre bland nytillkomna väljare än bland väljare som länge röstat på samma parti, vilket i sin tur medför en mindre andel personröster (KU 2003/04:URD6 s. 33). Motsvarande förklaring kan även tänkas gälla för den i fler län noterade nedgången i personvalsdeltagande bland Moderaternas väljare 2006. Som redovisats i avsnittet Väljarna och personvalet framgår också i valundersökningen från senaste valet att väljare som bytte parti personröstade i mindre utsträckning än väljare som röstade på samma parti som i föregående val.

Tabell 4.1 Andel personröster i 1998, 2002 och 2006 års val fördelat på parti (riksdagspartierna, procent)

Parti	Riksdag			Kommun			Landsting		
	1998	2002	2006	1998	2002	2006	1998	2002	2006
s	26,1	23,7	20,7	31,2	28,3	26,9	25,4	22,4	20,2
m	30,2	27,4	22,1	34,9	32,3	27,1	29,5	26,9	21,1
c	41,3	33,3	25,8	50,2	41,6	35,5	37,8	33,6	26,8
fp	34,2	23,4	21,2	41,7	28,7	28,6	30,0	23,0	22,1
kd	38,3	30,1	24,3	35,8	34,3	32,5	31,1	29,2	25,9
v	27,2	27,6	21,6	33,6	31,8	28,1	27,1	26,2	22,4
mp	27,2	27,0	21,5	31,8	28,9	23,3	21,9	24,3	20,1

Källor: KU 2003/04:URD6 s. 34, Valmyndigheten.

Andra större minskningar mellan 2002 och 2006 i andel personröster hade Centerpartiet i Västerbottens län (-12,0 procentenheter), Västra Götalands län (-11,4 procentenheter) och Kalmar län (-10,3 procentenheter), Kristdemokraterna i Gotlands län (-16,0 procentenheter), Västerbottens län (-12,4 procentenheter) och Jönköpings län (-11,5 procentenheter), Socialdemokraterna i Västerbottens län (-15,5 procentenheter) och Norrbottens län (-11,4 procentenheter) samt Miljöpartiet i Norrbottens län (-13,6 procentenheter).

Bortsett från ökningen bland moderata väljare i Stockholms län steg personröstningen mest bland Miljöpartiets väljare i Västmanlands län (6,1 procentenheter), där språkröret Maria Wetterstrand

fick många personröster. Även i Jämtlands, Västernorrlands och Kalmar län ökade personvalsdeltagandet noterbart bland Miljöpartiets väljare (över 3 procentenheter). Noteras kan här att, till skillnad från 2002, minst ett av partiets två språkrör, Maria Wetterstrand och Peter Eriksson, kandiderade i de nämnda valkretsarna, och det var också de som fick flertalet personröster.

I kommunalvalet och landstingsvalet är utvecklingen ungefär densamma som i riksdagsvalet. En skillnad är dock att nedgången för vissa partier är mindre i dessa val än i riksdagsvalet. Särskilt gäller detta Folkpartiet, Kristdemokraterna och Vänsterpartiet. Vad gäller de två sistnämnda partierna hade de vid 2002 års val partiledare som var ovanligt framgångsrika i personvalet. Att nedgången för dessa partiers del är större på riksnivå än på kommunal nivå skulle därför till en del kunna ha att göra med byten på partiledarposten.

I tabellen redovisas endast personröster på riksdagspartierna. Därutöver ställde ett flertal andra partier upp i valet, och på kommunal- och landstingsnivå erhöll flera av dem mandat i fullmäktige. I riksdagsvalet visar sig personröstning vara något vanligare bland dessa "övriga partiers" väljare än bland riksdagspartiernas väljare. Drygt 26 procent av dem som röstade på "övriga partier" avgav personröst, vilket är mer än vad något av riksdagspartiernas väljare gjorde. I kommunalvalet och landstingsvalet var det annorlunda. Av dem som röstade på "övriga partier" i dessa val avgav 27,7 respektive 24,5 procent personröst, vilket innebär att personröstningen var mindre vanlig än bland flera av riksdagspartiernas väljare.

Personvalda totalt

Går man vidare och studerar resultatet av väljarnas personröstning visar det sig finnas ett visst samband mellan i vilken utsträckning ett partis väljare personröstar och andelen personvalda kandidater från partiet. Centerpartiet och Kristdemokraterna, vars väljare personröstade i störst utsträckning i riksdagsvalet, fick också störst andel personvalda riksdagsledamöter (omkring 50 procent vardera), vilket framgår av tabell 4.2. Minst andel personvalda riksdagsledamöter fick Socialdemokraterna (4,6 procent), vars väljare också var de som personröstade i minst utsträckning.

Tabell 4.2 Andel personvalda i 1998 (endast riksdagsvalet), 2002 och 2006 års val fördelat på parti (procent)

Parti	Riksdag			Kommun		Landsting	
	1998	2002	2006	2002	2006	2002	2006
s	9,9	9,0	4,6	7,2	6,5	10,6	7,1
m	28,0	32,7	12,4	20,4	13,0	43,5	23,1
c	100,0	81,8	51,7	28,1	24,6	77,7	59,6
fp	76,5	22,9	25,0	25,0	26,8	41,2	38,0
kd	7,1	36,4	50,0	30,1	30,0	61,0	53,4
v	27,9	30,0	13,6	31,2	23,0	51,0	43,0
mp	31,2	29,4	10,5	24,6	17,7	45,5	39,7
övr.	–	–	–	31,2	30,5	42,6	38,4

Källor: KU 2003/04:URD6 s. 36, SOU 1999:136 s. 80, Valmyndigheten.

Skillnaden mellan andel personvalda i partierna är dock betydligt större än vad som kan förklaras av personvalsdeltagandet bland deras väljare. Till exempel skiljde det cirka 45 procentenheter mellan andel personvalda socialdemokratiska riksdagsledamöter och andel personvalda kristdemokratiska riksdagsledamöter i 2006 års val. I personvalsdeltagande skiljde det dock bara knappt fyra procentenheter mellan de socialdemokratiska och kristdemokratiska väljarna i 2006 års val. Det måste följaktligen finnas flera andra orsaker än väljarnas personvalsdeltagande till variationen mellan andel personvalda ledamöter i partierna. Delvis, ska det visa sig, kan orsakerna sökas i själva valsystemet.

En orsak kan vara att vissa partiers väljare i större utsträckning sprider sina personröster på flera av partiets kandidater. Följden blir att färre kandidater når upp till personvalsspärren om åtta procent i riksdagsvalet eller fem procent i kommunal- och landstingsvalen. En indikation på om så är fallet kan fås genom att jämföra antalet personröster som läggs på kandidater som klarar personvalsspärren med det totala antalet personröster. När så görs visar det sig finnas stora skillnader mellan partierna härvidlag. Som framgår av tabell 4.3 gick i 2006 års riksdagsval endast 12,6 procent av de socialdemokratiska väljarnas personröster till kandidater som klarade personvalsspärren. Det innebär att nästan nio av tio socialdemokratiska personröster på det sättet var verkningslösa. Av de moderata väljarnas personröster i riksdagsvalet gick däremot 38,2 procent till kandidater som klarade personvalsspärren. Jämfört med

de socialdemokratiska väljarna var det alltså tre gånger vanligare att de moderata väljarnas personröster var verkningsfulla i den meningen att de gick till kandidater som klarade personvalsspärren. Skillnaderna mellan partierna ser lite olika ut beroende på vilket val som studeras. I till exempel kommunalvalet, där för övrigt andelen personröster som gick till kandidater som klarade personvalsspärren överlag var klart högre än i de andra valen, var det Miljöpartiets väljare som hade flest verkningslösa personröster. Det generella mönstret är ändå att moderata, centerpartiska och kristdemokratiska väljare oftare personröstar på kandidater som sedan visar sig klara spärren medan framför allt socialdemokratiska, vänsterpartistiska och miljöpartistiska väljare oftare personröstar på kandidater som sedan visar sig inte klara personvalsspärren. Folkpartiets väljare placerar sig i mitten på denna skala. Resultatet tyder på att det framför allt är hos Moderaterna, Centerpartiet och Kristdemokraterna man finner de bland väljarna mest populära kandidaterna, vilka lockar ett stort antal personröster. För bl.a. Socialdemokraternas och Vänsterpartiets del är bilden den omvända, dvs. det är hos dem mindre vanligt med kandidater som lockar många personröster. Ytterligare resultat som tyder på att så är fallet är dels att den genomsnittliga andelen personröster på den kandidat i respektive valkrets som fått flest personröster är högst hos Centerpartiet och Kristdemokraterna och lägst hos Socialdemokraterna och Vänsterpartiet, dels att skillnaden i andel personröster mellan den mest kryssade och näst mest kryssade kandidaten i respektive valkrets är störst hos Centerpartiet och Kristdemokraterna och minst hos Socialdemokraterna och Vänsterpartiet (enbart riksdagsvalet har studerats). Det är med andra ord i de två förstnämnda partierna man finner de kandidaterna som är särskilt populära hos väljarna i personvalet, medan de mest populära kandidaterna i de två sistnämnda partierna inte skiljer sig lika mycket i fråga om popularitet från övriga av partiets kandidater.

Tabell 4.3 Andel personröster på kandidater som klarade spärren i 2006 års val fördelat på parti (procent)

<i>Parti</i>	<i>Riksdag</i>	<i>Kommun</i>	<i>Landsting</i>
s	12,6	35,5	10,7
m	38,2	44,0	27,5
c	33,3	43,8	38,6
fp	19,9	33,4	25,3
kd	32,7	37,8	29,0
v	15,9	29,0	23,7
mp	27,9	21,9	13,9

Källa: Valmyndigheten.

En annan orsak till skillnaden mellan andelen personvalda ledamöter i olika partier har att göra med partiernas storlek eller, rättare sagt, hur många mandat de får i respektive valkrets. Endast undantagsvis klarar flera än en av ett partis kandidater i en valkrets att komma över personvalsspärren, vilket innebär att stora partier som får flera mandat i en valkrets också helt naturligt får en mindre andel personvalda ledamöter. För de största partierna i de största valkretsarna är det med nuvarande personvalsordning till och med i teorin omöjligt för alla ledamöter att bli personvalda ens om personvalsdeltagandet skulle uppgå till 100 procent. Eftersom en kandidat måste få personröster från minst åtta procent av partiets väljare kan som mest tolv kandidater nå upp till spärren (100 procent / 13 < 8 procent). Här kan konstateras att Moderaterna i 2006 års riksdagsval fick 17 mandat i valkretsen Stockholms län.

En tredje orsak till skillnaden mellan andelen personröster bland ett partis väljare och andelen personvalda berör de mindre partierna på det sättet att en kandidat förvisso kan klara personvalsspärren men trots det inte blir personvald på grund av att partiet blir utan mandat i den aktuella valkretsen. Detta drabbar, som sagt, främst mindre partier eftersom de stora partierna som regel får två eller flera mandat i de flesta valkretsarna. Som exempel från 2006 års val kan nämnas att Miljöpartiets båda språkrör i flera valkretsar fick en stor andel personröster utan att partiet fick mandat i dessa. Ett annat exempel gäller den mest kryssade kandidaten i riksdagsvalet. Denne kandiderade för Centerpartiet i Gotlands läns valkrets. I valet personröstade över 40 procent av Centerpartiets väljare på honom (se vidare avsnittet Kandidaterna och personvalet), men

eftersom Centerpartiet blev utan mandat i valkretsen blev han ändå inte vald.

Ytterligare en orsak har att göra med s.k. dubbelvalsavveckling, dvs. att samma kandidat blir vald i två eller flera valkretsar. Dubbelval kan inträffa när ett parti lanserar samma kandidat i flera valkretsar. Det kanske mest kända exemplet härvidlag är Alf Svensson (kd) i samband med 1998 års val. Kristdemokraterna ställde då upp med en rikslista, vilken toppades av Alf Svensson. Dessutom toppades även flertalet av Kristdemokraternas kretslistor av Alf Svensson. Följden blev att Svensson, som fick ett stort antal personröster i alla valkretsar, klarade personvalsspärren i flera valkretsar men självklart endast kunde tillträda mandatet i en av dessa. Samtidigt hade andra kristdemokratiska kandidater svårt att i konkurrens med Svensson få tillräckligt med personröster för att klara personvalsspärren. I flertalet valkretsar resulterade därför det stora antalet personröster på Svensson i att ingen kristdemokrat blev personvald, trots ett förhållandevis högt personvalsdeltagande bland de kristdemokratiska väljarna. I 2006 års riksdagsval förekom dubbelvalsavveckling i tre fall, vilket är färre än vid föregående val (se KU 2003/04:URD6 s. 67).¹

Det kan noteras att jämfört med förra riksdagsvalet ökade andelen personvalda i två partier, Kristdemokraterna och Folkpartiet. Detta skedde alltså trots att personröstningen gick ned bland båda partiernas väljare. Ökningen beror dock på att partierna fick färre mandat totalt sett. I absoluta tal blev antalet personvalda i Kristdemokraterna 2006 detsamma som 2002 (tolv stycken). I Folkpartiet blev de personvalda i absoluta tal färre 2006 än 2002 (sju i stället för elva stycken).

Studerar hur stor andel som är personvalda i olika partier i kommunfullmäktige- och landstingsfullmäktigeförsamlingarna är bilden ungefär densamma som i riksdagsvalet. Större partier tenderar att ha en mindre andel personvalda ledamöter. I kommunerna är dock skillnaderna mellan partierna mindre. Här kan erinras om den ovan konstaterade, generellt sett, lägre andelen personvalda i kommunerna jämfört med landstingen. För Centerpartiets del är andelen personvalda klart lägre i kommunerna än i riksdagen. Detta kan ses mot bakgrund av att Centerpartiet är ett större parti på kommunal nivå än på riksnivå och att det, som

¹ Lars Ohly (v) i Stockholms kommun, Fredrik Reinfeldt (m) i Stockholms län och Alf Svensson (kd) i Skåne S.

framgått, är svårt för flera kandidater från samma parti att i en valkrets eller kommun komma över personvalsspärren.

Nämnas kan även att andelen personvalda i kategorin ”övriga partier” visar sig vara hög i kommunerna jämfört med de andra partierna. Av de som sitter i kommunfullmäktige för dessa partier var 30,5 procent personvalda. Motsvarande andel i landstingsfullmäktige är 38,4 procent, vilket inte skiljer sig nämnvärt från de andra partierna.

Personvalda på icke valbar plats

Sist i undersökningen av personvalets direkta genomslag på partierna gäller det slutliga kandidaturvalet, dvs. vad som kan omtalas som personvalets direkta effekt. Frågan är i vilken utsträckning de kandidater som, om partiernas nomineringar hade fått råda, skulle ha tillträtt mandaten i riksdag, kommun- och landstingsfullmäktige har blivit förbikryssade av andra kandidater. I den mån så har skett kan man tala om att väljarna underkänner, eller korrigerar, partiets kandidatrangordning.

Såsom resultaten i föregående avsnitt om kandidaterna och personvalet redan gett en föraning om är de direkta effekterna små för samtliga partier. På det hela taget fullföljs partiernas kandidatrangordningar, delvis för att väljarna personröstar på de kandidater som partierna placerat högst upp på sina listor men framför allt för att de avstår från att personrösta och därmed så att säga överlåter till partierna (eller andra väljare) att avgöra vilka kandidater som ska väljas in på partiets mandat.

I tabell 4.4 redovisas antalet personvalda kandidater på icke valbar plats i respektive parti. Det parti som i detta avseende påverkats i klart minst utsträckning av personvalet är Socialdemokraterna. För det partiets del blev ingen kandidat på icke valbar plats personvald i vare sig riksdagsvalet eller kommunalvalet, och i landstingsvalet blev endast två socialdemokrater på icke valbar plats personvalda. Sammantaget motsvarar detta 0,04 procent av de socialdemokratiska ledamöterna i riksdag, kommun och landsting. Resultatet ska ses mot bakgrund av att personröstningen var lägre bland de socialdemokratiska väljarna än bland övriga partiets väljare. Det kan dock inte utgöra hela förklaringen till den ringa direkta effekten av personvalet. Stor betydelse har sannolikt också att Socialdemokraterna är största parti och därmed som regel

erhåller flera mandat i respektive valkrets. För att en kandidat för Socialdemokraterna ska anses stå på icke valbar plats krävs således en placering långt ned på partiets lista. Detsamma gäller för det näst största partiet, Moderaterna, som också kännetecknas av förhållandevis få personvalda på icke valbar plats. I mindre partier, som ofta kanske bara får ett till två mandat per valkrets, kan det räcka att en kandidat är nominerad som nummer två eller tre på listan för att det ska räknas som icke valbar plats. En närmare granskning ger också vid handen att personvalda på icke valbar plats från andra partier än Socialdemokraterna och Moderaterna i många fall är placerade förhållandevis högt på sina respektive partiers listor, placeringar som på socialdemokratiska och moderata listor skulle anses vara valbara platser.

Tabell 4.4 Personvalda kandidater på icke valbar plats i 1998 (endast riksdagsvalet), 2002 och 2006 års val fördelat på parti (antal)

Parti	Riksdag			Kommun		Lands ting	
	1998	2002	2006	2002	2006	2002	2006
s	1	1	0	1	0	2	2
m	2	4	1	31	7	12	9
c	3	1	2	27	21	13	11
fp	3	0	1	18	27	13	6
kd	1	0	2	24	22	17	7
v	1	2	0	26	19	13	10
mp	1	2	0	13	9	2	10
övr.	–	–	–	21	24	5	5

Källor: SOU 1999:136 s. 87, KU 2003/04:URD6 s. 39, Valmyndigheten.

Vidare skulle kunna sägas att de socialdemokratiska väljare som personröstade i 2006 års val i högre grad än andra partiers väljare instämde i partiets rangordning. Över 99 procent av de personvalda socialdemokraterna i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen var nämligen placerade på valbar plats, vilket betyder att den direkta effekten av personvalet blev liten; som framgått i det föregående lades dock många av socialdemokratiska personröster på kandidater som inte klarade personvalsspärren. Även Moderaternas väljare instämde i stor utsträckning i partiets kandidatrangordning då drygt 96 procent av de personvalda moderaterna i de tre valen var placerade på valbar plats. Återigen ska resultaten ses mot bakgrund

av att antalet kandidater som anses stå på valbar plats är större i Socialdemokraterna och Moderaterna än i övriga partier.

De partier som påverkades mest i fråga om kandidaturvalet var Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokraterna. Totalt i valen till riksdag, kommun- och landstingsfullmäktige blev i dessa partier 34, 34 respektive 31 kandidater på icke valbar plats personvalda. I relation till antalet mandat respektive parti har i de valda församlingarna var förändringen dock störst för Miljöpartiet, därefter Kristdemokraterna, Vänsterpartiet och Folkpartiet. Av dessa partiernas ledamöter visar sig mellan tre och fyra procent ha blivit personvalda på icke valbar plats. För Centerpartiets del är motsvarande andel mindre än två procent till följd av att partiet har ett stort antal mandat i framför allt kommunerna.

Som konstaterats i föregående avsnitt är andelen personvalda på icke valbar plats störst i landstingen. Vad gäller landstingen kan här särskilt noteras Miljöpartiet. Totalt har detta parti 68 valda landstingsfullmäktigeledamöter, och av dessa var 10 personvalda på icke valbar plats, vilket motsvarar nästan 15 procent. Även bland Vänsterpartiets landstingsfullmäktigeledamöter var en förhållandevis stor andel, drygt nio procent, personvalda på icke valbar plats.

Resultatet avseende Miljöpartiet kan tyckas överraskande mot bakgrund av att Miljöpartiets väljare var de som personröstade i minst utsträckning i landstingsvalet (se ovan). Vad som kännetecknar de miljöpartistiska väljarnas personröstning jämfört med andra väljares är dock att de i mindre utsträckning bekräftar partiets kandidatrangordning. Av de personvalda miljöpartisterna i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen stod 82 procent på valbar plats, vilket kan jämföras med över 99 procent av de personvalda socialdemokraterna. Sett enbart till landstingsvalet stod endast 63 procent av de personvalda miljöpartisterna på valbar plats. Det vill säga över en tredjedel av de personvalda miljöpartisterna hade inte blivit valda om partiets kandidatrangordning fått gälla. Andra partier vars personvalda i förhållandevis liten utsträckning var placerade på icke valbar plats är Vänsterpartiet och Folkpartiet (87 respektive 89 procent). Även här bör påpekas att resultaten ska ses mot bakgrund av att antalet kandidater som anses stå på valbar plats är klart färre i nämnda partier än i de större partierna som Socialdemokraterna.

Personvalets betydelse under valrörelsen

En del av debatten om personvalet har handlat om dess betydelse för valrörelserna. Det har anförts att personvalet skulle leda till att valrörelserna personcentreras på ett olyckligt sätt (se till exempel SOU 1999:136 s. 194 f., Petersson m.fl. 1996 s. 54, Karvonen 2002 s. 29 f.). Det har anförts att tystlåtna och eftertänksamma kandidater kan vara väl så lämpade att företräda sina väljare men att de i ett personval kan få svårt att konkurrera med mer utåtriktade och karismatiska kandidater. Partierna riskerar med omfattande personval att reduceras till administrativa samordningar av ett antal kandidater med gemensam ”varubeteckning”, och det har ansetts finnas en risk att politiken blir mer jippobetonad och ”amerikaniserad”. De allmänna valen har befarats mer få karaktären av popularitetstävlingar mellan enskilda politiker och partierna skulle få en svagare roll i valrörelserna. Erfarenheter från Finland, där man har ett rent personval utan spärr, tyder på att kandidater som bedöms ha ett attraktivt utseende får signifikant fler personröster än andra kandidater (Berggren, Jordahl & Poutvaara 2006). Politikens yta befaras bli viktigare än dess innehåll.

SNS Demokratiråd konstaterade i sin årliga rapport från 2006, som inte omfattar 2006 års valrörelse, att det på ett allmänt plan finns få belägg för att svenska valrörelser under de senaste 20 åren har blivit mer amerikaniserade (Petersson m.fl. 2006 s. 99 f.). Däremot har televisionen, i Sverige såväl som i andra länder, fått större betydelse för politiken. Utveckling har drivit fram en personifiering i journalistiken. I dag finns också, menar Demokratirådet, en beredvillighet bland politiska ledare att ställa sitt privatliv till förfogande för att få bättre image och mer uppmärksamhet. Under valrörelserna har mediebevakningen blivit mer personcentrerad. Det är dock, menar Demokratirådet, framför allt partiledarna och inte kandidater i allmänhet som alltmer har kommit att stå i fokus. Vidare menar rådet att det vore förhastat att dra slutsatsen att också väljarna i sitt röstningsbeteende har blivit mer personorienterade (s. 71). Partiledareffekterna är ofta små och personvalet har inte medfört att riksdagskandidaterna blivit mer kända hos allmänheten. Studeras utvecklingen över tid har kandidatkänningen tvärtom minskat sedan personvalet infördes 1998 (se Holmberg & Oscarsson 2004 s. 155 f., 185 f., Oscarsson 2007).

Samtidigt som effekterna av just personvalet på valrörelserna i dessa avseenden har varit, som det förefaller, ringa har antalet

kandidater som driver egna personvalskampanjer ökat. Åtminstone till och med 2002 års val; någon statistik över personvalskampanjer i 2006 års val har inte funnits tillgång till i denna utvärdering. Mellan 1998 och 2002 ökade antalet personvalskampanjer dramatiskt, enligt forskarna (Duit & Möller 2004 s. 276 f., se även Brothén 2004 s. 248). Ökningen gällde alla partier men var störst för Folkpartiet, Moderaterna och Centerpartiet. Det var också i dessa partier som det totalt sett förekom flest personvalskampanjer. Minst antal personvalskampanjer 2002 rapporterades av Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Kristdemokraterna. Även stödet från partiorganisationerna till de enskilda personvalskampanjerna ökade mellan 1998 och 2002, framför allt inom de borgerliga partierna men även inom Socialdemokraterna. Här kan noteras att samtidigt som antalet personvalskampanjer och stödet från partierna till kandidaternas egna kampanjer ökade mellan 1998 och 2002 så minskade, som framgått ovan, personvalsdeltagandet under denna period.

Vidare visar forskning att stödet från partierna främst fördelades till vissa kandidater i 2002 års val. Mest stöd gick till kandidater placerade på valbar plats, dvs. de som av sina respektive partier hade nominerats högt upp på partiets lista (Duit & Möller 2004 s. 288 f.). Det var således framför allt de mer etablerade i partierna, som av partierna bedömts vara de främsta kandidaterna, som fick partiernas stöd att driva egna personvalskampanjer.

En intervjuundersökning efter 2002 års val visade att kandidaterna hade olika erfarenheter av partiets förhållningssätt till deras personvalskampanjer (Andersson 2004 s. 311 f.). Knappt hälften av de intervjuade kandidaterna uppgav att de hade uppmantrats att driva egna personvalskampanjer. Ungefär lika många uppgav att de inte uppmantrats. Endast ett fåtal uppgav dock att partiet hade avrått dem från att driva personvalskampanj. Det fanns således få tecken på att kandidater med egna personvalskampanjer motarbetades av sina partier. Däremot uppgav flera intervjuade att personvalskampanjer kunde skapa spänningar inom partierna. Etablerade kandidater, till exempel kommunalråd, med hög placering på sitt partis lista kunde bli osäkra när kandidater längre ned på listan aktivt drev egna personvalskampanjer. Det kunde i sin tur tvinga kandidater med hög placering på listan att också driva personvalskampanjer.

Personvalssystemets konstruktion, som innebär att personvalet sker inom ramen för ett partival, medför att enskilda kandidater i

valrörelsen ska arbeta både för att få väljare att rösta på det egna partiet och för att få dem att personrösta på just honom eller henne. Det är här fråga om en balansgång mellan att å ena sidan föra ut partiets politik tillsammans med andra kandidater och valarbetare i partiet och å andra sidan profilera sig själv gentemot partiets övriga kandidater. För att hålla ihop partiets valkampanj och försäkra sig om att de som blir förtroendevalda delar partiets politik och grundläggande värderingar och inte har en bakgrund som kan skada partiet, använder sig vissa partier av kandidatkontrakt, kandidatförsäkran, valetiska riktlinjer e.d. I en kandidatförsäkran kan kandidaterna uppmanas att driva egna personvalskampanjer, men den kan också tydliggöra en ram som kandidaterna måste hålla sig inom i sina personvalskampanjer och, om de blir valda, i utövandet av sina förtroendeuppdrag. Kandidatförsäkningar kan självklart även tänkas förekomma utan personval, men i Sverige kom de att aktualiseras i samband med införandet av personval.

Inför 2006 års val förekom centralt initierade kandidatförsäkningar i två riksdagspartier (*Göteborgsposten* 2006-09-04): Socialdemokraterna och Moderaterna. Liknande arrangemang kan även ha förekommit i andra partier på lokal nivå, och flera partier har också diskuterat om kandidatförsäkring bör införas i partiet. Betydelsen av kandidatförsäkran har visat sig i olika sammanhang – både i samband med val och mellan val – då de har åberopats av ledande partiföreträdare gentemot personer i partiet. Till exempel har det gjorts när en kandidat för ett parti under valrörelsen uttalat sig på ett sätt som kraftigt avvikit från partiets politik och värderingar och på grund därav ansetts ha bort dra tillbaka sin kandidatur (TT 2006-08-30). Ett annat exempel gäller när en ledamot har aviserat att han eller hon eventuellt kommer att gå emot sin parti-grupp i en viktig omröstning. Det har ansetts att ett sådant beteende står i strid med den försäkran ledamoten hade skrivit på inför valet om att rösta i enlighet med partilinjer (*Dagens Medicin* 2003-11-12). Ett tredje exempel är att en ledamot inte blivit nominerad på nytt med hänvisning till att denne under sin tid som förtroendevald inte uppfyllt sin kandidatförsäkran (*Helsingborgs Dagblad* 2006-02-02). I strikt juridisk mening kan en vald ledamot som bryter mot kandidatförsäkran inte tvingas lämna sitt uppdrag. Betydelsen ligger snarare på ett moraliskt plan. Partiet kan med stöd av kandidatförsäkran uppmana ledamoten att lämna sitt uppdrag eller utesluta ledamoten från partigruppen.

Personvalets konsekvenser i det parlamentariska arbetet

Valrörelserna är självklart centrala inslag i en demokrati, men i tid räknat utgör de ett förhållandevis begränsat inslag i det politiska arbetet. Större delen av tiden är mellanvalsperiod som består av vardagligt arbete i de politiska församlingarna, internt i partierna och ute i valkretsarna. En fråga i utvärderingen gäller personvalets eventuella effekt på ledamöternas beteende i det parlamentariska arbetet, framför allt i förhållande till den egna partigruppen (jfr Isberg 1999 kap. 9). Inför personvalsreformen diskuterades om ett ökat inslag av personval kunde förväntas leda till partisplittring (SOU 1993:21 s. 59). Några klara belägg från andra länder för ett sådant samband kunde dock inte konstateras. Länder med större personvalsinslag i sitt valsystem, till exempel Danmark och Finland, skiljde sig i detta avseende inte på något anmärkningsvärt sätt från länder med mindre personvalsinslag i sitt valsystem.

I debatten uppmärksammades dock även erfarenheter från Danmark som tydde på att personvalet där hade försvagat partioorganisationerna och därigenom partirepresentationen (Petersson m.fl. 1999 s. 118 f.). Från socialdemokratiskt håll förutspåddes interna partistrider och populism till följd av personvalet. Samtidigt fanns de i debatten som såg en minskad partidisciplin till följd av personvalet som något eftersträvansvärt.

I grunden går i debatten en skiljelinje mellan de som anser att förtroendevalda i första hand direkt representerar väljarna och de som anser att förtroendevalda främst representerar väljarna genom de politiska partierna. Det rör sig således om olika representationsuppfattningar i demokratin (se även avsnittet Kandidaterna och personvalet). Det går också att anlägga ett effektivitetsperspektiv som har att göra med kapaciteten att styra riket, kommunen eller landstinget. Uppfattningen är då att den lägre partidisciplin som kan följa av personval skapar ett instabilare regeringsunderlag vilket i sin tur försvårar en handlingskraftig styrelse (se vidare till exempel Petersson m.fl. 1999 s. 98 f., Anckar, Karvonen & Isaksson 2001 s. 35 f.).

Någon studie av personvalets eventuella påverkan på ledamöternas förhållande till sitt parti efter 2006 års val har inte genomförts. Däremot finns ett antal rapporter eller undersökningar från tidigare mandatperioder, samtliga inriktade på riksdagen. I en studie inom ramen för SNS författningsprojekt studerades ledamöternas individuella aktivitet i riksdagen i form av antal egenmotioner och antal

frågor till statsråd för skriftliga svar samt deras profilering gentemot det egna partiet i form av avvikelser från partilinjen vid votering och frånvaro vid voteringar (Anckar, Karvonen & Isaksson 2001 s. 54 f.). Grundhypotesen var att personvalda upplever sin individuella roll mer som ombud för väljare och mindre som partirepresentant. De personvalda riksdagsledamöter som stod på icke valbar plats, totalt tolv stycken vid den aktuella tidpunkten (1999/2000 års riksmöte), jämfördes med genomsnittet för riksdagens ledamöter. De tolv personvalda ledamöternas individuella aktivitet i form av motionskrivande och frågeställande visade sig vara något högre än riksdagsgenomsnittet. Det fanns dock stora skillnader mellan dem. Vidare fanns andra ledamöter som skrev klart fler motioner och ställde klart fler frågor. Vad gäller profilering gentemot partiet visade sig frånvaron vid voteringar vara mindre vanligt förekommande bland de tolv än bland genomsnittet, vilket var tvärt emot vad som kunde förväntas utifrån grundhypotesen. Avvikelse från partilinjen var försvinnande få och något mönster kunde inte skönjas. Sammantaget menade forskarna att det fanns svaga tendenser i den riktning grundhypotesen antydde, men att variationen inom gruppen personvalda var för stor för att man skulle kunna tala om ett kollektivt med särpräglat beteendemönster i riksdagen.

De personvalda riksdagsledamöternas individuella aktivitet och profilering gentemot sitt parti studerades även i den utvärdering av personvalet 2002 som konstitutionsutskottet lät genomföra (KU 2003/04:URD6 s. 50 f.). För 2002/03 års riksmöte studerades egenmotioner, frågor för skriftliga svar, frånvaro vid omröstningar och avvikelser från partilinjen. Samtliga ledamöter ingick i studien och åtskillnad gjordes mellan personvalda på valbar plats, personvalda på icke valbar plats och övriga valda; i studien inom ramen för SNS författningsprojekt särskildes den förstnämnda gruppen inte från övriga ledamöter. Vad gäller den individuella aktiviteten kunde konstateras att personvalda ledamöter var mer aktiva än övriga ledamöter i form av motionskrivande. Det gällde både personvalda på valbar plats och personvalda på icke valbar plats. Vid kontroll för ett flertal andra faktorer såsom position i riksdagen och partigruppen framgick att ledamöter i dessa grupper skrev i genomsnitt 7–8 fler egenmotioner under 2002/03 än övriga ledamöter, och den statistiska analysen gav vid handen att skillnaden var systematisk. Vad gäller frågor för skriftliga svar kunde konstateras att person-

valda på icke valbar plats var mer aktiva än övriga ledamöter, medan personvalda på valbar plats inte utmärkte sig som mer aktiva.

Någon uttalad profilering gentemot det egna partiet fanns inte bland de personvalda. Varken när det gällde frånvaro vid omröstningar eller avvikelser från partilinjen skiljde de sig nämnvärt från övriga ledamöter när kontroll gjordes för andra faktorer.

Slutsatsen i utvärderingen var att det kunde sägas finnas en tendens att personvalda ledamöter uppvisade en något högre individuell aktivitet i riksdagen, åtminstone i form av antal motioner och antal frågor för skriftliga svar. Däremot profilerade de sig inte gentemot sina partier i större utsträckning än övriga ledamöter. Den högre individuella aktiviteten kunde således inte sägas ha gått ut över partisammanhållningen (se även Mattson 2005). I rapporten framhölls också att det både bland personvalda och övriga ledamöter fanns flera vars individuella aktivitet inte stämde med de konstaterade statistiska samband. Vidare betonades i rapporten att det endast var en begränsad tid som hade studerats och att det kunde diskuteras i vilken utsträckning de studerade variablerna (egenmotioner, frågor för skriftliga svar, frånvaro vid omröstningar och avvikelser från partilinjen) verkligen mätte det som de var avsedda att mäta (individuell aktivitet respektive profilering gentemot partiet). Resultaten skulle därför tolkas försiktigt.

Den mest omfattande undersökningen av personvalsreformens eventuella effekt på ledamöternas förhållande till sitt parti och sin partigrupp har genomförts av statsvetaren Lars Davidsson (2006). Davidssons forskning visar att personvalsreformen i vissa avseenden har lett till en ökad individuell profilering hos riksdagens ledamöter (s. 304 f.). I likhet med föregående utvärdering konstaterar Davidsson att personvalda tenderar att vara något mer aktiva än övriga ledamöter i form av motionsskrivande, men någon markant skillnad mellan hur de personvalda och övriga ledamöter agerar i riksdagen föreligger inte. Till skillnad från de föregående utvärderingarna studerar Davidsson även om personvalsreformen har effekt på en annan betydligt större grupp ledamöter, nämligen de som befinner sig i en från omvalssynpunkt utsatt position.² I Davidssons undersökning framkommer att dessa ledamöter i högre grad än övriga avviker i sina motioner från partilinjen. Ofta har de

² Med utsatt position avses i undersökningen placering på näst sista eller sista valbara plats, eller utanför valbar plats, på partiets lista i det efterföljande riksdagsvalet (Davidsson 2006 s. 130).

avvikande motionerna ett regionalt innehåll. Ledamöter som däremot befinner sig på en mer säker plats på sitt partis lista har inte ändrat sitt beteende på samma sätt. Ytterligare ett resultat i undersökningen är att personvalsreformen enligt ledamöterna själva har bidragit till ett ökat intresse bland dem för att avvika från den egna riksdagsgruppens intressen.³

Davidsson konstaterar att före personvalsreformen var den huvudsakliga risken för de ledamöter som hade en utsatt position på sitt partis lista att partiet skulle göra ett så dåligt val att mandatet eller mandaten i valkretsen inte räckte för att bli invald, vilket i sin tur gav incitament till lojalt arbete för partiets framgång. Efter reformen utgörs den huvudsakliga risken i stället av att bli bortkryssad av partikamrater längre ned på samma lista. Härigenom har, menar Davidsson, personvalssystemet skapat en situation där riksdagsledamöter företräder sina väljare på olika premisser med delvis olika beteende som följd (s. 318). Vidare konstaterar Davidsson att de nya förutsättningar som har följt av personvalsreformen också delvis har samband med parti- och valkretsstorlek (s. 306 f.). Andelen ”säkra platser” är större i stora partier och stora valkretsar.

Härutöver kan införandet av personval tänkas ha haft andra konsekvenser för det parlamentariska arbetet som dock, såvitt känt, inte har studerats i vetenskapliga undersökningar. En konsekvens påminner om den som beskrivits ovan men handlar mer om samarbetsklimatet i partigrupperna. Även om vissa partier låter sina kandidater skriva under kandidatförsäkran (se ovan) kan inte uteslutas att kandidater väljs in på personröster efter att de har profilerat sig i en fråga på ett sätt som avviker från partiets linje, till exempel i EU-frågan. Om personvalet resulterar i att kandidater med egna profilfrågor blir valda skulle det kunna komplicera samarbetet i partigruppen om frågan går på tvärs emot partiets linje, och för den personvalde ledamoten kan förhållandet till partigruppen bli ansträngt om han eller hon fortsätter att driva sin profilfråga i parlamentet (jfr till exempel *Västerbottens-Kuriren* 2005-10-08).

En annan tänkbar konsekvens har att göra med organiseringen av partigrupperna och det parlamentariska arbetet. De förtroendevaldas status och position därvidlag kan påverkas av personvalet. Ett stort antal personröster på en ledamot torde stärka dennes

³ Detta gällde dock inte de socialdemokratiska ledamöterna (Davidsson 2006 s. 257). Socialdemokraterna var när undersökningen genomfördes regeringsparti.

ställning i gruppen och öka chansen för honom eller henne att få tyngre förtroendeuppdrag. Uppgifter i medierna tyder på att personvalet har haft sådana effekter. I 2002 års kommunalval i Luleå kommun fick en kandidat längre ned på sitt partis lista klart fler personröster än toppkandidaten, som före valet var ordförande i kommunstyrelsen och kommunalråd (*Dagens Samhälle* 2006-02-08). Personvalsresultatet ledde till diskussioner om vem som skulle bli kommunalråd. Diskussionerna slutade med byte på posten som ordförande i styrelsen och kommunalråd i enlighet med personvalsresultatet. Ett annat exempel är från 2006 års landstingsval. I Landstinget i Värmland valde en avgående ordförande för landstingsstyrelsen att inte ställa upp på nytt som ledare för sitt partis landstingsgrupp efter att en annan av partiets kandidater hade fått fler personröster. Beslutet motiverades med att det var ”viktigt för statusen att vara ohotad etta” (*Landstinget i Värmland* 2006-09-27).

Sammanfattning och kommentar

Bland partiernas väljare var personvalsdeltagandet 2006 högst bland dem som röstade på Centerpartiet och Kristdemokraterna; så var fallet även vid föregående val. Lägst var personvalsdeltagandet bland de socialdemokratiska väljarna, vilka även tidigare har personröstat i förhållandevis liten utsträckning. Jämfört med 2002 års riksdagsval minskade personvalsdeltagandet bland alla partiernas väljare. Studeras förändringen uppdelat på län framkommer att personvalsdeltagandet minskade särskilt mycket bland de moderata väljarna. Till exempel minskade personvalsdeltagandet bland de moderata väljarna med drygt 22 procentenheter i Västerbottens län och 17 procentenheter i Norrbottens län. Sett till hela landet var minskning bland de moderata väljarna dock inte så stor vilket förklaras av att de ökade sitt personvalsdeltagande i Stockholm (inklusive Stockholms kommun), där partiledaren Fredrik Reinfeldt kandiderade och fick många personröster. Att andelen personröster minskar i partier som ökar kraftigt i ett val är ett mönster som också har konstaterats i tidigare utvärderingar.

I kommunalvalet och landstingsvalet ser utvecklingen över tid ungefär ut som i riksdagsvalet.

När det gäller partiernas kandidater kan konstateras att skillnaderna mellan partierna är stor. De partier som i 2006 års riksdagsval hade störst andel personvalda riksdagsledamöter var

Centerpartiet och Kristdemokraterna. Av dessa partiers riksdagsledamöter var omkring hälften personvalda. Lägst var andelen bland de socialdemokratiska riksdagsledamöterna, av vilka knappt fem procent var personvalda. Jämfört med föregående val har andelen personvalda minskat i alla partier utom i Kristdemokraterna och Folkpartiet, i vilka andelen ökat. Det har dock sin grund i att dessa partier har fått färre mandat. I absoluta tal har antalet personvalda riksdagsledamöter för Kristdemokraterna och Folkpartiet inte ökat.

Till en del torde skillnaderna mellan partierna förklaras av att partiernas väljare personröstar i olika utsträckning. Till exempel är andelen personvalda ledamöter klart större i Kristdemokraterna än i Vänsterpartiet och i flertalet valkretsar personröstade kristdemokratiska väljare i större utsträckning än vänsterpartistiska väljare. Skillnaderna mellan andel personvalda ledamöter i partierna är dock så stor att den inte enbart kan förklaras av skillnader i väljarnas personvalsdeltagande. En annan förklaring har att göra med partiernas storlek. Stora partier får flera mandat i en valkrets än små partier och samtidigt visar det sig att det endast undantagsvis är fler än en av kandidaterna i ett parti som klarar personvalsspärren i en valkrets. I ett mindre parti som bara erhåller ett mandat i en valkrets är den enda kandidat som utses i så fall också personvald, vilket totalt sett leder till en stor andel personvalda ledamöter. I ett större parti som får, säg, tio mandat i en valkrets har då också bara en kandidat klarat personvalsspärren, vilket totalt sett leder till en liten andel personvalda ledamöter.

I kommunfullmäktige- och landstingsfullmäktigeförsamlingarna är bilden ungefär densamma som i riksdagen. Större partier tenderar att ha en mindre andel personvalda ledamöter. I kommunerna är dock skillnaderna mellan olika partier inte lika stor.

I fråga om det slutliga kandidaturvalet har partierna påverkats i mycket liten utsträckning av personvalet dels för att flertalet kandidater blivit valda enbart utifrån sin placering på valsedeln, dels eftersom flertalet av de som ändå blivit personvalda stod på valbar plats. Sammantaget visar det sig att Socialdemokraterna är det parti vars kandidaturval har påverkats i klart minst utsträckning av personvalet. I 2006 års riksdags-, kommunal- och landstingsval blev totalt två socialdemokrater på icke valbar plats personvalda, vilket motsvarar 0,04 procent av samtliga valda socialdemokrater. Den låga andelen personvalda på icke valbar plats kan till en del ses mot

bakgrund av att socialdemokratiska väljare personröstade i mindre utsträckning än övriga partiers väljare. Den klart största förklaringen torde dock vara att de valbara platserna är klart fler i stora partier än i små. I enlighet med detta kännetecknas även Moderaterna av förhållandevis få personvalda ledamöter på icke valbar plats. Härutöver visar sig socialdemokratiska och moderata väljare i stor utsträckning rösta fram personer som står på valbar plats på valsekeln, vilket innebär att kandidaturvalet påverkas mindre. Mest påverkades kandidaturvalet för Miljöpartiet, Kristdemokraterna, Vänsterpartiet och Folkpartiet. Av dessa partiers invalda kandidater i 2006 års riksdags-, kommunal- och landstingsval var totalt mellan tre och fyra procent personvalda på icke valbar plats. Framför allt Miljöpartiets väljare men även Vänsterpartiets och Folkpartiets väljare kännetecknas av att de, när de väl personröstade, förhållandevis ofta personröstade på kandidater på icke valbar plats. I sammanhanget kan särskilt noteras Miljöpartiet i landstingsvalet. Av Miljöpartiets samtliga landstingsfullmäktigeledamöter visar det sig att nästan 15 procent var personvalda på icke valbar plats. Miljöpartiets kandidaturval till landstingsfullmäktige påverkades följaktligen i relativt stor utsträckning av personvalet.

Sammantaget kan man konstatera att partierna berördes i varierande grad av personvalet. Ett partis väljare kan vara mer eller mindre engagerade när det gäller vilka av partiets kandidater som ska utses, och engagemanget kan innebära att väljarna tillstyrker eller avstyrker partiets kandidatrangordning. På en övergripande nivå kan man i och för sig säga att alla partiers väljare var mindre engagerade i frågan om vilka kandidater som borde utses eftersom det för samtliga partier var en minoritet av väljarna som personröstade. I den mån väljarna engagerade sig i frågan tillstyrkte de som regel partiets kandidatrangordning då det stora flertalet personvalda i alla partier var nominerade på valbar plats. Inom ramen för denna övergripande slutsats kan man ändå iaktta vissa skillnader mellan partierna. En del partier kännetecknas av att väljarna var mer engagerade och i högre grad ställde sig bakom partiets uppfattning om kandidaterna. Främst gäller detta Centerpartiet. Även för Kristdemokraternas del gäller att väljarna var engagerade och att de förhållandevis många personvalda kandidaterna hade stort stöd bland väljarna. Jämfört med Centerpartiet förekom det dock i något större utsträckning att kandidater på icke valbar plats blev personvalda. För Moderaternas del gäller att väljarna var något mindre engagerade, men i den mån de var enga-

gerade gjorde de till stor del samma bedömning som partiet av vilka ledamöter som borde utses. Folkpartiets väljare var ungefär lika engagerade i personvalet som Moderaternas väljare, men de föreföll oftare göra en annan bedömning än partiet av vilka kandidater som borde utses. Det märks på att andelen av de personvalda folkpartisterna som stod på icke valbar plats var förhållandevis hög. Minst engagerade var de socialdemokratiska väljarna då de personröstade i mindre utsträckning än andra partiers väljare. Av de förhållandevis få socialdemokratiska kandidater som blev personvalda var nästan samtliga placerade på valbar plats. Det är dock tveksamt om detta ska tolkas som att de socialdemokratiska väljare som personröstade därmed huvudsakligen gav sitt stöd till partiets kandidatrangordning. Andelen personröster som gick till kandidater som inte klarade spärren var nämligen högre för Socialdemokraterna än för övriga partier och skillnaden i andel personröster som gick till de mest kryssade och näst mest kryssade kandidaterna i olika valkretsar var förhållandevis liten. Särskilt populära kandidater i de olika valkretsarna förefaller med andra ord ha varit mindre vanligt förekommande i Socialdemokraterna än i andra partier. Vänsterpartiets väljare personröstade i ungefär samma utsträckning som Folkpartiets väljare, men med undantag för landstingsvalet blev deras kandidater personvalda i något mindre utsträckning. Det torde kunna förklaras av att Vänsterpartiets väljare i större utsträckning spred sina personröster på olika kandidater. Ett tecken på detta är att den mest kryssade vänsterpartisten i respektive valkrets erhöll i genomsnitt förhållandevis få personröster. Vänsterpartiet var också ett av de partier som totalt sett, när både riksdags-, kommunal- och landstingsvalen räknas, hade flest personvalda ledamöter på icke valbar plats. Detta indikerar att Vänsterpartiets väljare, i likhet med till exempel Folkpartiets väljare, i mindre utsträckning tillstyrkte sitt partis kandidatrangordning. Bland Miljöpartiets väljare, slutligen, var engagemanget förhållandevis lågt i personvalet och stödet för de kandidater som partiet nominerat på valbar plats var inte så starkt. Särskilt i kommunal- och landstingsvalen tillföll många av personrösterna kandidater som inte klarade spärren och förhållandevis många av de personvalda miljöpartisterna stod på icke valbar plats.

I rapporten uppmärksammas även i vad mån personvalet har påverkat partierna på ett mer indirekt sätt, dels under valrörelserna, dels i det parlamentariska arbetet och partigruppen. Vad valrörelserna beträffar kan konstateras att dessa har blivit alltmer

personcentrerade, men det har knappast med personvalet att göra. Främst har den ökade uppmärksamheten kommit att riktas mot partiledarna. Kandidater i allmänhet har inte kommit mer i fokus. Kandidatkännen har till och med minskat sedan personvalets tillkomst. Den kraftiga ökningen av personvalskampanjer som skedde mellan 1998 och 2002 års val gjorde således inte att kandidaterna blev mer kända för väljarna; uppgifter om antalet personvalskampanjer i 2006 års val har inte gått att gå fram i undersökningen.

Några tydliga tecken på att kandidater som bedriver personvalskampanjer motarbetas av sina partier finns inte. Samtidigt innebär personvalet att enskilda kandidater får driva två valkampanjer – en för partiet, en för sin egen kandidatur – med delvis olika syften. Väljarna ska lockas att rösta på både partiet och kandidaten. För att lyckas med det förra måste kandidaten föra ut partiets politik och för att lyckas med det senare måste han eller hon profilera sig gentemot övriga av kandidater i partiet. För att hålla ihop partiets valkampanj och försäkra sig om att de som blir valda delar partiets politik och grundläggande värderingar använder vissa partier kandidatkontrakt, kandidatförsäkran e.d. Inför 2006 års val förekom kandidatförsäkningar i Socialdemokraterna och Moderaterna. I andra partier förekom liknande arrangemang på lokal nivå. Betydelsen av kandidatförsäkran har visat sig på olika sätt, som i och för sig knappast har någon koppling till personvalet. Ett exempel är att den har återopats när en kandidat under valrörelsen uttalat sig på ett sätt som kraftigt avviker från partiets politik och värderingar och därför har ansetts borde dra tillbaka sin kandidatur. Ett annat exempel är att en ledamot inte blivit nominerad på nytt med hänvisning till att denne inte uppfyllt sin kandidatförsäkran under den gångna mandatperioden.

Vad beträffar det parlamentariska arbetet har hittills inte konstaterats några större effekter av personvalet på ledamöternas lojalitet med sitt parti. Det finns i och för sig tecken på att personvalda ledamöter är något mer aktiva när det gäller individuella aktiviteter såsom motionsskrivande och frågor till statsråd, men skillnaderna mot övriga ledamöter är små och variationen inom gruppen av personvalda ledamöter är stor. Några effekter på partisammanhållningen har inte heller konstaterats. Forskning visar dock att ledamöterna i flera partier själva uppger att personvalet har ökat intresset för att avvika från riksdagsgruppen. Den visar även att personvalet har haft effekt på en annan grupp ledamöter än de personvalda, nämligen de ledamöter som befinner sig i en från

omvalssynpunkt utsatt position och som alltså i första hand är de som i stundande val kan tänkas bli förbikryssade av andra kandidater i partiet. De skiljer sig från övriga ledamöter genom att vara mer benägna att avvika från partilinjen i sina motioner. Utvecklingen skulle i förlängningen kunna påverka partisammanhållningen (se även avsnittet Kandidaterna och personvalet). En annan konsekvens av personvalssystemets utformning är att olika ledamöter i dag har olika incitament i det parlamentariska arbetet. För dem på en omvalsmässigt säker plats på listan beror möjligheten att bli omvald enbart på partiets framgång i valet medan de kandidater som står på en omvalsmässigt osäker plats inte bara är beroende av partiets framgång utan även av sin egen framgång i förhållande till andra kandidater i partiet.

Andra möjliga konsekvenser av personvalet rör samarbetsklimat och organisering i partigrupper och parlamentariska församlingar. Dessa konsekvenser av personvalet har inte studeras vetenskapligt, men en del uppgifter som förekommit i medierna redovisas i rapporten. Vad gäller samarbetet i partigruppen kan det eventuellt försvåras när kandidater har blivit personvalda efter att ha drivit egna profilfrågor i valrörelsen, som mer eller mindre avviker från partiets linje, och sedan fortsätter att driva dem efter valet. Samtidigt skulle det vara ett svek gentemot väljarna om de avstod från att driva frågorna. Hittills är konsekvenser av personvalet i form av ökade spänningar och samarbetssvårigheter inom partigrupperna knappast vanligt förekommande. Om däremot personvalsinslaget ökar kan konsekvenser av det slaget tänkas öka i omfattning. För att personvalet ska få ett stort genomslag i valrörelserna krävs att kandidaterna driver egna personvalskampanjer. Det kan då knappast enbart handla om att profilera sig som den mest lämpliga partiföreträdaren, utan det torde även behöva finnas ett reellt utrymme för kandidaterna att i sakpolitiska frågor profilera sig enskilt gentemot andra kandidater i det egna partiet. Särskilt för kandidater längre ned på partiernas listor blir en sådan möjlighet viktig. I takt med en sådan utveckling påverkas förutsättningarna för det interna arbetet i partigrupperna (se vidare Isberg 1999 s. 186 f.).

En annan konsekvens kan tänkas uppstå när de mest populära kandidaterna i personvalet inte tillhör de ledande i partiet. I en sådan situation kan diskussion uppkomma om de tyngsta politiska uppdragen i den beslutande församlingen och partigruppen ska gå till de med ledande positioner i partiet eller till de som har varit

mest framgångsrika i personvalet. Väljarnas personröster kan därmed komma att ändra den ordning som följer av partiets interna fördelning av ledarskap och inflytande. Det bör således finnas en beredskap i partierna för att personvalet kan leda till förändringar inte bara när det gäller kandidaturvalet utan även av ledning och organisering av det parlamentariska arbetet som följer efter valet.

5 Personvalets utformning

Debatten om personvalssystemets utformning har framför allt gällt hur stort personvalsinslaget bör vara. Från vissa håll har anförts att de nuvarande reglerna innebär att det är för svårt för kandidater att bli personvalda. Det är fortfarande partiets rangordning som i praktiken avgör vilka kandidater som blir invalda. Förslaget har då varit att sänka personvalsspärren i riksdagsvalet till samma nivå som i kommunal- och landstingsvalen, dvs. från åtta till fem procent. Andra har velat gå ännu längre och helt avskaffa spärrens. Även valkretsarnas storlek har diskuterats. I de större valkretsarna krävs, menar en del, så många personröster för att en kandidat i ett av de större partierna ska bli personvald att han eller hon i praktiken har mycket svårt att klara spärren. Om valkretsarna gjordes mindre skulle det bli enklare för fler kandidater att bli personvalda. Härutöver har också nivån på personvalsdeltagandet diskuterats. Detta har i och för sig inte med personvalssystemets utformning att göra. När spärnivåer och personvalets förmodade genomslag diskuterades inför personvalsreformen var dock frågan om hur många av väljarna som kunde tänkas personrösta en viktig utgångspunkt. Nivån på personvalsdeltagandet har således haft betydelse för uppfattningen om hur höga spärrens bör vara.

I detta avsnitt studeras effekten av olika nivåer på personvalsspärren. Frågan är hur många som skulle bli personvalda med andra spärnivåer än de som gäller i dag. Vidare studeras hur olika spärnivåer skulle påverka den sociala representativiteten i riksdag, kommun- och landstingsfullmäktige. Hur ändras andelen kvinnor, yngre, äldre, personer med utländsk bakgrund etc. när personvalsspärrens höjs respektive sänks? I avsnittet studeras även riksdagsvalkretsarnas storlek och sannolikheten att bli personvald. Särskilt uppmärksammas möjligheten att bli personvald i de största valkretsarna. Slutligen studeras personvalsdeltagandets betydelse

för personvalets genomslag. Frågan är hur genomslaget skulle ändras om personvalet varit i högre än i dag.

Olika spärrnivåer

Personvalsspärren är som bekant åtta procent i riksdagsvalet och fem procent i kommunal- och landstingsvalen. Till grund för spärrnivån i riksdagsvalet låg, som framgick ovan, en försiktighetsprincip. Eftersom det på förhand inte gick att veta hur stort genomslag personvalet skulle få ansågs det bättre att sätta spärrnivån något högre för att senare eventuellt justera den nedåt.

Rådet för 1998 års val föreslog i sitt betänkande inte någon sänkning av spärrnivåerna (SOU 1999:136 s. 117 f.). Erfarenheten av den svenska personvalsmodellen ansågs vara för begränsad. Rådet noterade bl.a. också att det bland väljarna inte fanns någon större uppslutning kring uppfattning att personvalsinslaget skulle öka. Det var till och med fler väljare som ville minska eller avskaffa personvalet än som ville ha mer personval. Den vanligaste uppfattningen bland väljarna var dock att man ville behålla den nuvarande personvalsordningen. I senare undersökningar av väljarnas attityd till personvalet har denna uppfattning blivit ännu vanligare (se ovan).

Antal personvalda

Vilken betydelse skulle det ha haft om spärrnivåerna i 2006 års val hade varit andra än de som gäller i dag? I rapporten har detta studerats för riksdagsvalet. Resultatet redovisas i tabell 5.1. Tabellen visar dels hur många av ledamöterna i riksdagen som skulle ha blivit personvalda vid olika spärrnivåer, dels hur många av dem som skulle ha stått på icke valbar plats på sitt partis lista och som alltså inte hade blivit valda i ett system utan personval (dvs. den direkta effekten). De spärrnivåer som studeras är tio, åtta (dvs. dagens spärrnivå), fem och två procent samt ett system helt utan personvalsspärr.

Som framgick i det föregående blev med nuvarande personvalsspärr på åtta procent totalt 57 riksdagskandidater personvalda, och av dem stod sex på icke valbar plats inför valet. En högre spärr medför helt naturligt färre personvalda. Om spärren i 2006 års riksdagsval hade varit tio procent skulle 37 riksdagsledamöter ha

klarat personvalsspärren. Antalet personvalda på icke valbar plats skulle ha minskat till fyra.

Tabell 5.1 Personvalda med olika spärrnivåer i riksdagsvalet fördelat på valkrets

Valkrets	10 %		8 %		5 %		2 %		0 %		Mandat i riksdagen
	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	
Stockholms län	2	0	2	0	3	0	9	1	42	10	42
Stockholms kommun	3	0	3	0	5	0	12	1	28	10	28
Göteborg	1	0	2	1	7	1	11	3	18	7	18
Östergötland	0	0	1	0	3	0	8	0	15	3	15
Skåne S	0	0	0	0	0	0	8	2	13	3	13
Västra Götaland V	1	0	1	0	4	1	7	1	13	4	13
Jönköping	2	1	4	1	5	1	9	2	13	3	13
Uppsala	2	1	2	1	5	1	9	3	12	5	12
Skåne NÖ	1	0	3	0	4	0	9	2	10	3	10
Halland	0	0	1	0	3	0	8	0	10	0	10
Gävleborg	2	0	2	0	6	0	7	0	11	1	11
Dalarna	1	0	5	1	7	1	9	1	13	2	13
Värmland	4	0	4	0	5	0	9	0	11	0	11
Örebro	3	0	3	0	6	0	8	0	12	2	12
Skåne V	0	0	0	0	3	0	8	1	10	1	10
Malmö	0	0	0	0	4	1	9	3	10	4	10
Västra Götaland N	0	0	2	0	6	1	9	1	11	2	11
Västerbotten	2	0	4	0	6	1	9	1	11	1	11
Södermanland	1	0	1	0	6	2	8	3	12	5	12
Västra Götaland Ö	2	0	3	0	5	0	11	1	11	1	11
Norrboten	2	0	2	0	4	0	5	0	9	0	9
Västernorrland	0	0	1	0	4	0	8	1	11	2	11
Västmanland	0	0	0	0	3	1	8	1	9	2	9
Kalmar	2	0	2	0	3	0	7	1	8	2	8
Västra Götaland S	1	0	2	0	3	0	6	0	7	1	7
Kronoberg	1	0	2	0	4	0	5	1	7	1	7
Blekinge	1	0	2	0	2	0	5	1	5	1	5
Jämtland	2	1	2	1	3	1	5	1	5	1	5
Gotland	1	1	1	1	2	1	2	1	2	1	2
Summa	37	4	57	6	121	13	228	33	349	78	349

Kommentar: Valkretsarna är rangordnade efter antal röstberättigade. Kolumnen "Totalt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren. Kolumnen "Direkt effekt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren och som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Nuvarande spärrnivå markerad i fetstil.

Källa: Valmyndigheten.

En lägre spärr medför att fler kandidater blir personvalda. Om personvalsspärren i 2006 års riksdagsval hade legat på samma nivå som i kommunal- och landstingsvalen, dvs. fem procent, visar det sig att antalet personvalda riksdagsledamöter skulle ha blivit 121. Av dessa skulle 13 ha varit placerade på icke valbar plats. Sänkningen av spärren från åtta till fem procent skulle således ha inneburit en fördubbling av både antalet personvalda totalt och antalet personvalda på icke valbar plats. När motsvarande beräkning gjordes efter 2002 års riksdagsval visade sig även då andelen personvalda på icke valbar plats öka till drygt det dubbla, från tio till 22 (KU 2003/04:URD6 s. 61). Trots att det rör sig om en dubbling får den s.k. direkta effekten av personvalet alltjämt anses förhållandevis liten. Fortfarande skulle minst 90–95 procent av riksdagsledamöterna ha varit desamma som i ett system utan personval. Med en ytterligare sänkning av personvalsspärren skulle, helt naturligt, antalet personvalda på icke valbar plats ha ökat ytterligare. Om spärren i 2006 års riksdagsval varit två procent hade 33 kandidater på icke valbar plats blivit personvalda. Totalt skulle 228 riksdagsledamöter ha varit personvalda, vilket motsvarar ungefär två tredjedelar (65 procent) av ledamöterna.

Ett renodlat personval, dvs. ett system utan personvalsspärr, innebär maximal möjlighet för väljarna att påverka kandidaturvalet. Eftersom det med ett sådant system i princip skulle kunna räcka med en personröst för att bli personvald skulle samtliga invalda riksdagskandidater bli personvalda. Den i sammanhanget mer intressanta frågan är hur många av dessa som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Som framgår av tabell 5.1 skulle det röra sig om 78 kandidater givet att väljarna hade röstat som i 2006 års val. Det är alltså en klar ökning av personvalets direkta effekt. Fortfarande skulle dock det stora flertalet riksdagsledamöter, 271 eller 78 procent, vara desamma som i ett system utan personval. Även detta resultat ligger i linje med vad som tidigare har konstaterats när motsvarande beräkning gjordes av 2002 års valresultat (KU 2003/04:URD6 s. 61). I ett system utan personvalsspärr skulle då 80 kandidater på icke valbar plats ha blivit personvalda.

I tabell 5.2 redovisas samma uppgifter som i tabell 5.1 fast fördelat på parti i stället för valkrets. Noteras kan att Centerpartiet har flest personvalda riksdagsledamöter oavsett spärrnivå, trots att det bara är tredje största parti. De personvalda är oftast samma kandidater som dem som Centerpartiet har placerat på valbar plats,

dvs. den direkta effekten av personvalet på Centerpartiets kandidaturval är liten, vilket betyder att Centerpartiets väljare till stor del personröstar på ett sätt som överensstämmer med partiets kandidatrangordning. Det parti som i förhållande till sin storlek skulle ha minst antal personvalda med en spärrnivå på fem procent är Socialdemokraterna, därefter Moderaterna. Även den direkta effekten av personvalet skulle ha varit liten i dessa två partier om personvalsspärren sänkts från åtta till fem procent. En av flera förklaringar till detta torde vara att dessa partier inte sällan har fler än ett mandat per valkrets. Även placeringar längre ned på listan räknas i dessa partier därför som valbar plats, medan det i de flesta andra partier ofta endast är den högst placerade kandidaten som anses stå på sådan plats.

En ytterligare sänkning av spärren till två procent skulle dock öka andelen personvalda påtagligt, främst i Socialdemokraterna och Moderaterna. Även för Vänsterpartiets del skulle det procentuellt sett innebära en kraftig ökning. Antalet personvalda på icke valbar plats skulle öka i flertalet partier. Det parti med flest personvalda på icke valbar plats skulle ha blivit Moderaterna. Av det partiets riksdagsledamöter skulle nio ha blivit invalda enbart till följd av personröster. Sett i förhållande till storleken i riksdagen skulle den direkta effekten dock ha varit störst för Miljöpartiet och Kristdemokraterna. Minst skulle Socialdemokraterna ha påverkats.

Tabell 5.2 Personvalda med olika spärrnivåer i riksdagsvalet fördelat på parti

Parti	10 %		8 %		5 %		2 %		0 %		Mandat i riksdagen
	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	Totalt	Direkt effekt	
s	4	0	6	0	16	0	64	5	130	33	130
m	9	1	12	1	23	1	53	9	97	21	97
c	10	2	15	2	24	2	27	2	29	2	29
fp	4	1	7	1	21	3	25	3	28	4	28
kd	8	0	12	2	18	3	23	5	24	5	24
v	1	0	3	0	9	0	20	3	22	5	22
mp	1	0	2	0	10	4	16	6	19	8	19
							22				
Summa	37	4	57	6	121	13	8	33	349	78	349

Kommentar: Kolumnen "Totalt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren. Kolumnen "Direkt effekt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren och som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Nuvarande spärrnivå markerad i fetstil.

Källa: Valmyndigheten.

Om personvalsspärren helt avskaffas skulle konsekvenserna bli annorlunda. Socialdemokraterna hade påverkats näst mest av alla riksdagspartier. Baserat på resultatet i 2006 års riksdagsval skulle omkring en fjärdedel av de socialdemokratiska riksdagsledamöterna ha blivit andra än de som partiet hade nominerat på valbar plats inför valet. Mest skulle Miljöpartiet ha påverkats. Nästan hälften av de invalda miljöpartisterna, åtta av 19, skulle ha varit nominerade på icke valbar plats. I enlighet med vad som redan nämnts är Centerpartiet det parti vars kandidaturval skulle ha ändrats minst i ett system utan spärr, vilket hänger samman med att Centerpartiets väljare till stor del personröstar på partiets toppkandidater.

Av intresse i sammanhanget är hur stor andel personröster det skulle krävas bland kandidater på icke valbar plats för att, i ett system utan spärr, ta sig förbi partiets kandidatrangordning. Som omtalades inledningsvis är det nuvarande personvalssystemet utformat utifrån kravet att väldigt små väljargrupper inte ska ges möjlighet att styra personvalet på bekostnad av övriga väljare och partierna själva. Studeras de 78 kandidater som skulle ha blivit personvalda i ett system utan personvalsspärrar framkommer att den genomsnittliga andelen personröster är cirka 2,9 procent. Variationen är dock stor. Sex av dem – de som blev personvalda med den nuvarande spärrnivån – har över åtta procent. Över en fjärdedel av dem har under en procent, och av dessa har några en så låg andel som mellan 0,1 och 0,2 procent.

Tendensen är att andelen är särskilt låg bland kandidater för stora partier i stora valkretsar. Bland de 33 socialdemokratiska kandidaterna är den genomsnittliga andelen personröster knappt 1,4 procent och bland de 21 moderata kandidaterna är motsvarande andel drygt 2,0 procent. I de två största valkretsarna, Stockholms län och Stockholms kommun, är den genomsnittliga andelen så låg som 0,8 procent bland de socialdemokratiska kandidaterna (sex kandidater) och 0,2 procent bland de moderata kandidaterna (sju kandidater). Förklaringen ligger i att partiernas väljare mer eller mindre koncentrerar sitt personröstande till en mindre grupp kandidater i valkretsen, oftast toppkandidaterna. Eftersom stora partier i stora valkretsar erhåller många mandat, med följderna att det är många kandidater som ska utses, skulle det krävas förhållandevis få personröster för att bli personvald på de sista mandaten.

Det bör i sammanhanget framhållas att resultaten i undersökningen bygger på antagandet att väljarna skulle ha personröstat på samma sätt i 2006 års riksdagsval även med en annan spärrnivå än

åtta procent. Detta är förstås inte fullt realistiskt. En annan spärrnivå skulle med all sannolikhet påverka beteendet hos såväl kandidater som väljare och därmed också utfallet av personvalet. För kandidater högt upp på listan skulle en lägre spärr innebära ökad risk att bli omkryssad och för kandidater långt ned på listan skulle det innebära större chans att ta sig förbi partiets kandidatrangordning. I båda fallen torde sänkt spärr medföra större engagemang från kandidaterna i personvalet, vilket i sig kan leda till ökat personvalsdeltagandet bland väljarna. En lägre spärr skulle också öka väljarnas incitament att avge personröst eftersom det skulle krävas färre personröster för att de skulle ha betydelse (se dock avsnittet Väljarna och personvalet).

Social representativitet

Debatten inför personvalsreformen handlade bl.a. om i vad mån personvalet skulle påverka förutsättningarna för olika grupper av kandidater och vilka konsekvenser det i sin tur skulle få för de politiska församlingarnas representativitet. I avsnittet ovan om kandidaterna och personvalet har redogjorts för en del av denna diskussion som gällt vissa grupper, till exempel kvinnor, yngre och invandrare. Som där framgick fanns farhågor för att en del grupper skulle ha svårare att bli personvalda än andra, vilket i sin tur kan få negativa konsekvenser för de politiska församlingarnas sociala representativitet.

På senare år har debatten om personvalets betydelse för den sociala representativiteten framför allt handlat om dess betydelse för kandidater med utländsk bakgrund (t.ex. *Dagens Nyheter* 2006-11-09). Dagens spärrar har då ansetts vara för höga och sänkta spärrar skulle kunna öka representationen av personer med utländsk bakgrund. Frågan har även uppmärksammats i forskningen. I Danmark har man funnit att invandrargrupper i en rad större kommuner är väl representerade i fullmäktigeförsamlingarna och att det kan förklaras av valsystemet (Togeby 2004 s. 307 f.). De danska reglerna innebär att kandidater för framför allt de större partierna, med många mandat i fullmäktige, kan bli personvalda med förhållandevis få personröster. Ett personvalssystem som innebär låga trösklar för att bli personvald skulle således ha gynnat kandidater med utländsk bakgrund. Utan att säga något om hur representationen av invandrare skulle påverkas av lägre spärrar har,

mot bakgrund av de danska erfarenheterna, förutspått att ett starkare personvalssystem i Sverige förmodligen skulle ge etniska organisationer en tydligare roll i valkampanjerna och därmed kanske även öka de invandrades intresse för kommunalvalen (Bengtsson 2004 s. 377).

I tabell 5.3 redovisas hur riksdagens sammansättning av olika grupper i befolkningen skulle ha påverkats med olika spärrnivåer. I tabellerna 5.4 och 5.5 görs motsvarande redovisningar för kommun- och landstingsfullmäktige. Underlaget för beräkningarna är personröstningen i 2006 års val, och analyserna bygger också här på antagandet att väljarna även med en annan spärrnivå hade personröstat i samma omfattning och på samma sätt som de nu gjorde.

Till att börja med kan konstateras att den sociala representativiteten i riksdagen inte, enligt tabell 5.3, skulle ha ändrats på något dramatiskt sätt om spärren hade legat på en annan nivå än dagens åtta procent. Som mest skulle representationen av olika grupper ha varierat med ett par procentenheter. Vad gäller kvinnliga och manliga riksdagsledamöter skulle deras antal i riksdagen ha blivit detsamma om personvalsspärren hade sänkts till fem procent. Ytterligare sänkningar av spärren skulle ha minskat antalet kvinnliga ledamöter men minskningarna är så pass marginella att de inte ger grund för påståendet att lägre spärrar skulle riskera ha negativ effekt på kvinnors representativitet i riksdagen.

Yngre skulle, enligt tabellen, däremot gynnas av en lägre spärr. Särskilt gäller det om spärren togs bort helt. Totalt i 2006 års val var 80 av de valda riksdagskandidaterna mellan 18–29 år och 30–39 (22,9 procent). Utan personvalsspärr skulle dessa ha ökat till 94 (26,9 procent). Även kandidater mellan 40 och 49 skulle ha blivit valda i större utsträckning. De som utan spärr skulle ha minskat i antal är framför allt 50–64-åringarna, medan kandidater över 64 år skulle ha blivit valda i ungefär samma utsträckning som i dag.

Tabell 5.3 Olika gruppers representation i riksdagen vid olika spärnivåer (procent)

	10 %	8 %	5 %	2 %	0 %
Kön					
Kvinnor	47,0	47,3	47,3	46,1	47,0
Män	53,0	52,7	52,7	53,9	53,0
Ålder					
18–29	4,6	4,6	5,2	5,7	6,6
30–39	18,3	18,3	18,6	18,3	20,3
40–49	29,5	29,5	29,2	29,5	31,2
50–64	44,4	44,4	43,6	43,3	39,0
65–	3,2	3,2	3,4	3,2	2,9
Bakgrund					
Svensk	94,0	94,0	93,1	91,7	88,8
Utländsk	6,0	6,0	6,9	8,3	11,2
Utbildning					
Uppgift					
saknas	0,6	0,6	0,9	0,9	1,4
Förgymnasial	5,4	5,4	5,4	5,7	4,9
Gymnasial	27,2	27,2	27,2	26,9	28,1
Eftergymnasial	66,8	66,8	66,5	66,5	65,6
Inkomst					
0–99 tkr	1,7	1,7	1,7	2,6	3,4
100–199 tkr	2,6	2,6	2,9	2,9	3,4
200–399 tkr	15,2	15,2	15,5	15,8	20,1
400– tkr	80,5	80,5	79,9	78,8	73,1

Kommentar: Tabellen omfattar samtliga valda i riksdagen (N=349). Nuvarande spärnivå markerad i fetstil.

Källor: Valmyndigheten, SCB.

Den grupp kandidater som mest skulle ha gynnats av lägre personvalsspärr i 2006 års riksdagsval är de med utländsk bakgrund. Om spärren i riksdagsvalet hade varit fem i stället för åtta procent skulle deras antal i riksdagen ha ökat något, från 21 (6,0 procent) till 24 (6,9 procent). Med ännu lägre spärr skulle de ha blivit ännu fler och om spärren avskaffats skulle de ha blivit 39 till antalet (11,2

procent), vilket nästan är en fördubbling mot i dag. Delas ledamöterna upp efter födelseland framkommer att det främst är de med bakgrund i Asien och, till viss del, Europa utanför Norden och EU som skulle öka i antal om spärren blev lägre. För de med bakgrund i Norden, EU, Sydamerika och övriga världen skulle lägre spärren knappast ha medfört någon skillnad.

Både ledamöter med förgymnasial utbildning och ledamöter med eftergymnasial utbildning skulle ha minskat i antal om personvalsspärren hade varit lägre än åtta procent medan ledamöter med gymnasial utbildning skulle ha ökat. Förändringarna är dock marginella. Resultaten tyder snarast på att sänkt personvalsspärren skulle ha gynnat eller missgynnat kandidater med olika utbildningsbakgrund.

Vad gäller inkomst förefaller däremot sänkt personvalsspärren missgynna vissa kandidater, nämligen de med högst inkomst. Åtminstone om spärren togs bort helt. I stället skulle antalet valda med inkomster under 400 000 kronor öka. Att kandidater med högst inkomst skulle missgynnas av ett starkare personvalsinslag förefaller märkligt eftersom de har större resurser att lägga på sin egen personvalskampanj än kandidater med lägre inkomst. En möjlig förklaring kan vara att riksdagsledamöter som ställer upp för omval ingår i den högsta inkomst kategorin på grund av riksdagsarvodets storlek, och lägre spärren i 2006 års val skulle ha inneburit att en del av de ledamöter som ställde upp för omval hade blivit förbikryssade av kandidater längre ned på valsekeln.

Resultatet i tabell 5.3 kan delas upp och studeras på valkrets nivå. Det framkommer då att det i fråga om kön inte finns några större skillnader mellan valkretsarna. I ungefär hälften av valkretsarna skulle andelen kvinnor respektive män inte alls ha påverkats av ändrad spärnivå i personvalet. I övriga valkretsar hade antalet manliga ledamöter i en del valkretsar ökat med någon enstaka medan antalet kvinnliga ledamöter hade ökat med någon enstaka i andra valkretsar. När det gäller den ökningen av valda kandidater med utländsk bakgrund med lägre personvalsspärren visar det sig att ökningen till stor del skulle ha skett i Stockholms läns, Stockholms kommuns och Göteborgs kommuns valkretsar, dvs. i de tre största valkretsarna. Förklaringen torde vara att de sista mandat i dessa valkretsar skulle kräva förhållandevis få personröster om det inte fanns någon personvalsspärren, i alla fall för kandidater från de större partierna. Det kan noteras att de största ökningarna av kandidater

med lägre inkomst än 400 000 kronor också skulle ske i främst större valkretsar, bl.a. i Stockholms län och Stockholms kommun.

I tabell 5.4 visas de olika gruppernas representation i landets kommunfullmäktigeförsamlingar vid olika spärnivå. Mönstret är delvis samma som i riksdagen. En skillnad är dock att andelen kvinnliga ledamöter skulle ha minskat mer i kommunerna än i riksdagen om personvalsspärren varit lägre än i dag. Om spärren hade tagits bort helt skulle antalet kvinnliga ledamöter i kommunfullmäktige ha blivit drygt 300 färre, vilket motsvarar en minskning med 2,5 procentenheter. Hur förändringarna skulle bli i enstaka kommuner har inte kunnat undersökas, men på länsnivå framkommer att det finns stora skillnader inom landet. Inte i något län skulle andelen kvinnliga kommunfullmäktigeledamöter öka, men i flera län skulle den vara konstant eller endast minska marginellt. Här kan nämnas Blekinge län, Hallands län, Stockholms län, Jönköpings län, Skåne län, Västra Götalands län och Örebro län. I enstaka kommuner i dessa län skulle utvecklingen kunna se annorlunda ut, men aggregerat på länsnivå skulle alltså representationen av kvinnor inte ha påverkats nämnvärt av lägre personvalsspärren. I andra län skulle andelen kvinnor i kommunfullmäktige däremot ha minskat klart, särskilt om spärren hade tagits bort helt. Bland kommunerna i Kronobergs län skulle andelen kvinnliga fullmäktigeledamöter ha minskat med 6 procentenheter. I kommunerna i Norrbottens län och Västerbottens län skulle minskningen ha varit nästan lika stor. Här bör åter betonas att det kan se annorlunda ut i enstaka kommuner i nämnda län. En fråga som ändå kan ställas är om det finns kulturella skillnader i olika delar av landet som kan påverka förutsättningarna för kvinnliga kandidater i ett personvalssystem i positiv respektive negativ riktning (jfr Bäck & Öhrvall 2004 s. 34).

I fråga om olika åldersgruppers representativitet i kommunfullmäktigeförsamlingarna är mönstret ungefär som i riksdagsvalet. Yngre kandidater mellan 18 och 29 år respektive 30 och 39 år skulle ha blivit valda i större utsträckning om personvalsspärren varit lägre, medan kandidater mellan 50 och 64 år hade blivit valda i mindre utsträckning. I synnerhet gäller detta om personvalsspärren hade tagits bort helt. Även kandidater över 64 år skulle ha blivit valda i något mindre utsträckning.

Tabell 5.4 Olika gruppers representation i kommunfullmäktige vid olika spärrnivåer (procent)

	10 %	8 %	5 %	2 %	0 %
Kön					
Kvinnor	42,5	42,4	42,1	41,5	39,6
Män	57,5	57,6	57,9	58,5	60,4
Ålder (år)					
18–29	5,6	5,6	5,7	6,0	7,8
30–39	12,9	12,9	12,9	13,2	14,5
40–49	21,2	21,2	21,3	21,7	22,9
50–64	48,1	48,1	47,8	47,2	44,2
65–	12,2	12,2	12,2	12,0	10,6
Bakgrund					
Svensk	92,3	92,2	92,2	91,9	90,5
Utländsk	7,7	7,8	7,8	8,1	9,5
Medborgarskap					
Svensk	99,0	99,0	99,0	99,0	98,9
Utländsk	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1
Utbildning					
Uppgift saknas	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Förgymnasial	11,0	11,0	10,9	11,0	11,3
Gymnasial	40,1	40,1	40,0	39,9	40,6
Eftergymnasial	48,3	48,3	48,4	48,4	47,5
Inkomst (tkr)					
0–99	6,5	6,6	6,7	7,0	8,4
100–199	13,2	13,1	13,1	13,0	13,2
200–399	56,1	56,0	55,9	55,6	55,1
400–	24,2	24,3	24,3	24,5	23,4

Kommentar: Tabellen omfattar samtliga valda i landets kommunfullmäktige (N=13 078). Nuvarande spärrnivå markerad i fetstil. Vid beräkningarna har inte tagits hänsyn till effekter av bestämmelser om spärr i absoluta tal för att bli personvald (enligt nuvarande bestämmelser 50 personröster i kommunalvalet) vilket innebär att uppgifterna i kolumnen för ”5 %” kan skilja något mot det faktiska utfallet i 2006 års val.

Källor: Valmyndigheten, SCB.

Även när det gäller utländsk bakgrund finns likheter med riksdagsvalet. Kandidater med utländsk bakgrund skulle ha blivit valda i större utsträckning om det inte hade funnits någon personvalsspärr. Totalt i landets kommunfullmäktigeförsamlingar skulle antalet ledamöter med utländsk bakgrund ha ökat med över 200, vilket motsvarar nästan två procentenheter. Skillnaden mot det nuvarande systemet är således något mindre än vad som var fallet i riksdagsvalet. Jämförs ledamöter med avseende på födelseland framkommer att, förutom svenska kandidater, kandidater från övriga nordiska länder skulle ha blivit färre om det inte hade funnits någon personvalsspärr, medan det framför allt är kandidater från Asien, Afrika och Europa utanför EU som skulle ha blivit fler. Av tabellen framgår också att antalet ledamöter med utländskt medborgarskap inte skulle ha blivit nämnvärt annorlunda med en annan spärrnivå än den som gäller i dag. Dessa skulle utgöra en mycket liten grupp oavsett spärrnivå.

Slutligen kan konstateras att utbildningsnivån bland fullmäktigeledamöterna inte skulle ha blivit nämnvärt annorlunda med en annan personvalsspärr. Däremot skulle representationen av låginkomsttagare ha ökat om spärren tagits bort helt, men förändringen är inte särskilt stor. En skillnad mot riksdagsvalet är att andelen höginkomsttagare skulle ha minskat bara marginellt om personvalsspärren hade tagits bort; som framgick ovan skulle ju andelen ledamöter i riksdagen med en inkomst över 400 000 kronor ha blivit lägre utan personvalsspärr. En möjlig förklaring till denna skillnad är att uppdrag i kommunfullmäktige är fritidsuppdrag. Kandidater som redan sitter i fullmäktige och ställer upp för omval, och som eventuellt skulle bli förbikryssade av kandidater längre ner på valsedeln, torde således inte i samma omfattning som i riksdagen tillhöra den högsta inkomst kategorin.

I tabell 5.5 visas slutligen olika gruppers representativitet i landstingsfullmäktigeförsamlingarna vid olika nivåer på personvalsspärren. I flera avseende påminner resultatet om vad som framkommit ovan. Det kan dock noteras att andelen kvinnliga fullmäktigeledamöter skulle ha ökat något om det inte hade funnits någon spärr i personvalet. Jämfört med i dag skulle det ha funnits totalt 20 fler kvinnliga ledamöterna i landstingen, vilket motsvarar en ökning med knappt 1,5 procentenheter. Förändringen av kvinnors representation skulle således ha blivit tvärt emot den i kommunerna.

Tabell 5.5 Olika gruppers representation i landstingsfullmäktige vid olika spärrnivåer (procent)

	10 %	8 %	5 %	2 %	0 %
Kön					
Kvinnor	47,0	47,0	47,6	47,6	49,1
Män	53,0	53,0	52,4	52,4	50,9
Ålder (år)					
18–29	3,8	3,9	3,9	4,3	6,5
30–39	11,3	11,4	11,5	11,7	12,9
40–49	18,5	18,7	19,1	19,5	19,9
50–64	54,8	54,3	54,2	53,4	51,0
65–	11,5	11,7	11,2	11,1	9,7
Bakgrund					
Svensk	92,6	92,4	92,5	92,1	90,0
Utländsk	7,4	7,6	7,5	7,9	10,0
Medborgarskap					
Svensk	99,1	99,1	99,1	99,2	99,0
Utländsk	0,9	0,9	0,9	0,8	1,0
Utbildning					
Uppgift saknas	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Förgymnasial	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6
Gymnasial	32,1	32,2	31,9	31,6	32,1
Eftergymnasial	61,1	61,0	61,2	61,5	61,0
Inkomst (tkr)					
0–99	3,7	3,7	3,8	4,1	5,6
100–199	6,8	7,0	6,9	6,8	7,7
200–399	48,1	47,9	47,9	47,4	47,6
400–	41,4	41,3	41,4	41,7	39,2

Kommentar: Tabellen omfattar samtliga valda i landets landstingsfullmäktige (N=1 656). Nuvarande spärrnivå markerad i fetstil. Vid beräkningarna har inte tagits hänsyn till effekter av bestämmelser om spärr i absoluta tal för att bli personvald (enligt nuvarande bestämmelser 100 personröster i landstingsvalet) vilket innebär att uppgifterna i kolumnen för "5 %" kan skilja något mot det faktiska utfallet i 2006 års val.

Källor: Valmyndigheten, SCB.

Därutöver gäller att lägre eller sänkt spärr i personvalet i viss mån skulle ha ökat representationen av yngre, personer med utländsk bakgrund och låginkomsttagare i landstingen.

Valkretsarnas storlek

Vad gäller valkretsarnas storlek har det ansetts svårt, enligt vissa alltför svårt, för kandidater i de större valkretsarna att bli personvalda. Rådet för utvärdering av 1998 års val konstaterade i sitt betänkande att andelen kandidater som blivit valda genom personröster var lägre i de fyra största valkretsarna än i flertalet övriga valkretsar (SOU 1999:136 s. 118 f.). Den främsta orsaken till det ansågs vara att personvalsspärren på åtta procent motsvarade så många röster att det i praktiken var mycket svårt för andra än mycket välkända politiker, till exempel partiledare, att få tillräckligt med personröster. Särskilt gällde detta för kandidater från de större partierna. Rådet diskuterade olika metoder för att komma till rätta med problemet, bl.a. ändrad valkretsindelning för att göra de största valkretsarna mindre. Ur principiell synvinkel hade, enligt rådet, en förändring av valkretsindelning varit tilltalande av flera skäl, men vid den aktuella tidpunkten framstod det inte som ett genomförbart alternativ. Rådet diskuterade även olika slags särregler för de större valkretsarna, men såg flera nackdelar med en sådan ordning. Rådet framförde förhoppningen att de olika modeller som diskuterats skulle kunna tjäna som underlag för vidare överväganden i frågan.

Frågan om delning av de tre största valkretsarna (Stockholms län, Stockholms kommun och Göteborgs kommun) för att öka personvalsgenomslaget behandlades av 1999 års författningsutredning (SOU 2002:42 s. 71 f.). Efter kontakter med partiorganisationer i de berörda valkretsarna konstaterade utredningen att inställningen i dessa till en ny valkretsindelning var negativ och att det därför saknades politiska förutsättningar för delning av dem. Vidare skulle en ändrad valkretsindelning innebära problem för riksproportionaliteten i valsystemet. Utredningen ansåg att frågan om att förbättra personvalsgenomslaget borde bli föremål för fortsatta överväganden inom ramen för en mer genomgripande översyn av hela valsystemet.

I tabell 5.6 redovisas sannolikheten för att invalda kandidater från olika riksdagsvalkretsar blev personvalda i 2006 års riksdagsval.

Valkretsarna är rangordnade efter antal röstberättigade. Först kan konstateras att det inte finns någon valkrets i vilken samtliga kandidater blev personvalda. Studeras alla riksdagsledamöter är sannolikheten för att vara personvald 0,16 enheter. Bland ledamöter från den största valkretsen, Stockholms län, är sannolikheten endast 0,05 enheter. Bland ledamöter från den näst största och tredje största valkretsen, Stockholms kommun och Göteborgs kommun, är sannolikheten något högre (0,11 i båda valkretsarna). I de tre därefter största valkretsarna, Östergötland, Skåne S och Västra Götaland V, är sannolikheten lägre. I flera därpå följande valkretsar blir sannolikheten klart högre, men det finns flera undantag. I valkretsarna Skåne V och Malmö kommun blev inga riksdagsledamöter personvalda. Inte heller i Västmanland blev någon riksdagsledamot personvald. Här kan jämföras med Jönköping, som tillhör en av de större valkretsarna, i vilken sannolikheten för att ledamöterna blev personvalda är 0,31 enheter.

Klart högst är sannolikheten för att ledamöterna ska vara personvalda i de minsta valkretsarna. Högst är den bland ledamöter från Gotland. Även i valkretsarna Jämtland och Blekinge är sannolikheten hög. Det är dock inte så att de högre sannolikheterna i dessa valkretsar förklaras av fler personvalda. De jämförelsevis höga sannolikheterna har i stället att göra med det låga antalet mandat i valkretsarna. På motsvarande sätt ska den låga sannolikheten i de största valkretsarna ses mot bakgrund av det stora antalet mandat i dessa. Som framgår av tabellen skiljer sig antalet personvalda inte nämnvärt mellan de största och minsta valkretsarna, vilket inte heller var fallet vid föregående val (se KU 2003/04:URD6 s. 64 f.). Härutöver kan självklart nivån på personvalsdeltagandet förklara skillnader i sannolikheten för att ledamöter från olika valkretsar är personvalda, men tidigare analyser har visat att skillnaderna mellan valkretsarna består även vid kontroll för andel väljare som personröstat (s. 64).

Tabell 5.6 Personvalda och kandidater över spärr i 2006 års riksdagsval fördelat på valkrets

<i>Valkrets</i>	<i>Antal riksdags- mandat</i>	<i>Antal person- valda kandidater</i>	<i>Sannolikhet personvald</i>	<i>Antal kandidater över spärr</i>
Stockholms län	42	2	0,05	3
Stockholms kommun	28	3	0,11	4
Göteborg	18	2	0,11	2
Östergötland	15	1	0,07	1
Skåne S	13	0	0,00	1
Västra Götaland V	13	1	0,08	1
Jönköping	13	4	0,31	5
Uppsala	12	2	0,17	2
Skåne NÖ	10	3	0,30	3
Halland	10	1	0,10	1
Gävleborg	11	2	0,18	3
Dalarna	13	5	0,38	5
Värmland	11	4	0,36	5
Örebro	12	3	0,25	3
Skåne V	10	0	0,00	1
Malmö	10	0	0,00	1
Västra Götaland N	11	2	0,18	2
Västerbotten	11	4	0,36	4
Södermanland	12	1	0,08	1
Västra Götaland Ö	11	3	0,27	4
Norrbottnen	9	2	0,22	5
Västernorrland	11	1	0,09	2
Västmanland	9	0	0,00	2
Kalmar	8	2	0,25	4
Västra Götaland S	7	2	0,29	4
Kronoberg	7	2	0,29	3
Blekinge	5	2	0,40	5
Jämtland	5	2	0,40	7
Gotland	2	1	0,50	7
Totalt	349	57	0,16	91

Kommentar: Valkretsarna är rangordnade efter antal röstberättigade. I kolumnen "Antal personvalda kandidater" ingår samtliga valda kandidater i valkretsen som klarade personvalsspärren. I kolumnen "Antal kandidater över spärr" ingår samtliga kandidater i valkretsen som klarade personvalsspärren, inklusive de som inte blev invalda på grund av antingen dubbelvalsavveckling eller att partiet blev utan mandat i valkretsen. Kandidater som kandiderat och klarat personvalsspärren i flera valkretsar räknas flera gånger.

Källa: Valmyndigheten.

Det är inte ovanligt att kandidater som klarar personvalsspärren trots det inte blir valda. Totalt klarade i 2006 års val 91 kandidater personvalsspärren men endast 57 blev invalda. I några fall berodde det på dubbelvalsavveckling, dvs. att samma person kandiderade och blev personvald i flera valkretsar men endast kunde tillträda ett av dessa mandat. Till exempel blev både Fredrik Reinfeldt (m) och Lars Ohly (v) personvalda i Stockholms län och Stockholms kommun. Utifrån andelen personröster i respektive valkrets blev Reinfeldt invald i Stockholms kommuns valkrets och dubbelvalsavvecklad i Stockholms läns valkrets, medan Ohly blev invald i Stockholms läns valkrets och dubbelvalsavvecklad i Stockholms kommuns valkrets. Främsta orsaken till att kandidater som klarat personvalsspärren inte blir valda är dock att partiet inte har fått mandat i den aktuella valkretsen. I de större valkretsarna förekommer knappast detta då alla partierna som regel får minst ett mandat i dem, men i mindre valkretsar är det vanligt förekommande. Ett tydligt exempel är Gotlands läns valkrets. Som framgår av tabell 5.6 klarade där totalt sju kandidater personvalsspärren: två från Moderaterna och en från vart och ett av övriga riksdagspartier utom Socialdemokraterna. Av de två mandaten i valkretsen gick ett till Moderaterna och ett till Socialdemokraterna. För en av de två personvalda moderaterna samt för alla personvalda i övriga partier fanns således inget mandat att fördela. Bortsett från de allra minsta valkretsarna tycks dock inte finnas något tydligt samband mellan valkretsstorlek och antal kandidater som klarade personvalsspärren.

En särskild grupp bland de personvalda är de som var placerade på icke valbar plats på sitt partis lista. I 2006 års riksdagsval var dessa, som framgått ovan, sex till antalet och de kom från sex olika valkretsar. De sex valkretsarna – Göteborg, Jönköping, Uppsala, Dalarna, Jämtland och Gotland – varierar i storlek, från den tredje största till den minsta. Det finns med andra ord inget i dessa siffror som indikerar att det skulle vara svårare för kandidater på icke valbar plats att bli personvalda i de större valkretsarna än i de mindre. Samtidigt kan noteras att sedan personvalsreformen har ingen kandidat på icke valbar plats blivit personvald i de två största valkretsarna (Stockholms län och Stockholms kommun), vilket framgår av tabell 5.7. Det finns dock även flera mindre valkretsar där det under denna tid inte har hänt att en kandidat på icke valbar plats har blivit personvald. Svårigheten för kandidater på icke valbar plats

att bli personvalda tycks med andra ord inte vara isolerad till de större valkretsarna.

Tabell 5.7 Personvalda på icke valbar plats i 1998, 2002 och 2006 år riksdagsval fördelat på valkrets

Valkrets	1998	2002	2006	Summa 98–06
Stockholms län	0	0	0	0
Stockholms kommun	0	0	0	0
Göteborg	1	0	1	2
Östergötland	0	0	0	0
Skåne S	0	1	0	1
Västra Götaland V	1	0	0	1
Jönköping	1	0	1	2
Uppsala	1	0	1	2
Skåne NÖ	0	1	0	1
Halland	0	0	0	0
Gävleborg	0	0	0	0
Dalarna	0	0	1	1
Värmland	1	0	0	1
Örebro	1	0	0	1
Skåne V	1	0	0	1
Malmö	0	0	0	0
Västra Götaland N	0	1	0	1
Västerbotten	2	3	0	5
Södermanland	0	0	0	0
Västra Götaland Ö	0	1	0	1
Norrbottn	0	2	0	2
Västernorrland	0	0	0	0
Västmanland	0	0	0	0
Kalmar	1	1	0	2
Västra Götaland S	0	0	0	0
Kronoberg	1	0	0	1
Blekinge	1	0	0	1
Jämtland	0	0	1	1
Gotland	0	0	1	1
Totalt	12	10	6	28

Kommentar: Valkretsarna är rangordnade efter antal röstberättigade (2006).

Källor: SOU 1999:136 s. 87, KU 2003/04:URD6, Valmyndigheten.

Sammantaget kan sägas att sannolikheten för att ledamöterna är personvalda är högre i små valkretsar än i stora, men om man i stället ser till antalet personvalda per valkrets är skillnaden mellan olika valkretsar mindre. Den högre sannolikheten har således till stor del att göra med att antalet mandat är lägre i små valkretsar än i stora. Det finns också flera små valkretsar i vilka sannolikheten att ledamöterna är personvalda är lägre än i stora valkretsar. Inte heller förefaller kandidater på icke valbar plats bli personvalda i större utsträckning i små valkretsar än i stora. Härutöver kan noteras följande. Som framgått ovan har tidigare anförts att det är särskilt svårt för kandidater för de stora partierna i de stora valkretsarna att bli personvalda och att det nästan bara är partiledare i dessa som kan klara personvalsspärren. Av de totalt sju kandidater som i 2006 års riksdagsval blev personvalda i de tre största valkretsarna (Stockholms län, Stockholms kommun och Göteborgs kommun) var två från de två största partierna: en från Socialdemokraterna (Leif Pagrotsky) och en från Moderaterna (Fredrik Reinfeldt). Av övriga fem var en från Folkpartiet (Lars Leijonborg), två från Kristdemokraterna (Göran Hägglund och Annelie Enochson), en från Vänsterpartiet (Lars Ohly) och en från Miljöpartiet (Maria Wetterstrand). Om detta kan två kommentarer göras. Tvärtemot det anförda tycks det inte ha varit lättare för kandidater från de mindre partier att bli personvalda i de största valkretsarna än vad det var för kandidater från de större partierna. Av de sju personvalda kandidaterna var dock fem partiledare eller språkrör och en statsråd vid tidpunkten för valet. Endast en kandidat kan sägas ha haft en mindre ledande position i sitt parti. Möjligen indikerar detta att det är svårt för andra än partiledare och andra med centrala, ledande befattningar att bli personvalda i de större valkretsarna. Samtidigt torde det faktum att partiledarna ofta kandiderar i någon av de större valkretsarna medföra att det blir just svårare för andra kandidater att bli personvalda i de kretsarna. Det är naturligt så att partiledare drar många personröster bland ett partis väljare, vilket i sin tur innebär färre personröster på övriga kandidater på listan.

Ett högre personvalsdeltagande

Med nuvarande personvalsspärr

Ju fler väljare som personröstare, desto fler kandidater skulle sannolikt klara personvalsspärren och bli personvalda, vilket i sin tur skulle betyda att ökat personvalsinslag. Som framgick inledningsvis ansåg Rådet för 1998 års val att ett ökat personvalsinslag hellre skulle åstadkommas genom ökad personröstning än genom sänkta personvalsspärrar (SOU 1999:136 s. 117 f.). I diskussionerna inför personvalsreformen nämndes som rimliga nivåer på personvalsdeltagandet 30–50 procent i riksdagsvalet och 50–70 procent i kommunalvalet (SOU 1993:21 s. 53, 152). Utvecklingen sedan personvalspremiären har dock gått i riktning mot ett allt lägre personvalsdeltagande, och i 2006 års riksdagsval personröstade omkring 22 procent av väljarna. I kommunal- och landstingsvalen personröstade omkring 28 respektive 22 procent.

Frågan som ställs här är vilken betydelse det skulle ha haft för personvalets genomslag om personvalsdeltagandet i 2006 års val hade uppgått till 50 procent. Hur många kandidater skulle ha klarat personvalsspärren och hur många av dem skulle ha varit placerade på icke valbar plats? Svaren på dessa frågor framgår av tabell 5.8. Beräkningarna har gjorts utifrån 2006 års riksdagsval och bygger på antagandet att väljarna skulle ha fördelat sina personröster på samma sätt som i valet.

Totalt visar det sig att antalet personvalda ledamöter skulle ha ökat från dagens 57 till 165. Knappt hälften (47 procent) av riksdagsledamöterna skulle således ha blivit personvalda om 50 procent av väljarna hade personröstat.

Av tabellen framgår även förändringar på valkrets nivå. Det kan först konstateras att ingen valkrets skulle vara helt utan personvald ledamot, något som är fallet i dag (se ovan). Störst skulle förändringarna bli i valkretsen Göteborgs kommun med sju ytterligare personvalda ledamöter, därefter i valkretsarna Södermanland, Malmö kommun, Skåne V och Västra Götaland N med ytterligare sex personvalda ledamöter vardera. I ett fall skulle det högre personvalsdeltagandet ha lett till att samtliga ledamöter från valkretsen blivit personvalda, nämligen i den minsta valkretsen, Gotland, som har två riksdagsledamöter varav en i dag är personvald. I valkretsarna Västra Götaland N, Västra Götaland Ö och Jämtland skulle andelen personvalda ledamöter ha blivit 70–80 procent. I 20

av de 29 valkretsarna skulle minst hälften av ledamöterna ha blivit personvalda. Minst andel personvalda skulle finnas i valkretsarna Stockholms län och Stockholms kommun. Att så är fallet beror inte, vilket framgår av tabellen, på att antalet personvalda skulle vara färre i dessa valkretsar än i övriga; efter Göteborgs kommun skulle Stockholms län tillsammans med ytterligare ett par valkretsar till och med ha flest personvalda ledamöter. Förklaringen är i stället att antalet mandat är klart större i Stockholms läns och Stockholms kommuns valkretsar än i övriga (jfr ovan).

Tabell 5.8 Personvalda med ett personvalsdeltagande på 50 procent och spärr på åtta procent i riksdagsvalet fördelat på valkrets (antal)

<i>Valkrets</i>	<i>Totalt</i>	<i>Förändring</i>	<i>Direkt effekt</i>	<i>Förändring</i>
Stockholms län	5	+3	0	0
Stockholms kommun	8	+5	0	0
Uppsala	6	+4	1	0
Södermanland	7	+6	2	+2
Östergötland	6	+5	0	0
Jönköping	7	+3	2	+1
Kronoberg	4	+2	0	0
Kalmar	3	+1	0	0
Gotland	2	+1	1	0
Blekinge	3	+1	1	+1
Malmö	6	+6	2	+2
Skåne V	6	+6	0	0
Skåne S	4	+4	1	+1
Skåne NÖ	6	+3	0	0
Halland	6	+5	0	0
Göteborg	9	+7	2	+1
Västra Götaland V	6	+5	1	+1
Västra Götaland N	8	+6	1	+1
Västra Götaland S	3	+1	0	0
Västra Götaland Ö	8	+5	0	0
Värmland	7	+3	0	0
Örebro	7	+4	0	0
Västmanland	5	+5	1	+1
Dalarna	8	+3	1	0
Gävleborg	6	+4	0	0
Västernorrland	5	+4	0	0
Jämtland	4	+2	1	0
Västerbotten	6	+2	1	+1
Norrbottn	4	+2	0	0
Totalt	165	+108	18	+12

Kommentar: Kolumnen "Totalt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren. Kolumnen "Direkt effekt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren och som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Kolumnerna "Förändring" visar skillnaden mot det faktiska utfallet i 2006 års val.

Källa: Valmyndigheten.

Majoriteten av de personvalda har en så pass hög placering på valsedeln att de skulle ha blivit valda även utan personval. Antalet personvalda på icke valbar plats, dvs. den direkta effekten av personvalet, hade med ett personvalsdeltagande på 50 procent blivit 18 ledamöter. Det är en ökning med 12 ledamöter jämfört med i dag. Trots ökningen skulle i flertalet valkretsar fortfarande enbart kandidater på valbar plats ha blivit personvalda. Det gäller bl.a. de två största valkretsarna, Stockholms län och Stockholms kommun. I den tredje största valkretsen, Göteborgs kommun, skulle dock antalet personvalda kandidater på icke valbar plats ha ökat från en till två.

I tabell 5.9 återges samma resultat som i tabell 5.8 men fördelat på parti i stället för valkrets. De partier som skulle få störst ökning av personvalda om personvalsdeltagandet uppgått till 50 procent är Socialdemokraterna och Moderaterna med 24 respektive 23 fler personvalda riksdagsledamöter. Totalt skulle därmed knappt en fjärdedel (23 procent) av de socialdemokratiska riksdagsledamöterna och drygt en tredjedel (36 procent) av de moderata riksdagsledamöterna ha varit personvalda, vilket kan jämföras med omkring 5 respektive 12 procent i dag. Den största procentuella ökningen av antalet personvalda riksdagsledamöter skulle dock gälla Miljöpartiet. Dagens två personvalda miljöpartister i riksdagen skulle öka till 14, vilket motsvarar en ökning med 600 procent. Totalt skulle därmed nästan tre fjärdedelar (73 procent) av Miljöpartiets riksdagsledamöter ha varit personvalda. Efter Miljöpartiet skulle Vänsterpartiet och Socialdemokraterna ha fått de största procentuella ökningarna av personvalda (400 respektive 400 procent). Minst skillnad skulle ett högre personvalsdeltagande ha för Kristdemokraterna och Centerpartiet.

Tabell 5.9 Personvalda med ett personvalsdeltagande på 50 procent och spärr på åtta procent i riksdagsvalet fördelat på parti (antal)

Parti	Totalt	Förändring	Direkt effekt	Förändring
s	30	+24	2	+2
m	35	+23	2	+1
c	26	+11	2	+0
fp	24	+17	3	+2
kd	21	+9	3	+1
v	15	+12	0	+0
mp	14	+12	6	+6
Summa	165	+108	18	+12

Kommentar: Kolumnen "Totalt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren. Kolumnen "Direkt effekt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren och som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Kolumnerna "Förändring" visar skillnaden mot det faktiska utfallet i 2006 års val.

Källa: Valmyndigheten.

I tabellen visas även den direkta effekten av personvalet. Som framgått skulle totalt 18 kandidater på icke valbar plats ha blivit personvalda om hälften av väljarna personröstat. Det visar sig att en tredjedel av dessa 18 skulle ha varit miljöpartister. Miljöpartiet är i dag riksdagens minsta parti med totalt 19 riksdagsledamöter. Med bevarad personvalsspärr men högre personvalsdeltagande skulle alltså sex av dessa ledamöter ersättas av kandidater som partiet placerat på icke valbar plats. Detta motsvarar nästan en tredjedel av Miljöpartiets riksdagsgrupp. Oftast är det fråga om kandidater med höga placeringar på Miljöpartiets listor som nummer två eller tre. I ett fall skulle en kandidat med placering som nummer elva på listan (Göteborgs kommun) ha blivit personvald.

För övriga partier skulle den direkta effekten vara klart lägre. Av Vänsterpartiets ledamöter skulle fortfarande ingen personvald ha varit placerad på icke valbar plats. I övrigt skulle andelen personvalda ledamöter på icke valbar plats ha varierat från omkring 2 procent (Socialdemokraterna och Moderaterna) till 11–12 procent (Folkpartiet och Kristdemokraterna). Som regel är det fråga om kandidater med förhållandevis höga placeringar på partiernas listor. I två fall skulle dock kandidater placerade på femte och sjätte plats ha blivit personvalda (Socialdemokraterna i Blekinge läns respektive Malmö kommuns valkrets) och i ett fall skulle en kandidat placerad på 25:e plats ha blivit personvald (Kristdemokraterna i Södermanlands läns valkrets).

Med lägre personvalsspärr

En förklaring som anförts till det som många menar låga personvalsdeltagandet har varit att spärrarna i dag är för höga, åtminstone i riksdagsvalet. Väljarna anser då att det är mindre meningsfullt att personrösta eftersom det krävs ett alltför stort antal personröster på en viss kandidat för att denne ska komma över spärren. Av samma anledning skulle flera kandidater inte finna det lönt att engagera sig i egna personvalskampanjer, vilket i sin tur också bidrar till ett lägre personvalsdeltagande. Enligt detta resonemang skulle en åtgärd vara att sänka personvalsspärrarna. Det skulle motivera fler väljare att personrösta och fler kandidater att driva egna personvalskampanjer.

I det föregående har studerats vilket genomslag personvalet skulle ha fått i 2006 års val med olika spärrnivåer. Beräkningarna av

hur många kandidater som skulle ha blivit personvalda utgick från antagandet att andelen väljare som personröstade skulle ha varit detsamma även med en annan spärrnivå än i dag. Som därvid påtalades är ett sådant antagande inte fullt realistiskt. I enlighet med ovanstående resonemang är det inte orimligt att lägre spärrar skulle leda till ett högre personvalsdeltagande. Vi ska här därför titta på vilket genomslag personvalet hade fått i 2006 års riksdagsval om spärrarna hade varit lägre och personvalsdeltagandet högre än i dag.¹

I tabell 5.10 redovisas hur många ledamöter som skulle ha blivit personvalda i riksdagsvalet om spärren hade legat på fem i stället för åtta procent samtidigt som personvalsdeltagandet hade uppgått till 50 procent. Totalt skulle 223 riksdagsledamöter ha blivit personvalda, vilket är 166 fler än i dag. Det innebär att nästan två tredjedelar (64 procent) av riksdagsledamöterna skulle ha varit personvalda. Antalet personvalda ledamöter skulle ha ökat i alla valkretsar. I absoluta tal skulle ökningen ha varit störst i valkretsen Skåne S. Från den valkretsen är i dag ingen ledamot personvald. Med en lägre spärr och ett högre personvalsdeltagande skulle tio av de totalt 13 ledamöterna därifrån ha blivit personvalda. I tre valkretsar skulle samtliga valda kandidater ha blivit personvalda: Gotlands län, Blekinge län och Jämtlands län. I ytterligare två valkretsar skulle minst 90 procent av ledamöterna ha blivit personvalda: Västra Götaland Ö och Skåne NÖ. I de totalt 29 valkretsarna skulle minst hälften av ledamöterna ha blivit personvalda i alla utom två valkretsar. Undantagen är Stockholms kommun och Stockholms län, där 36 respektive 21 procent av ledamöterna skulle ha blivit personvalda. Att andelen är klart lägre i dessa valkretsar än i övriga beror inte, som framgår av tabellen, på att antalet personvalda kandidater hade varit lägre än i övriga valkretsar utan på att antalet mandat är större i Stockholms kommun och Stockholms län än i övriga valkretsar.

¹ Beräkningarna bygger alltså på antagandet att väljarna skulle ha fördelat personrösterna på olika kandidater på samma sätt som i 2006 års val.

Tabell 5.10 Personvalda med ett personvalsdeltagande på 50 procent och spärr på fem procent i riksdagsvalet fördelat på valkrets (antal)

<i>Valkrets</i>	<i>Totalt</i>	<i>Förändring</i>	<i>Direkt effekt</i>	<i>Förändring</i>
Stockholms län	9	+7	1	+1
Stockholms kommun	10	+7	0	0
Uppsala	9	+7	3	+2
Södermanland	8	+7	3	+3
Östergötland	8	+7	0	0
Jönköping	9	+5	2	+1
Kronoberg	5	+3	1	+1
Kalmar	7	+5	1	+1
Gotland	2	+1	1	0
Blekinge	5	+3	1	+1
Malmö	8	+8	3	+3
Skåne V	8	+8	1	+1
Skåne S	10	+10	2	+2
Skåne NÖ	9	+6	2	+2
Halland	8	+7	0	0
Göteborg	10	+8	3	+2
Västra Götaland V	7	+6	1	+1
Västra Götaland N	9	+7	1	+1
Västra Götaland S	6	+4	0	0
Västra Götaland Ö	10	+7	1	+1
Värmland	9	+5	0	0
Örebro	7	+4	0	0
Västmanland	8	+8	1	+1
Dalarna	8	+3	1	0
Gävleborg	7	+5	0	0
Västernorrland	9	+8	1	+1
Jämtland	5	+3	1	0
Västerbotten	8	+4	1	+1
Norrbotten	5	+3	0	0
Totalt	223	+166	32	+26

Kommentar: Kolumnen "Totalt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren. Kolumnen "Direkt effekt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren och som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Kolumnerna "Förändring" visar skillnaden mot det faktiska utfallet i 2006 års val.

Källa: Valmyndigheten.

Vidare framgår av tabellen att av de 223 kandidater som skulle ha blivit personvalda så skulle 32 ha haft en placering på icke valbar

plats på sitt partis lista. Jämfört med dagens 6 personvalda kandidater på icke valbar plats är det ökning med 26 kandidater. Av riksdagens 349 ledamöter skulle således knappt en tiondel (9 procent) ha varit nominerade på icke valbar plats i valet. De 32 kandidaterna skulle ha varit utspridda på 21 av de 29 valkretsarna. Noteras kan här att från den största valkretsen, Stockholms län, skulle det ha blivit en personvald ledamot som varit placerad på icke valbar plats på sitt partis lista i valet (Kristdemokraterna). Störst skulle antalet personvalda på icke valbar plats ha blivit i Uppsala läns, Södermanlands läns, Malmö kommuns och Göteborgs kommuns valkretsar, i samtliga fall tre personvalda på icke valbar plats.

Av tabell 5.11 framgår effekten av lägre personvalsspärr och högre personvalsdeltagande för respektive parti. Störst skulle ökningen av personvalda ledamöter ha blivit i Socialdemokraterna. Från dagens 6 skulle antalet personvalda socialdemokrater ha ökat till 63, vilket motsvarar nästan hälften (48 procent) av samtliga socialdemokrater i riksdagen. Näst störst skulle ökningen ha blivit i Moderaterna. Antalet personvalda moderater skulle ha ökat till 51, vilket motsvarar drygt hälften (53 procent) av samtliga moderater i riksdagen. I övriga partier skulle i stort sett samtliga ledamöter ha blivit personvalda; antalet som inte skulle ha blivit personvalda varierar mellan ett och fyra.

Tabell 5.11 Personvalda med ett personvalsdeltagande på 50 procent och spärr på fem procent i riksdagsvalet fördelat på parti (antal)

Parti	Totalt	Förändring	Direkt effekt	Förändring
s	63	+57	5	+5
m	51	+39	9	+8
c	27	+12	2	0
fp	24	+17	3	+2
kd	23	+11	5	+3
v	19	+16	2	+2
mp	16	+14	6	+6
Summa	223	+166	32	+26

Kommentar: Kolumnen "Totalt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren. Kolumnen "Direkt effekt" visar antalet valda ledamöter som klarat personvalsspärren och som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Kolumnerna "Förändring" visar skillnaden mot det faktiska utfallet i 2006 års val.

Källa: Valmyndigheten.

Flest personvalda på icke valbar plats skulle det ha blivit i den moderata riksdagsgruppen, i vilken nio ledamöter på icke valbar plats hade blivit personvalda. Det motsvarar knappt var tionde (9 procent) moderat riksdagsledamot. Ingen av de nio personvalda moderaterna på icke valbar plats kan sägas ha stått särskilt långt ned på partiets lista. Flertalet av dem var placerade som nummer tre eller fyra, i ett fall som nummer fem. Näst flest personvalda på icke valbar plats skulle det ha blivit i Miljöpartiets riksdagsgrupp. De är samma 6 kandidater som skulle ha blivit valda även med åtta procent spärr och högre personvalsdeltagande (se ovan) och som alltså motsvarar nästan en tredjedel av Miljöpartiets representanter i riksdagen. Tredje flest personvalda på icke valbar plats skulle det ha blivit i de socialdemokratiska och kristdemokratiska riksdagsgrupperna. Av Socialdemokraternas 130 riksdagsledamöter skulle 5 stycken, eller knappt 4 procent, som var placerade på icke valbar plats på partiets lista ha blivit personvalda. I de flesta fall rör det sig om kandidater med förhållandevis höga placeringar på partiets listor. Lägst placerade skulle vara en kandidat på nionde plats (Skåne V) och en annan kandidat på sjunde plats (Skåne NÖ). Av Kristdemokraternas 24 riksdagsledamöter skulle också 5 ha blivit personvalda på icke valbar plats i valet. Det motsvarar drygt var femte (21 procent) kristdemokratisk riksdagsledamot. Av de 5 som skulle ha blivit personvalda stod 1 på plats nummer tjugofem (Södermanlands län) på partiets lista och en på plats sex (Stockholms län). Övriga 3 var placerade som andra eller tredje namn.

I övriga partiers riksdagsgrupper skulle de personvalda på icke valbar plats ha varit följande: 3 i Folkpartiets grupp (vilket motsvarar 11 procent), 2 i Vänsterpartiets grupp (9 procent) och 2 i Centerpartiets grupp (7 procent). Samtliga dessa var placerade som andra eller tredje namn på sina partiers listor i valet.

Vad gäller Centerpartiet kan noteras att ingen kandidat på icke valbar plats utöver de två som faktiskt blev valda 2006 skulle ha blivit personvalda även om spärren hade varit lägre och personvalsdeltagandet högre. Att så skulle bli fallet har delvis att göra med att Centerpartiets väljare redan personröstas i något större omfattning än övriga partiers väljare. En ökning av personvalsdeltagandet till 50 procent gör således mindre för Centerpartiet än övriga partier. En annan förklaring är att Centerpartiets väljare i hög utsträckning personröstas på samma kandidater som av partiet har rangordnats högst, dvs. kandidater som har nominerats på valbar plats på valsedeln.

Sammanfattning och kommentar

Utformningen av det svenska personvalssystemet och debatten därom har beskrivits i inledning av rapporten. Där framgår att det finns olika uppfattningar om hur personvalssystemet bör vara utformat eller om det bör finnas överhuvudtaget. Enligt regeringsformen är det svenska valsystemet i grunden ett partival med möjlighet för väljarna att avge personröst, och med det som utgångspunkt gäller frågan hur stor möjlighet väljarna ska ges att ändra den kandidatordning som presenteras av partierna på valseدلarna. Starkast skulle personvalsinslaget vara om endast väljarnas personröster avgjorde vilka kandidater som ska utses på partiernas mandat. Partiernas listor sägs då vara öppna och de kandidater som presenteras av partierna rangordnas inte. Motsatsen är ett renodlat partival, som innebär att väljarna får ta ställning till slutna partilistor på vilka partierna efter internt nomineringsarbete har fastställt kandidatrangordningen. Ett sådant valsystem skulle dock inte vara förenligt med regeringsformens krav på att det ska vara möjligt för väljarna att avge personröst. Det nuvarande svenska valsystemet innebär att listorna är delvis öppna, vilket betyder att det i grunden finns en av partierna gjord rangordning av kandidater men att ordningen kan ändras av en viss andel av väljarna. Ju lägre spärr som krävs härvidlag, desto mindre inflytande får partierna och partimedlemmarna och desto större inflytande ges till partiernas väljare.

I rapporten redovisas vad effekterna skulle ha blivit med olika spärrnivåer i 2006 års val. Det visar sig att en sänkning av personvalsspärren i riksdagsvalet från åtta till fem procent skulle ha inneburit en ökning av antalet personvalda ledamöter till drygt det dubbla mot i dag, från 57 till 121. Även antalet personvalda på icke valbar plats skulle ha fördubblats, från 6 till 13. Andra spärrnivåer som studeras i rapporten är tio och två procent. Dessutom redovisas effekterna av ett system utan personvalsspärr. I ett sådant system skulle alla 349 riksdagsledamöter bli personvalda. Den intressanta frågan är snarare hur många av dessa som inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval, dvs. som stod på vad som i dag omnämns som icke valbar plats. Det visar sig då att totalt 78 av de 349 valda kandidaterna, eller 22 procent, inte skulle ha blivit valda i ett system utan personval. Flertalet ledamöter skulle alltså ha varit desamma som i dag.

Effekten av sänkt eller borttagen spärr skulle dock variera stort mellan partier och valkretsar. Generellt kan sägas att ju fler mandat ett parti får i en valkrets, desto större skulle förändringarna bli. Om spärrarna togs bort helt skulle antalet personvalda socialdemokrater på icke valbar plats ha ökat från dagens 0 till 33 och för Moderaternas del skulle antalet ha ökat från dagens 1 till 21. Procentuellt sett skulle dock Miljöpartiet, tillsammans med Socialdemokraterna, ha varit det parti som påverkats om spärrarna avskaffades. Av Miljöpartiets 19 ledamöter skulle 8 ha varit nominerade på icke valbar plats. För Centerpartiets, Kristdemokraternas och även Folkpartiets del skulle förändringarna ha varit förhållandevis små jämfört med i dag. Anledningen till att mindre partier generellt sett skulle påverkas mindre än stora partier är att de mindre partierna sällan får mer än ett mandat i en valkrets och att de kandidater som står överst på partiernas valsedlar oftast är populärast bland väljarna. I partier som får många mandat i en valkrets skulle däremot krävas förhållandevis få röster för att bli personvald på något av de sista mandaten, vilket får till följd att förändringarna jämfört med kandidatrangordningen på valsedlarna blir större. Som exempel kan här nämnas Socialdemokraterna och Moderaterna i valkretsarna Stockholms län och Stockholms kommun. Totalt i dessa valkretsar skulle 6 av de 16 valda socialdemokraterna och 7 av de 28 valda moderaterna ha varit nominerade på icke valbar plats, och den genomsnittliga andelen personröster skulle för de sex socialdemokraterna ha varit 0,8 procent och för de sju moderaterna 0,2 procent.

Det bör i sammanhanget påpekas att de redovisade effekterna vid olika spärrnivåer utgår från att väljarna skulle ha röstat som i 2006 års val även med en annan spärrnivå än dagens. Antagandet är så klart inte helt realistiskt. Sänkt personvalsspärr ökar incitamenten för såväl kandidater som väljare att engagera sig i personvalet, varför effekterna på kandidaturvalet vid lägre eller sänkt spärr förmodligen skulle bli större än de som redovisas i rapporten. Oaktat detta kan dock förutspås att det för kandidater från mindre partier även i ett system med sänkta eller borttagna spärrar i praktiken skulle krävas en stor andel personröster för att bli personvald, och eftersom flertalet personröster som regel går till toppkandidater skulle kandidaturvalet i de partierna sannolikt påverkas i relativt begränsad utsträckning. I större partier däremot, som får flera mandat i respektive valkrets, kan påverkan på kandidaturvalet tänkas bli större eftersom det i dessa finns större

utrymme för kandidater längre ned på listorna att bli personvalda på förhållandevis få personröster.

I rapporten redovisas även hur olika spärrnivåer i 2006 års val skulle ha påverkat den sociala representativiteten i riksdag, kommun och landsting. Det kan konstateras att representativiteten för de flesta grupper inte skulle ha ändrats i någon mer påtaglig mening med lägre spärrar, men vissa förändringar är värda att notera. I riksdagen skulle andelen yngre ledamöter och ledamöter i yngre medelåldern ha blivit något fler, medan ledamöter över 50 år skulle ha blivit något färre. Den största förändringen är att andelen ledamöter med utländsk bakgrund skulle ha ökat om spärrarna varit lägre i dag. Om spärren tagits bort helt skulle andelen med utländsk bakgrund nästan ha blivit dubbelt så stor som i dag. Till stor del kan ökningen härledas till de tre största valkretsarna (Stockholms län, Stockholms kommun och Göteborgs kommun), vilket sannolikt har att göra med att det i dessa skulle krävas förhållandevis få röster för att bli personvald på de sista mandatena. Vidare skulle låg- och medelinkomsttagarna ha blivit något fler medan höginkomsttagarna skulle ha blivit färre, vilket kan bero på att lägre spärrar skulle leda till att färre av de sittande riksdagsledamöterna, vilka alla till följd av riksdagsarvodet ingår i den högsta inkomst kategorin, skulle blivit omvalda. Vad gäller kön och utbildning skulle skillnaden ha blivit liten med lägre spärr.

Även i kommunfullmäktigeförsamlingar skulle andelen yngre och yngre medelålders ha ökat något och andelen över 50 år ha minskat något om spärren varit lägre eller tagits bort helt. Andelen ledamöter med utländsk bakgrund skulle ha ökat, om än inte lika mycket som i riksdagen. Vad gäller utbildning och inkomst skulle lägre eller borttagen spärr inte ha inneburit några större förändringar. Däremot skulle kvinnors representativitet ha försämrats något med lägre eller borttagen spärr. Här bör noteras att det finns stora skillnader inom landet. På vissa håll skulle andelen kvinnor i kommunfullmäktige inte ha påverkats negativt om spärren varit lägre eller tagits bort, men på andra håll skulle det ha inneburit en större minskning.

I landstingsfullmäktigeförsamlingarna, slutligen, påminner de förändringar som skulle ha skett med lägre eller avskaffad spärr till stora delar om förändringarna i kommunerna. En skillnad är dock att andelen kvinnliga ledamöter inte skulle ha minskat utan tvärtom ökat något.

Jämfört med avsnittet om kandidaterna och personvalet kan konstateras att resultaten här delvis pekar i en annan riktning. Kandidater som tillhör överrepresenterade grupper i befolkningen fick i många fall fler personröster än kandidater som tillhör underrepresenterade grupper i befolkningen, men som här framgått skulle sänkta eller borttagna spärrar alltså inte ha resulterat i försämrad representation för de senare grupperna. Förklaringen till detta oväntade resultat kan vara att flertalet av de personröster som går till kandidater som tillhör de överrepresenterade grupperna går till ett mindre antal kandidater. Bakom dessa kandidater skapas utrymme för kandidater som tillhör underrepresenterade grupper att bli personvalda på förhållandevis få personröster, framför allt i större partier och valkretsar där antalet mandat som ska fördelas är stort.

Här bör upprepas att beräkningarna bygger på hur väljarna röstade i 2006 års val, varför resultaten självklart måste tolkas med stor försiktighet. I synnerhet ett personval utan spärr torde föra med sig ett ökat engagemang i form av personvalskampanjer då ingen kandidat längre skulle kunna förlita sig på enbart partiets framgång för att bli vald utan även skulle behöva konkurrera med övriga kandidater från det egna partiet. Ofta resursstarka kandidater med höga placeringar på partiets valsedel som i dag inte haft större anledning att driva egna kampanjer skulle således behöva göra det, vilket kan antas öka antalet personröster på dessa jämfört med vad de får i dag. De positiva effekter som här visat sig för vissa traditionellt sett mindre resursstarka grupper av kandidater kan i så fall vara överskattade. Samtidigt skulle lägre spärrar innebära ökade incitament även för kandidater längre ned på listorna att engagera sig i personvalet.

En annan fråga som diskuterats är riksdagsvalkretsarnas storlek. En invändning mot den nuvarande valkretsindelningen är att det är för svårt att bli personvald i de största valkretsarna, i synnerhet för kandidater i de största partierna. Frågan om en annan valkretsindelning har nyligen utretts och avvisats, bl.a. med hänvisning till att de berörda partiorganisationerna var negativa till en ändring. Denna undersökning visar att sannolikheten för att en kandidat ska vara personvald är lägre i större valkretsar än i mindre. Grunden för detta är dock främst att det är fler mandat som ska fördelas i de större valkretsarna. Studeras i stället det absoluta antalet kandidater som klarar personvalsspärren finns inget tydlig samband med valkretsstorlek. Det finns inte heller något som tyder på att det skulle

vara mindre vanligt i de stora valkretsarna med personvalda kandidater från de större partierna. Det bör dock noteras att flera av de personvalda i de större partierna har haft centrala positioner i sitt parti, till exempel som partiledare. En delning av valkretsar skulle sannolikt leda till fler personvalda kandidater, men den huvudsakliga grunden för det skulle snarast vara att valkretsarna blev fler till antalet, inte att de blev mindre i storlek.

Slutligen i avsnittet studeras personvalsdeltagandets betydelse för personvalets genomslag. Inför personvalsreformen förutspåddes ett personvalsdeltagande på 50 procent i riksdagsvalet och 70 procent i kommunalvalet. Att personvalsdeltagandet inte har nått upp till dessa nivåer har av vissa satts i samband med att spärrarna är för höga och att de därför borde sänkas. Samtidigt var inför personvalsreformen, som framgick i inledningen av rapporten, risken för lågt personvalsdeltagande ett argument för högre personvalsspärr. Kombinationen låg spärr–lågt personvalsdeltagande ansågs ge små väljargrupper ett alltför stort inflytande över kandidatvalet.

I undersökningen redovisas vad ett personvalsdeltagande på 50 procent i riksdagsvalet skulle ha betytt för antalet personvalda. Med utgångspunkt i 2006 års fördelning av personrösterna skulle antalet personvalda ha ökat från 57 till 165. Knappt hälften av riksdagsledamöterna skulle alltså ha blivit personvalda. De flesta av dessa skulle vara kandidater som stod på valbar plats. Antalet personvalda kandidater på icke valbar plats skulle ha ökat från 6 till 18.

En lägre personvalsspärr skulle kunna leda till ett större engagemang från både kandidater och väljare i personvalet. I undersökningen har därför även studerats just kombinationen lägre spärr ökat personvalsdeltagande. Det visar sig då att en spärr på fem i stället för åtta procent och ett personvalsdeltagande på 50 procent i riksdagsvalet skulle ha resulterat i 223 personvalda riksdagsledamöter, vilket motsvarar nästan två tredjedelar av ledamöterna. Antalet personvalda ledamöter på icke valbar plats skulle ha ökat till 32. Flest personvalda på icke valbar plats skulle det ha blivit i den moderata riksdagsgruppen, därefter i de miljöpartistiska, socialdemokratiska och kristdemokratiska grupperna.

6 Valet till Europaparlamentet och personvalet

Sedan Sverige blev medlem i EU har val till Europaparlamentet genomförts vid tre tillfällen: 1995, 1999 och 2004.¹ Vid samtliga dessa har funnits möjlighet för väljarna att personrösta. Europaparlamentsvalet 1995 var således inte bara det första Europavalet i Sverige. Med undantag för de försök som anordnades i sju kommuner i 1994 års kommunalval var det också första personvalet i Sverige.

Val till Europaparlamentet regleras i samma vallag som val till riksdag, kommun och landsting. För rösträtt och valbarhet krävs medborgarskap i Sverige eller annat EU-land. Hela landet utgör en valkrets. Efter valet fördelas först mandaterna mellan de partier som fått minst fyra procent av rösterna i landet, därefter avgörs vilka ledamöter som ska utses i första hand med utgångspunkt i hur många personröster kandidaterna har fått och i andra hand genom de jämförelsetal som beräknas utifrån placering på listan. Samma regler gäller här som i riksdags-, kommunal- och landstingsvalen, och personvalsspärren är densamma som i kommunal- och landstingsvalen, dvs. fem procent.

Det har anförts att personvalet har bättre förutsättningar att verka meningsfullt i Europaparlamentsvalet än i riksdagsvalet (Oscarsson & Holmberg 2006 s. 59). Två skäl har anförts för att så skulle vara fallet. Det ena har att göra med att hela Sverige är en valkrets. Därmed presenterar partierna samma kandidatlista för alla väljare, vilket i sin tur har ansetts innebära bättre möjligheter för väljare och medier att skaffa valinformation om de till antalet färre

¹ Val till Europaparlamentet förrättas vart femte år. När Sverige blev medlem i EU den 1 januari 1995 hade val för den dåvarande mandatperioden genomförts 1994. Sverige genomförde i efterhand val till Europaparlamentet hösten 1995; de andra två länderna som blev medlemmar vid samma tidpunkt som Sverige – Finland och Österrike – genomförde motsvarande val 1996. De första månaderna 1995 fram till valet representerades Sverige i Europaparlamentet av ledamöter som valts av riksdagen (se vidare Brothén 1997 kap. 4).

toppkandidaterna i respektive parti. För det andra är personvalsspärren endast fem procent i Europaparlamentsval till skillnad mot åtta procent i riksdagsvalet.

I detta avsnitt studeras först hur väljarnas personvalsdeltagande har utvecklats i Europaparlamentsvalen. Därefter studeras personvallets genomslag på kandidatnivå i dessa val. Förekomsten av personvalda såväl totalt som på icke valbar plats studeras.

Personvalsdeltagandet

I 1995 års val till Europaparlamentet valde 42,4 procent av väljarna att utnyttja möjligheten att avge personröst. En utvärdering av valet visade att många väljare uppfattade personvalet som komplicerat (SOU 1996:66 s. 50). Flera uppgav till och med att de hade avstått helt från att rösta i valet på grund av att de tyckte det var krångligt med personröstning. Allmänt sett visade dock undersökningar att väljarna var positiva till införandet av personröstning. En slutsats som drogs var att informationen om de nya personvalreglerna hade varit bristfällig och att det borde göras större satsningar på information kring personvalet framöver (s. 55 f.).

Fyra år senare, vid 1999 års Europaparlamentsval, ökade andelen väljare som personröstade till 66,3 procent. Andelen var således nästan 25 procentenheter högre än vid 1995 års Europaparlamentsval och mer än dubbelt så hög som i 1998 års riksdagsval. Till en liten del skulle uppgången kunna förklaras av att färre gick och röstade 1999 än 1995, vilket i sig innebär att andelen personröstande ökar om antalet personröstande är konstant.² Även med hänsyn till detta kvarstår emellertid faktum att personvalsdeltagandet steg kraftigt; i absoluta tal steg antalet väljare som personröstade med över en halv miljon.

I det nästföljande Europaparlamentsvalet, 2004, sjönk personvalsdeltagandet till 59,1 procent.³ Fortfarande var andelen personröstande dock högre än vid det första Europaparlamentsvalet 1995 och klart högre än vid riksdagsvalen. Även om nivån är högre kan utvecklingen över tid eventuellt jämföras med personvalsdeltagandet i de sju försökskommuner som hade personval redan i 1994 års kommunalval. Även i dessa kommuner steg inledningsvis

² Valdeltagande var 41,6 procent i 1995 års Europaparlamentsval och 38,8 procent i 1999 års Europaparlamentsval.

³ Valdeltagandet var vid 2004 års Europaparlamentsval 37,9 procent.

personvalsdeltagandet, men efter 1998 års kommunalval har det sjunkit successivt.

Som framgår av tabell 6.1 har utvecklingen varit i stort sett densamma i hela riket. Mellan 1995 och 1999 steg personvalsdeltagandet i alla län, och mellan 1999 och 2004 sjönk det i alla län utom ett, då väljarna i Norrbottens län gick emot strömmen och personröstade i större utsträckning. I och med det var Norrbotten det län med högst personvalsdeltagande i hela landet (68,8 procent).⁴ Vad som ligger bakom utvecklingen i Norrbotten är inte alldeles klart. Det kan dock konstateras att de moderata väljarna i Norrbotten personröstade i väsentlig större utsträckning 2004 än 1999. Nästan 70 procent av dem personröstade på Anna Ibrisagic, bosatt i Luleå i Norrbotten. Även Vänsterpartiets väljare i Norrbotten personröstade i större utsträckning 2004 än 1999. Av dem personröstade nästan 68 procent på Jonas Sjöstedt, bosatt i Umeå i grannlandet Västerbotten.

Nivån på personvalsdeltagandet i Europaparlamentsvalen har alltså hela tiden legat klart högre än i riksdagsvalen. Det kan diskuteras vad denna skillnad beror på. En förklaring skulle kunna vara att väljarna i riksdagsvalet i högre grad än i Europaparlamentsvalet upplever att det finns avgörande skillnader mellan partierna, vilket i sin tur leder till att själva partivalet i samband med riksdagsvalet träder i förgrunden framför personvalet. Ju mer partipolitiserat, desto mindre utrymme för personval. Andelen väljare som uppger att de bryr sig om vilka partier som vinner valet är också betydligt större i riksdagsvalet än i Europaparlamentsvalet (Oscarsson & Holmberg 2006 s. 21). En tänkbar konsekvens av, som väljarna upplever det, bristen på partiskillnader och deras betydelse skulle kunna vara att väljarna i Europaparlamentsvalet i stället lägger större vikt vid kandidaterna och deras politiska åsikter när de röstar, därav det högre personvalsdeltagandet i Europaparlamentsvalet. Undersökningar visar också att nästan hälften av väljarna angav att kandidaterna på valsedeln var ett viktigt skäl för hur de röstade i Europaparlamentsvalet 2004 (s. 100). I riksdagsvalet 2002 föreföll motsvarande skäl ha haft mindre betydelse (Holmberg & Oscarsson 2004 s. 279).⁵ Vidare har det

⁴ Valdeltagandet i 2004 års Europaparlamentsval var i Norrbotten 36,2 procent, dvs. nästan detsamma som i riket som helhet.

⁵ I de refererade publikationerna (Oscarsson & Holmberg 2006 respektive Holmberg & Oscarsson 2004) redovisas för Europaparlamentsvalets del andelen väljare som uppger att kandidaterna på valsedlarna var antingen "ett av de absolut viktigaste skälen" eller ett "ganska viktigt skäl", och för riksdagsvalets del endast andelen väljare som uppger att

visat sig att väljarna i Europaparlamentsvalet i högre grad än i riksdagsvalet motiverar sitt personröstande på en viss kandidat med kandidatens åsikter (Holmberg 1999b s. 264). I riksdagsvalet har personröstningen på en viss kandidat i stället främst motiverats av kandidatens grupptillhörighet (t.ex. region, kön eller ålder) eller personliga egenskaper (t.ex. att man kände till personen/namnet på kandidaten eller att kandidaten var pålitlig eller kompetent).

Det ska dock i sammanhanget också påpekas att satt i relation till hela valmanskåren och inte bara till dem som röstar är skillnaden mellan personvalsdeltagandet i riksdagsvalet och Europaparlamentsvalet mindre. Satt i relation till hela valmanskåren personröstade omkring 22 procent i 2004 års Europaparlamentsval, vilket bara är cirka två procentenheter mer än motsvarande andel i 2002 års riksdagsval och cirka fyra procentenheter mer än i 2006 års riksdagsval. I den mån det är samma väljare som personröstar i riksdagsvalet och Europaparlamentsvalet, dvs. ifall det finns en mer eller mindre konstant grupp i valmanskåren som personröstar i båda valen, ska skillnaderna mellan personvalsdeltagandet i de två valen inte tolkas alltför långtgående.

kandidaterna på valsedlarna var ”ett av de absolut viktigaste skälen”. Procenttalen är således inte jämförbara. De svarsfrekvenser som redovisas i kodböckerna för de två undersökningar (se www.ssd.gu.se) bekräftar dock att kandidaterna hade något större betydelse i Europaparlamentsvalet än i riksdagsvalet för hur väljarna röstade.

Tabell 6.1 Andel personröster i 1995, 1999 och 2004 års Europaparlamentsval (procent)

Län				Förändring	Förändring	Förändring
	1995	1999	2004	95–99	99–04	95–04
Stockholm	39,2	65,4	59,4	26,2	-6,0	20,2
Uppsala	38,8	65,4	56,1	26,6	-9,3	17,3
Södermanland	43,1	67,2	56,6	24,1	-10,6	13,5
Östergötland	38,3	65,2	61,0	26,9	-4,2	22,7
Jönköping	42,9	68,1	58,7	25,2	-9,4	15,8
Kronoberg	43,0	66,2	55,8	23,2	-10,4	12,8
Kalmar	40,0	64,9	61,3	24,9	-3,6	21,3
Gotland	39,2	64,6	61,8	25,4	-2,8	22,6
Blekinge	43,3	65,4	50,9	22,1	-14,5	7,6
Skåne	39,2	67,0	54,7	27,8	-12,3	15,5
Halland	40,9	66,0	58,6	25,1	-7,4	17,7
Västra						
Götaland	42,9	66,0	60,1	23,1	-5,9	17,2
Värmland	42,2	65,0	52,6	22,8	-12,4	10,4
Örebro	42,1	67,0	63,8	24,9	-3,2	21,7
Västmanland	38,5	61,4	55,8	22,9	-5,6	17,3
Dalarna	46,3	68,2	59,1	21,9	-9,1	12,8
Gävleborg	52,1	65,7	58,1	13,6	-7,6	6,0
Västernorrland	43,5	67,3	59,5	23,8	-7,8	16,0
Jämtland	59,6	73,2	65,3	13,6	-7,9	5,7
Västerbotten	57,1	72,2	68,6	15,1	-3,6	11,5
Norrbottnen	50,7	66,7	68,8	16,0	2,1	18,1
Hela riket	42,4	66,3	59,1	23,9	-7,2	16,7

Kommentar: Gällande 1995 års val omfattar i tabellen Skåne län dåvarande Kristianstads och Malmöhus län och Västra Götalands län dåvarande Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län och Skaraborgs län inklusive kommunerna Habo och Mullsjö.

Källa: SCB.

Om länen rangordnas utifrån andel personröstande i Europaparlamentsvalet 2004 och riksdagsvalet 2006 så visar det sig att län i vilka personvalsdeltagandet är högt i det ena valet inte sällan är högt även i det andra, och vice versa. Det talar för att det finns faktorer som påverkar personvalsdeltagande oavsett typ av val. I vissa län är med andra ord personvalsdeltagandet mer eller mindre högt i alla slags val, medan det i andra län är mer eller mindre lågt i alla slags val. Undantag finns dock. Blekinge län hade lägst personvalsdeltagandet av alla 21 län i Europaparlamentsvalet 2004 (50,9

procent), men i riksdagsvalet hade Blekinge femte högst personvalsdeltagande av alla län (25,4 procent). Östergötlands län hade i stället lägst personvalsdeltagande av alla län i riksdagsvalet (18,0 procent), men sjunde högst personvalsdeltagande i Europaparlamentsvalet (61,0 procent).

I sammanhanget kan också noteras att Blekinge län hade det lägsta valdeltagandet i Europaparlamentsvalet 2004 (32,5 procent), medan Östergötlands län hade det näst högsta (41,5 procent). Därmed inte sagt att det finns ett klart samband mellan nivån på valdeltagande och personvalsdeltagande i Europaparlamentsvalet. Utan att i detalj analysera förekomsten av ett sådant samband kan förvisso märkas att flera av de län som hade lägst personvalsdeltagande i Europaparlamentsvalet också hade förhållandevis lågt valdeltagande i detsamma (förutom Blekinge län t.ex. Värmlands, Skåne och Gävleborgs län). Men det finns även exempel på län som hade lågt personvalsdeltagande och högt valdeltagande (Uppsala län) och län som hade högt personvalsdeltagande och lågt valdeltagande (Kalmar län).

När personvalsdeltagandet studeras på individnivå framkommer att deltagandet är förhållandevis jämt fördelat mellan väljarna i Europaparlamentsvalet (Oscarsson & Holmberg 2006 s. 65 f.). Andelen personröstare är ungefär lika stor i olika väljargrupper. Till exempel personröstare män och kvinnor i nästan samma utsträckning. Detsamma gäller hög- och lågutbildade och inrikes och utrikes födda. Värt att notera kan möjligen vara att yngre väljare i 2004 års Europaparlamentsval personröstade i något mindre utsträckning än äldre väljare. Vid föregående Europaparlamentsval har yngre personröstare i ungefär samma eller till och med något större utsträckning än äldre väljare. Vidare kan noteras att utrikes födda väljare vid föregående Europaparlamentsval har personröstare i något större utsträckning än inrikes födda väljare, men denna skillnad var, som sagt, i stort sett borta vid 2004 års val.

Personvalda kandidater

Under de två första mandatperioderna efter EU-inträdet hade Sverige 22 mandat i Europaparlamentet. Med anledning av den utvidgning av EU som därefter har skett minskade antalet mandat till 19 i samband med 2004 års Europaparlamentsval. Av tabell 6.2 framgår hur många ledamöter som har blivit personvalda i de tre

Europaparlamentsval som har förrättats hittills. I senaste valet blev 14 av de 19 ledamöterna personvalda, vilket motsvarar drygt 70 procent. I det första Europaparlamentsvalet, 1995, var motsvarande andel 50 procent och i Europaparlamentsvalet 1999 var den drygt 60 procent. Även om personvalsdeltagandet, som framgått ovan, minskade mellan 1999 och 2004 innebar resultatet i 2004 års val att andelen personvalda Europaparlamentariker från Sverige blev den högsta hittills. Det innebär också att personvalets genomslag har utvecklats på olika sätt i Europaparlamentsvalet och de nationella valen; i det förra har genomslaget ökat successivt och i de senare har det minskat successivt.

De kandidater som väl klarar personvalsspärren i Europaparlamentsvalet visar sig få en förhållandevis stor andel personröster. I de partier som fick mandat i 2004 års Europaparlamentsval klarade totalt 20 kandidater spärren; av dessa blev 6 ej valda på grund av att partiets mandat inte räckte till. Den genomsnittliga andelen personröster var bland dessa 20 kandidater över 17 procent. Här kan jämföras med 2006 års riksdags-, kommunal- och landstingsval, i vilka motsvarande andel var klart lägre (13, 12 respektive 10 procent). Vissa av de 20 kandidater som klarade personvalsspärren i Europaparlamentsvalet erhöll ett mycket stort antal kryss. Mest kryssad blev Jonas Sjöstedt (v) med över 54 procent i personröster. Ytterligare fyra kandidater – Anders Wijkman (kd), Nils Lundgren (jl), Lena Ek (c) och Cecilia Malmström (fp) – fick mer än 30 procent i personröster. I de nationella valen var det mindre vanligt förekommande att kandidater fick så stor andel personkryss. Personvalet i Europaparlamentsvalet förefaller kännetecknas av att det framför allt är vissa kandidater som är populära bland väljarna och som alltså får en stor del av personrösterna.

Tabell 6.2 Personvalda i 1995, 1999 och 2004 års Europaparlamentsval fördelat på parti (antal)

Parti	1995			1999			2004		
	Mandat	Person- valda	Direkt effekt	Mandat	Person valda	Direkt effekt	Mandat	Person valda	Direkt effekt
s	7	3	0	6	3	0	5	3	2
m	5	2	0	5	3	0	4	3	0
c	2	2	0	1	1	1	1	1	0
fp	1	1	0	3	2	0	2	2	1
kd	–	–	–	2	2	1	1	1	0
v	3	2	0	3	1	0	2	1	0
mp	4	1	0	2	2	0	1	1	0
jl	–	–	–	–	–	–	3	2	0
Summa	22	11	0	22	14	2	19	14	3

Källor: SCB 1997, 2001 och 2005.

I 2004 års Europaparlamentsval stod 3 av de totalt 19 invalda kandidaterna på s.k. icke valbar plats inför valet, vilket motsvarar omkring 15 procent. Vid 1999 års val stod 2 av de 22 invalda kandidaterna på icke valbar plats och vid 1995 års val blev ingen kandidat på icke valbar plats invald. Således var även den direkta effekten av personvalet i 2004 års Europaparlamentsval den högsta hittills, trots färre platser i parlamentet. Också i detta avseende kan kontrasteras med utvecklingen i de nationella valen, i vilka antalet personvalda på icke valbar plats har gått i andra riktningen och minskat successivt i varje val.

Vidare framgår av tabellen att andelen personvalda tenderar att vara lägre i de partier som får ett flertal mandat. Således har andelen personvalda ofta varit lägst bland de socialdemokratiska och moderata Europaparlamentarikerna. Mönstret är i detta avseende detsamma som i till exempel riksdagsvalet. I absoluta tal är personvalda parlamentariker dock väl så vanliga i de största partierna som i övriga partier. Till viss del kan det så klart förklaras av att antalet mandat begränsar antalet personvalda i de mindre partierna; i ett parti som endast får ett mandat i valet kan inte finnas fler än en personvald ledamot även om flera kandidater har klarat personvals-spärren. När personvalsresultatet studeras i mer detalj visar det sig emellertid att det sällan är fler än tre av ett partis kandidater – valda såväl som ej valda – som klarar att få mer än fem procent i person-

röster (se SCB 2001 s. 62, 2005 s. 165). Det finns således inget i statistiken som talar för att det skulle vara svårare för socialdemokratiska och moderata kandidater att klara personvalsspärren än för övriga partiers kandidater. Att andelen personvalda är större bland ledamöter från andra, mindre partier beror följaktligen på att dessa partier har färre mandat.

Vad gäller personvalets direkta effekt framgår bl.a. att Socialdemokraterna, vars kandidater som stått på icke valbar plats tidigare sällan har blivit personvalda vare sig i Europaparlamentsvalet eller i övriga val (se ovan), i 2004 års Europaparlamentsval hade två kandidater som blev invalda enbart på personröster. De två kandidaterna, Åsa Westlund och Anna Hedh, var placerade på 7:e respektive 31:a plats på partiets lista. Den senare lyckades alltså bli invald trots en placering mycket långt ned på listan. Personrösterna på de två kandidaterna uppgick till 6,8 respektive 5,3 procent. Ingen av dem hade således blivit personvald om spärren legat på samma nivå som i riksdagsvalet (dvs. åtta procent). Den tredje personvalda kandidaten på icke valbar plats i 2006 års Europaparlamentsval var Maria Carlshamre från Folkpartiet⁶. Inför valet stod hon placerad som nummer tre på partiets lista, vilket trots allt får sägas vara en förhållandevis hög placering även om den inte var att betrakta som s.k. valbar plats. Personrösterna på Carlshamre uppgick till 7,0 procent. Inte heller hon skulle med andra ord ha blivit personvald om spärren legat på samma nivå som i riksdagsvalet.

En förklaring till Anna Hedhs framgångsrika personval torde vara att hon, såsom EU-kritiker, blev ett alternativ för den förhållandevis stora gruppen EU-kritiska socialdemokrater, som utan Hedhs kandidatur hade kunnat känna sig tvingade att antingen byta parti till ett EU-kritiskt parti eller helt avstå från att rösta i valet (Oscarsson & Holmberg 2006 s. 68). Det hör annars till undantagen att kandidater med placering så långt ned på listorna blir personvalda i Europaparlamentsval. Bland de kandidater på icke valbar plats som blev personvalda i 1999 års val var den lägsta placeringen en femte plats (Lennart Sacrédeus, kd). Inte heller i riksdagsvalet finns egentligen något motsvarande exempel. Av de kandidater som har blivit personvalda till riksdagen har den lägsta placeringen varit en tionde plats, vilket skedde i 2002 års val (Sören Wibe, s). Det kan noteras att även i det fallet rörde det sig om en

⁶ Maria Carlshamre har senare lämnat Folkpartiet och gått med i Feministiskt initiativ.

EU-kritisk kandidat, som dessutom tidigare hade suttit i Europaparlamentet. Av de totalt fem kandidater på icke valbar plats som genom åren har blivit personvalda i Europaparlamentsvalet kan två sägas ha haft en mer EU-kritisk inställning än deras partier (Anna Hedh, s och Lennart Sacrédeus, kd). Kandidaternas inställning till EU förefaller således vara en faktor som förklarar varför väljarna i Europaparlamentsvalet i vissa partier personröstar på ett sätt som avviker från partiets kandidatrangordning.

Sammanfattning och kommentar

Personvalsdeltagandet i Europaparlamentsvalet ökade kraftigt mellan 1995 och 1999 års val. Vid 2004 års Europaparlamentsval sjönk personvalsdeltagandet men det låg fortfarande på en förhållandevis hög nivå. I ett län, Norrbottens län, ökade personvalsdeltagandet. Vad det beror är oklart, men det kan konstateras att i de partier vars väljare ökade sitt personvalsdeltagande i Norrbotten lades en stor del av personrösterna på kandidater som var bosatta i det egna länet eller grannlandet. Även om hela landet utgör en valkrets i Europaparlamentsvalet är kandidaternas geografiska förankring och popularitet i den egna regionen möjligen omständigheter som kan påverka personvalsdeltagandet i positiv riktning.

Trots att personvalsdeltagandet minskade i 2004 års Europaparlamentsval blev andelen personvalda det största hittills. Hela 14 av de 19 valda kandidaterna klarade personvalsspärren och av dem stod 3 på icke valbar plats.

Personvalet har ansetts fungera bättre i Europaparlamentsvalet än i riksdags- och kommunalvalen (Holmberg 1999a s. 115). Här kan också konstateras att personvalsgenomslaget har varit klart högre i Europaparlamentsvalet. Lägre personvalsspärr än i riksdagsvalet och att hela landet utgör en valkrets har framhållits som förklaringar. Vad gäller den förra förklaringen kan konstateras att ingen av de tre personvalda kandidaterna på icke valbar plats i 2004 års Europaparlamentsval hade blivit personvald om personvalsspärren hade legat på samma nivå som i riksdagsvalet, dvs. på åtta i stället för fem procent. Vad gäller den senare förklaringen kan den förefalla motsägelsefull i förhållande till vad som anförts i andra sammanhang om att stora valkretsar i riksdagsvalet försvårar för kandidaterna att bli personvalda (se avsnittet Personvalssystemets utformning). Tanken här är dock att antalet kandidater i Europa-

parlamentsvalet totalt sett är få och att var och en av dem därmed kan få större uppmärksamhet, till exempel i medierna. Vidare finns tecken på att väljarna uppfattar Europaparlamentsvalen som mindre partipolitiska än riksdagsvalen, vilket kan skapa utrymme för att lägga större vikt vid personfrågan i valet.

Ytterligare en bidragande orsak till att genomslaget är större i Europaparlamentsvalet kan vara att vissa kandidater i sina personvalskampanjer driver en linje i EU-frågan som avviker från partiets linje. Väljare som inte delar partiets syn på EU kan därigenom fortsätta att rösta på partiet och genom sin personröst markera att de har en annan uppfattning i EU-frågan. Resultaten indikerar i så fall att personvalsdeltagandet gynnas av en större individuell profilering hos kandidaterna. Vad det i sin tur innebär för partierna att kandidater går till val på en egen profil som inte helt överensstämmer med partiets i en central fråga har inte studerats närmare i rapporten. I avsnittet ovan om partierna och personvalet diskuteras dock en utveckling där så skulle ske i de nationella valen.

Referenser

- Anckar, Dag, Lauri Karvonen & Guy-Erik Isaksson 2001. *Vägar förbi och igenom partier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Andersson, Staffan 2004. "Personvalskampanjer i kommuner och landsting". Bilaga i SOU 2004:22 *Allmänhetens insyn i partiers och valkandidaters intäkter*. Betänkande av Utredningen om offentlighet för partiers och valkandidaters intäkter.
- Bengtsson, Bo 2004. "Föreningsliv, makt och integration – lägesöversikt och slutdiskussion". I Bo Bengtsson (red.): *Föreningsliv, makt och integration*. Ds 2004:49. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram.
- Bennulf, Martin, Per Hedberg & Henrik Oscarsson 2000. "Vem bryr sig? En analys av valdeltagandet i det svenska europaparlamentsvalet 1999". Bilaga i SOU 2000:81 *Valdeltagande och Europaparlamentsval*. Slutbetänkande av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- Berggren, Niclas, Henrik Jordahl & Panu Poutvaara 2006. *The Looks of a Winner: Beauty, Gender and Electoral Success*. Discussion Paper No. 2311. Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Berggren, Niclas, Nils Karlson & Joakim Nergelius 2001. *Den konstitutionella revolutionen*. Stockholm: City University Press.
- Brothén, Martin 1997. "Svenska EU-parlamentarikers representativitet". I Ingvar Mattson & Lena Wängnerud (red.): *Riksdagen på nära håll*. Stockholm: SNS Förlag.
- Brothén, Martin 1999. "Personliga valkampanjer". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.

- Brothén, Martin 2004. "Riksdagsledamöter och kampanjbidrag". Bilaga i SOU 2004:22 *Allmänhetens insyn i partiets och valkandidatens intäkter*. Betänkande av Utredningen om offentlighet för partiets och valkandidatens intäkter.
- Brothén, Martin & Mikael Gilljam 2005. "Mellanvalsdemokrati". Bilaga i framst. 2005/06:RS3 *Riksdagen i en ny tid. Sex rapporter till 2002 års riksdagskommitté*. Betänkande av Riksdagskommittén.
- Bäck, Henry 2000. *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö: Liber.
- Bäck, Hanna & Richard Öhrvall 2004. *Det nya seklets förtroendevalda. Om politikerantal och representativitet i kommuner och landsting 2003*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet m.fl.
- Christensen, Dag Arne m.fl. 2004. *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnstudier.
- Dagens Medicin* 2003-11-12 "Trilskanke s-ledamöter kan uppmanas att lämna partiet".
- Dagens Nyheter* 2006-11-09 "Spärr vid personval hindrade invandrare att nå riksdagen".
- Dagens Samhälle* 2006-02-08 "s i Luleå överens om tagen" (www.dagenssamhalle.se, webbnr 8577), 2006-08-31 "Personröstningen slår rekord" (www.dagenssamhalle.se, webbnr 9252).
- Dahl, Robert A. & Edward Tufte 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Davidsson, Lars 2006. *I linje med partiet? Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*. Stockholm: SNS Förlag.
- Duit, Andreas & Tommy Möller 2004. "Finansiering av personvalskampanjer". Bilaga i SOU 2004:22 *Allmänhetens insyn i partiets och valkandidatens intäkter*. Betänkande av Utredningen om offentlighet för partiets och valkandidatens intäkter.
- Franklin, Mark N. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Grundlagsutredningen 2006. *Tre konferenser om Grundlagen. Dokumentation från Grundlagsutredningens konferenser 2006.* Stockholm.
- Göteborgsposten* 2006-09-04 "Bara två partier har kandidatförsäkran".
- Helsingborgs Dagblad* 2006-02-02 "M-sprickan djupnar inför årsmöte – Bakgrunden till m-bråken".
- Holmberg, Sören 1999a. *Personröstning*. I Sören Holmberg m.fl.: EuropaOpinionen. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören 1999b. "Väljare personkryssar". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- Holmberg, Sören & Tommy Möller 1999. "Premiär för personval". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- Holmberg Sören & Henrik Oscarsson 2004. *Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Håkansson, Anders 1999. "Vilka kandidater vinner på personval?". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- Isberg, Magnus 1999. *Riksdagsledamoten i sin partigrupp. 52 riksdagsveteraners erfarenheter av partigruppernas arbetssätt och inflytande*. Hedemora: Gidlund i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.
- Isberg, Magnus 2003. *Valsystemet i Tyskland: En lyckad blandning?* KU 2002/03:URD2.
- Johansson, Folke 1996. "Personröstning". Bilaga i SOU 1996:66 *Utvärderat personval*. Betänkande av Nomineringsrätts- och valkretskommittén.
- Johansson, Folke, Lennart Nilsson & Lars Strömberg 2001. *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Malmö: Liber.

- Johansson, Svante O. & Tommy Möller 1998. "Personval och fri nomineringsrätt: tänkbara effekter av det nya systemet", *Förvaltningsrättslig tidskrift* 61:39–63.
- Karvonen, Lauri 2002. "Personval – ingen risk, ingen mirakelmedicin". I Håkan Hvitfelt & Lauri Karvonen (red.): *Den personliga politiken*. Sundsvall: Demokratiinstitutet.
- Kjær, Ulrik 1997. "Konsekvenser af den personlige stemmeafgivning". I Jørgen Elklit & Roger Buch Jensen (red.): *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- KU 2003/04:URD6 *Personval 2002*. Stockholm.
- Landstinget i Värmland* 2006-09-27 "Segersten Larsson slutar leda moderaterna i landstinget" (www.liv.se).
- Lidström, Anders 2006. *Lokala och regionala val. Institutionella förutsättningar i tolv stater*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Mattson, Ingvar 2005. "Vad gör partierna i staten?". I Gissur Ó. Erlingsson m.fl.: *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.
- Mouritzen, Poul Erik 1997. "Den personlige stemmeafgivning". I Jørgen Elklit & Roger Buch Jensen (red.): *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Nielsen, Peder 2003. *Kommunindelning och demokrati. Om sammanläggning och delning av kommuner i Sverige*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Norris, Pippa 2004. *Electoral engineering. Voting rules and political behavior*. New York: Cambridge University Press.
- Oscarsson, Henrik 1999. "Ålder och personröstning". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- Oscarsson, Henrik 2007. "PM om personröstningen i 2006 års svenska riksdagsval". Promemoria till Grundlagsutredning. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg 2006. *Europaval*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

- Oskarsson, Sven 2003. *Vem röstar och varför? En analys av valdeltagandet i 2002 års kommunfullmäktigeval*. Ds 2003:54.
- Petersson, Olof m.fl. 1996. *Demokrati och ledarskap. Demokratirådets rapport 1996*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof m.fl. 1997. *Demokrati över gränser. Demokratirådets rapport 1997*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof m.fl. 1999. *Demokrati på svenskt vis. Demokratirådets rapport 1997*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof m.fl. 2006. *Mediernas valmakt. Demokratirådets rapport 2006*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rodrigo Blomqvist, Paula 2000. *Utanför demokratin. Personvalets betydelse för valdeltagandet*. Integrationsverkets rapportserie 2000:17. Norrköping: Integrationsverket.
- Rodrigo Blomqvist, Paula 2003. "Kandidater och personval". I Henry Bäck & Maritta Soininen: *Politisk annonsering eller nätverkande? Uppföljning och utvärdering av partiernas särskilda informationsinsatser till invandrareväljare vid 2002 års val*. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.
- SCB 1997. *Valet till Europaparlamentet 95*. Stockholm.
- SCB 1999. *Allmänna valen 1998. Del 2 Landstingsfullmäktige den 20 september 1998*. Stockholm.
- SCB 2001. *Valet till Europaparlamentet 1999*. Stockholm.
- SCB 2005. *Valet till Europaparlamentet 2004*. Stockholm.
- SCB 2007. *Valdeltagandet vid de allmänna valen 2006*. Stockholm.
- Soininen, Maritta & Henry Bäck 1999. "Invandrarkandidaterna i personvalet". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- SOU 1963:17 *Sveriges statskick, del 2*. Betänkande av Författningsutredningen.
- SOU 1972:15 *Ny regeringsform – Ny riksdagsordning*. Betänkande av Grundlagberedningen.
- SOU 1977:94 *Personval och valkretsindelning*. Betänkande av Personvals- och valkretsutredningen.

- SOU 1987:6 *Folkstyrelsens villkor*. Betänkande av Folkstyrelsekommittén.
- SOU 1993:21 *Ökat personval*. Betänkande av Personvalskommittén.
- SOU 1996:66 *Utvärderat personval*. Betänkande av Nomineringsrätts- och valkretskommittén.
- SOU 1999:136 *En utvärdering av personvalsreformen*. Delbetänkande av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- SOU 1999:92 *Premiär för personval*. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- SOU 2000:81 *Valdeltagande och Europaparlamentsval*. Slutbetänkande av Rådet för utvärdering av 1998 års val.
- SOU 2004:22 *Allmänhetens insyn i partiets och valkandidaters intäkter*. Betänkande av Utredningen om offentlighet för partiets och valkandidaters intäkter.
- Sveriges kommuner och landsting 2002. *Valet 2002*. Stockholm.
- Teorell, Jan & Anders Westholm 1999. "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre". I Erik Amnå (red.): *Valdeltagande i förändring*. SOU 1999:132. Demokratiutredningens forskarvolym XII.
- Togebj, Lise 2004. "På den anden side af Sundet. Indvandrere og flygninges organisering og politiske deltagelse i Danmark". I Bo Bengtsson (red.): *Föreningsliv, makt och integration*. Ds 2004:49. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram.
- TT 2006-08-30 "Moderat protesterar mot för många invandrarbarn i tidningen".
- Västerbottens-Kuriren* 2005-10-08 "Vidöppen vänsterflank" (www.vk.se).
- Wängnerud, Lena 1999. "Kön och personröstning". I Sören Holmberg & Tommy Möller (red.): *Premiär för personval*. SOU 1999:92. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val.